ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ЛЬВІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІЗНЕСУ ТА ПРАВА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КУНЦЬО СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.13:341.176(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО СУДДІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

Спеціальність 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.
Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____С. В. Кунцьо

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент
Палюх Андрій Ярославович

Львів – 2026

АНОТАЦІЯ

Кунцьо С.В. Організація діяльності слідчого судді в контексті євроінтеграційних прагнень України. **–** Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. – Заклад вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права», Львів, 2026.

У дисертаційній роботі здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз організаційних і процесуальних аспектів функціонування слідчого судді з урахуванням сучасних орієнтирів європейської інтеграції України. На підставі проведеного дослідження визначено ключові проблеми нормативного та організаційного забезпечення цієї діяльності й обґрунтовано пропозиції щодо їх належного врегулювання та подальшого вдосконалення відповідного правового механізму.

Обгрунтовано, що правова природа діяльності слідчого судді у системі кримінальної юстиції визначається його функціональним призначенням як самостійного суб’єкта здійснення судового контролю, на якого покладено завдання гарантувати дотримання та відновлення порушених прав і законних інтересів учасників кримінального провадження під час досудового розслідування, та зумовлена об’єктивною необхідністю забезпечення належної правової процедури у випадках застосування передбачених законом обмежень прав особи, а також розгляду спорів щодо обґрунтованості процесуальних рішень, дій або бездіяльності слідчих органів і прокуратури.

Запропоновано науковий підхід до функціональної систематизації принципів діяльності слідчого судді. Встановлено, що європейські стандарти функціонування механізмів судового контролю під час досудового розслідування становлять цілісну систему взаємопов’язаних нормативних, доктринальних положень та правозастосовних вимог, сформованих на основі міжнародно-правових актів гарантування та відновлення прав і свобод людини у кримінальному процесі, насамперед норм Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод, з урахуванням сформованих Європейським судом з прав людини правових підходів до їх тлумачення та практичної реалізації.

Виокремлено основні критерії ефективності здійснення судом контрольних повноважень у межах досудового розслідування. Здійснено комплексну наукову систематизацію та періодизацію процесу імплементації європейських стандартів судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження в Україні, яка базується на інтегрованому поєднанні нормативно-правового та прецедентного компонентів (зокрема практики Європейського суду з прав людини), що дало змогу виокремити етапи становлення, інституціоналізації та функціональної трансформації судового контролю, а також виявити їх внутрішню логіку та закономірності розвитку.

Здійснено комплексне дослідження правового регулювання статусу та меж компетенції слідчого судді при реалізації судово-контрольної функції на досудовій стадії кримінального провадження. Обгрунтовано, що функціональна компетенція слідчого судді становить самостійну систему процесуальних повноважень, спрямованих на забезпечення законності кримінальної процесуальної діяльності, гарантування прав і свобод учасників провадження та підтримання належного балансу між публічними інтересами кримінального переслідування і приватними правами особи.

Встановлено, що чинний КПК України, хоча й визначає коло повноважень слідчого судді, однак не містить їх нормативної класифікації. У процесі дослідження виділено основні їх групи, серед яких повноваження щодо: використання передбачених кримінальним процесуальним законом заходів забезпечення провадження; забезпечення співмірності втручання держави у сферу конституційно гарантованих прав і свобод особи з легітимною метою такого обмеження; судового розгляду звернень щодо незаконності або необґрунтованості рішень, процесуальних дій чи бездіяльності суб’єктів досудового розслідування і прокуратури; загального правозахисного характеру; а також допоміжні процесуальні повноваження, що забезпечують належне функціонування механізму судового контролю.

На підставі аналізу законодавчих змін у сфері кримінального процесуального регулювання встановлено тенденцію поступової трансформації статусу слідчого судді: від суб'єкта формального санкціонування окремих процесуальних дій до центрального елементу системи судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження. Обґрунтовано, що сучасний розвиток цього інституту характеризується розширенням компетенції, посиленням правозахисної функції, деталізацією процесуальних процедур та адаптацією національного законодавства до європейських стандартів кримінальної юстиції.

Обгрунтовано, що інститут слідчого судді, сформований як процесуальний механізм на практиці не завжди забезпечує повноцінне виконання свого правозахисного призначення, що зумовлено сукупністю нормативних, організаційних та правозастосовних чинників. Встановлено наявність дисбалансу між нормативною моделлю функціонального призначення слідчого судді та фактичними підходами до здійснення судового контролю.

Окреслено проблему неоднакового застосування норм кримінального процесуального законодавства щодо меж повноважень слідчого судді, зокрема у питаннях визначення стандартів доказування, оцінки необхідності та пропорційності втручання у конституційні права особи, а також застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Відзначено, що відсутність єдиних критеріїв оцінки обґрунтованості процесуальних звернень призводить до фрагментарності судової практики, зниження рівня правової визначеності та ускладнює прогнозованість судових рішень. Особливого значення набуває забезпечення реалізації принципу пропорційності, який має виступати основним орієнтиром під час вирішення питань щодо обмеження прав і свобод людини відповідно до вимог Конституції України, КПК України та практики Європейського суду з прав людини.

Виявлено проблемні аспекти виконання ухвал слідчих суддів, що негативно впливають на ефективність судового контролю. Встановлено, що одним із ключових недоліків сучасної практики є недостатній рівень їх

мотивування. Формальне відтворення положень закону без належного аналізу доводів сторін, доказової бази та конкретних обставин кримінального провадження не відповідає стандартам справедливого судового розгляду та знижує ефективність подальшого апеляційного контролю. Належна мотивація судового рішення визначена як необхідна умова забезпечення прозорості, передбачуваності та легітимності судового контролю, оскільки саме через мотивувальну частину реалізується можливість перевірки законності й пропорційності втручання у права особи.

Окремо акцентовано увагу на проблемі надмірного процесуального навантаження на слідчих суддів, що об’єктивно впливає на якість здійснення судового контролю. Встановлено, що значна кількість процесуальних звернень, обмежені строки їх розгляду та необхідність оперативного реагування можуть призводити до переважання швидкості вирішення питань над повнотою їх правової оцінки. У зв’язку з цим аргументовано необхідність удосконалення організаційного забезпечення діяльності слідчих суддів та оптимізації процесуальних процедур.

Визначено, що організаційно-правові засади діяльності слідчого судді становлять цілісну систему взаємопов’язаних нормативних приписів, інституційних механізмів та організаційних процедур, спрямованих на забезпечення належної реалізації його процесуальної компетенції. Обгрунтовано, що чинна нормативна база загалом визначає правові межі здійснення судового контролю, однак характеризується фрагментарністю окремих організаційних механізмів, що негативно позначається на єдності правозастосовної практики та ефективності функціонування інституту слідчого судді.

Підтверджено вагоме значення матеріально-технічного забезпечення як однієї з ключових організаційно-правових гарантій ефективного правосуддя. Обгрунтовано, що організаційна спроможність суду є необхідною передумовою ефективного здійснення судового контролю, тоді як недоліки матеріально-технічного, кадрового чи адміністративного характеру істотно обмежують

можливості слідчого судді щодо повного й своєчасного виконання покладених на нього функцій незалежно від рівня нормативного регулювання. У зв'язку з цим доведено доцільність комплексного вдосконалення організаційно-правових механізмів забезпечення діяльності слідчого судді шляхом розвитку цифровізації судочинства, зміцнення кадрового потенціалу судів, удосконалення адміністративного управління, забезпечення належного фінансування судової системи та підвищення ефективності функціонування автоматизованих інформаційних систем, що у сукупності сприятиме підвищенню результативності судового контролю, зміцненню гарантій захисту прав людини та ефективності кримінального провадження.

Підтверджено, що впровадження функціонально орієнтованої моделі професійної підготовки й добору слідчих суддів сприятиме підвищенню професійної компетентності суддівського корпусу, забезпеченню єдності судової практики, посиленню інституційних гарантій незалежного судового контролю та підвищенню ефективності забезпечення належних процесуальних гарантій для осіб, залучених до кримінального провадження, у період здійснення досудового розслідування.

Досліджено організаційно-правові засади взаємодії слідчого судді з учасниками кримінального провадження та визначено їх вплив на ефективність реалізації судового контролю на стадії досудового розслідування. Обґрунтовано, що результативність процесуальної комунікації між слідчим суддею, стороною обвинувачення, стороною захисту, потерпілим та іншими учасниками кримінального провадження визначається не лише обсягом законодавчо закріплених процесуальних повноважень, а й рівнем їх практичної реалізації, що безпосередньо впливає на забезпечення принципів верховенства права, змагальності, правової визначеності та ефективного судового захисту.

На підставі аналізу європейського досвіду досліджено моделі організації взаємодії суду та органів кримінального переслідування у Франції, Німеччині та Італії, що дозволило виокремити спільні концептуальні засади їх функціонування, серед яких: чітке функціональне розмежування повноважень

суду й сторони обвинувачення, інституційна незалежність судового контролю, пріоритет принципу пропорційності під час вирішення питань щодо обмеження прав людини, підвищені вимоги до мотивування процесуальних рішень та забезпечення реальної змагальності сторін. Доведено, що зазначені підходи можуть бути використані як орієнтири для подальшого вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства.

Обгрунтовано доцільність подальшого розвитку організаційно-правових механізмів взаємодії слідчого судді з учасниками кримінального провадження шляхом конкретизації стандартів обґрунтування процесуальних клопотань, удосконалення вимог до мотивування судових рішень, нормативного визначення меж дискреційних повноважень слідчого судді та посилення процесуальних гарантій незалежності судового контролю. Аргументовано, що імплементація кращих європейських підходів має здійснюватися з урахуванням особливостей національної правової системи та бути спрямована на підвищення ефективності судового контролю, забезпечення балансу між публічними інтересами кримінальної юстиції та належним захистом прав і свобод людини на стадії досудового розслідування.

Досліджено європейський досвід діджиталізації кримінальної юстиції та доведено, що цифрова трансформація кримінального судочинства потребує переосмислення традиційної моделі здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування та формування нового підходу до організації діяльності слідчого судді. Встановлено, що цифровізація має розглядатися не лише як переведення процесуальних процедур в електронну форму, а як комплексний механізм модернізації судового контролю, спрямований на підвищення його ефективності, прозорості та посилення гарантій захисту прав людини відповідно до європейських стандартів.

Обгрунтовано необхідність переходу від використання окремих електронних сервісів до створення інтегрованого цифрового середовища кримінального провадження шляхом формування єдиного електронного кримінального досьє на базі взаємодії Єдиного реєстру досудових розслідувань,

Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи та інформаційних ресурсів учасників процесу. Визначено, що така модель забезпечить оперативний доступ слідчого судді до матеріалів провадження, сприятиме скороченню процесуальних строків та підвищенню якості судового контролю.

Розроблено концепцію цифрового забезпечення судового контролю слідчого судді, яка базується на поєднанні автоматизованого моніторингу процесуальних строків, електронного контролю виконання судових рішень, цифрового аудиту процесуальних дій та аналітичної обробки кримінально-процесуальних даних, що дозволяє забезпечити раннє виявлення процесуальних ризиків, попередження порушень розумних строків та формування превентивного механізму захисту прав учасників кримінального провадження в умовах цифрової трансформації правосуддя.

Ключові слова: слідчий суддя, судовий контроль, кримінальне провадження, досудове розслідування, права і свободи людини, верховенство права, повноваження слідчого судді, організація діяльності слідчого судді, процесуальна взаємодія, професійна підготовка суддів, добір слідчих суддів, цифровізація судочинства, практика Європейського суду з прав людини, організаційно-правове забезпечення, кримінальний процес.

ANNOTATION

Kuntso S.V. Organization of the Activities of the Investigating Judge in the Context of Ukraine's European Integration Aspirations. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences on the specialty 12.00.10 – Judiciary; Public Prosecution and Advocacy. – Institution of higher education «Lviv University of Business and Law», Lviv, 2026.

The dissertation presents a comprehensive theoretical and applied study of the organizational and legal framework governing the activities of the investigating judge in the criminal justice system of Ukraine. The research focuses on improving the organization of judicial control at the pre-trial stage of criminal proceedings in the context of European integration, judicial reform, and the digital transformation of criminal justice.

It has been substantiated that the legal nature of the activities of an investigating judge within the criminal justice system is determined by his or her functional role as an independent subject exercising judicial control, entrusted with the task of safeguarding and restoring the violated rights and legitimate interests of participants in criminal proceedings during the pre-trial investigation. This role is обусловлена by the objective need to ensure due legal procedure in cases involving statutory restrictions on individual rights, as well as to adjudicate disputes concerning the validity of procedural decisions, actions or omissions of investigative bodies and the prosecution.

A scientific approach to the functional systematisation of the principles governing the activities of an investigating judge has been proposed. It has been established that European standards governing judicial-control mechanisms during pre-trial investigations constitute an integrated system of interrelated normative and doctrinal provisions and law-enforcement requirements, developed on the basis of international legal instruments aimed at safeguarding and restoring human rights and freedoms in criminal proceedings, primarily the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, taking into account the legal approaches developed by the European Court of Human Rights to their interpretation and practical implementation.

The principal criteria for the effectiveness of judicial exercise of control powers during the pre-trial investigation have been identified. A comprehensive scholarly systematisation and periodisation of the process of implementing European standards of judicial control at the pre-trial stage of criminal proceedings in Ukraine has been undertaken. This systematisation is based on an integrated combination of normative and case-law components, in particular the case law of the European Court of Human Rights, which has made it possible to distinguish the stages of the formation, institutionalisation and functional transformation of judicial control, as well as to identify their internal logic and patterns of development.

A comprehensive study of the legal regulation of the status and scope of competence of an investigating judge in exercising the judicial-control function at the pre-trial stage of criminal proceedings has been conducted. It has been substantiated that the functional competence of an investigating judge constitutes an independent system of procedural powers aimed at ensuring the legality of criminal procedural activities, safeguarding the rights and freedoms of participants in criminal proceedings, and maintaining an appropriate balance between the public interests of criminal prosecution and the private rights of the individual.

It has been established that, although the current Criminal Procedure Code of Ukraine defines the scope of the powers of an investigating judge, it does not provide for their normative classification. The study identifies the principal groups of such powers, including powers relating to: the application of measures to secure criminal proceedings provided for by criminal procedural legislation; ensuring the proportionality of state interference with constitutionally guaranteed rights and freedoms of the individual in relation to the legitimate aim pursued by such restriction; judicial consideration of applications concerning the unlawfulness or lack of justification of decisions, procedural actions or omissions of pre-trial investigation bodies and the prosecution; general human-rights protection; as well as ancillary procedural powers necessary for the proper functioning of the judicial-control mechanism.

On the basis of an analysis of legislative amendments in the field of criminal procedural regulation, a tendency towards the gradual transformation of the status of the

investigating judge has been established: from a subject formally authorising individual procedural actions to a central element of the system of judicial control at the pre-trial stage of criminal proceedings. It has been substantiated that the contemporary development of this institution is characterised by an expansion of competence, strengthening of its human-rights protection function, greater procedural detail, and adaptation of national legislation to European criminal justice standards.

It has been substantiated that the institution of the investigating judge, although established in practice as a procedural mechanism, does not always ensure the full realisation of its human-rights protection function, which is attributable to a combination of normative, organisational and law-enforcement factors. A discrepancy has been identified between the normative model of the functional role of the investigating judge and the actual approaches to the exercise of judicial control.

The problem of inconsistent application of criminal procedural legislation concerning the scope of the powers of the investigating judge has been outlined, particularly with regard to determining standards of proof, assessing the necessity and proportionality of interference with constitutional rights, and applying measures to secure criminal proceedings. It has been noted that the absence of uniform criteria for assessing the substantiation of procedural applications results in fragmented judicial practice, reduces the level of legal certainty, and complicates the predictability of judicial decisions. Particular importance attaches to ensuring the implementation of the principle of proportionality, which should serve as the principal benchmark when deciding issues concerning restrictions on human rights and freedoms in accordance with the Constitution of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine and the case law of the European Court of Human Rights.

Problematic aspects of the enforcement of investigating judges' rulings have been identified, which adversely affect the effectiveness of judicial control. It has been established that one of the key shortcomings of current practice is the insufficient level of reasoning provided in such rulings. A merely formal reproduction of statutory provisions without an appropriate analysis of the parties' arguments, evidentiary material and specific circumstances of the criminal proceedings does not comply with the standards of a fair

hearing and reduces the effectiveness of subsequent appellate review. Proper reasoning of a judicial decision has been identified as a necessary condition for ensuring the transparency, predictability and legitimacy of judicial control, since it is through the reasoning of a decision that the lawfulness and proportionality of interference with individual rights can be effectively reviewed.

Particular attention has been paid to the problem of excessive procedural workload placed on investigating judges, which objectively affects the quality of judicial control. It has been established that the significant number of procedural applications, limited time limits for their consideration, and the need for prompt decision-making may result in the speed of resolving matters prevailing over the completeness of their legal assessment. Accordingly, the need to improve the organisational support of investigating judges' activities and optimise procedural mechanisms has been substantiated.

It has been determined that the organisational and legal foundations of the activities of an investigating judge constitute an integrated system of interrelated legal provisions, institutional mechanisms and organisational procedures aimed at ensuring the proper exercise of his or her procedural competence. It has been substantiated that the existing regulatory framework generally defines the legal boundaries of judicial control; however, it is characterised by fragmentation of certain organisational mechanisms, which adversely affects the consistency of law-enforcement practice and the effectiveness of the functioning of the institution of the investigating judge.

The significant importance of material and technical support as one of the key organisational and legal guarantees of effective justice has been confirmed. It has been substantiated that the organisational capacity of a court constitutes a necessary prerequisite for the effective exercise of judicial control, whereas deficiencies of a material, technical, staffing or administrative nature substantially constrain an investigating judge's ability to perform the functions assigned to him or her fully and in a timely manner, irrespective of the level of regulatory provision. Accordingly, the expediency of comprehensive improvement of the organisational and legal mechanisms supporting the activities of investigating judges has been demonstrated through the digitalisation of judicial proceedings, strengthening the human-resource capacity of courts, improving

administrative management, ensuring adequate financing of the judicial system, and increasing the efficiency of automated information systems. Taken together, these measures would contribute to enhancing the effectiveness of judicial control, strengthening guarantees for the protection of human rights, and improving the effectiveness of criminal proceedings.

It has been confirmed that the introduction of a function-oriented model for the professional training and selection of investigating judges would contribute to enhancing the professional competence of the judiciary, ensuring consistency in judicial practice, strengthening institutional guarantees of independent judicial control, and improving the effectiveness of procedural safeguards for persons involved in criminal proceedings during the pre-trial investigation.

The organisational and legal foundations of interaction between an investigating judge and participants in criminal proceedings have been examined, and their impact on the effectiveness of judicial control at the pre-trial investigation stage has been determined. It has been substantiated that the effectiveness of procedural communication between the investigating judge, the prosecution, the defence, the victim and other participants in criminal proceedings depends not only on the scope of their procedurally established powers, but also on the level of their practical implementation, which directly affects the observance of the principles of the rule of law, adversarial proceedings, legal certainty and effective judicial protection.

On the basis of an analysis of European experience, models of interaction between courts and criminal prosecution authorities in France, Germany and Italy have been examined, making it possible to identify common conceptual principles underlying their operation, including a clear functional delineation of the powers of the court and the prosecution, institutional independence of judicial control, priority accorded to the principle of proportionality when determining issues concerning restrictions on human rights, enhanced requirements for the reasoning of procedural decisions, and ensuring genuine adversarial proceedings between the parties. It has been demonstrated that these approaches may serve as reference points for the further improvement of Ukraine’s national criminal procedural legislation.

The expediency of further developing the organisational and legal mechanisms governing interaction between an investigating judge and participants in criminal proceedings has been substantiated through the specification of standards for the substantiation of procedural applications, improvement of requirements for the reasoning of judicial decisions, statutory determination of the limits of the investigating judge's discretionary powers, and strengthening of procedural guarantees of the independence of judicial control. It has been argued that the implementation of the best European approaches should take into account the specific features of the national legal system and should be directed towards enhancing the effectiveness of judicial control, ensuring a balance between the public interests of criminal justice and the proper protection of human rights and freedoms at the pre-trial investigation stage.

European experience in the digitalisation of criminal justice has been examined, and it has been demonstrated that the digital transformation of criminal proceedings requires a rethinking of the traditional model of judicial control at the pre-trial investigation stage and the development of a new approach to organising the activities of investigating judges. It has been established that digitalisation should be understood not merely as the conversion of procedural mechanisms into electronic form, but as a comprehensive mechanism for modernising judicial control aimed at increasing its effectiveness and transparency and strengthening guarantees for the protection of human rights in accordance with European standards.

The need to move from the use of individual electronic services towards the creation of an integrated digital environment for criminal proceedings has been substantiated through the development of a unified electronic criminal case file based on the interoperability of the Unified Register of Pre-Trial Investigations, the Unified Judicial Information and Communication System, and the information resources of the participants in the proceedings. It has been determined that such a model would provide an investigating judge with prompt access to case materials, contribute to reducing procedural time limits, and improve the quality of judicial control.

A concept for the digital support of judicial control exercised by an investigating judge has been developed, based on a combination of automated monitoring of procedural

time limits, electronic monitoring of the enforcement of judicial decisions, digital auditing of procedural actions, and analytical processing of criminal procedural data. This approach makes it possible to ensure the early identification of procedural risks, prevent violations of reasonable time requirements, and establish a preventive mechanism for protecting the rights of participants in criminal proceedings in the context of the digital transformation of justice.

Keywords: investigating judge, judicial control, organization of the investigating judge's activities, criminal proceedings, pre-trial investigation, procedural powers, organizational and legal framework, professional training, selection of investigating judges, procedural interaction, digital justice, electronic criminal proceedings, case-law of the European Court of Human Rights, human rights guarantees, rule of law.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Кунцьо С.В. Історико-правові передумови становлення інституту судового контролю. Академічні візії. Вип. 50/2025. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2880

2. Кунцьо С.В. Судовий контроль у кримінальному провадженні: правова природа та принципи реалізації в діяльності слідчого судді. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Вип. 47/2025. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/2002

3. Кунцьо С.В. Проблемні аспекти реалізації повноважень слідчого судді у судовій практиці. Академічні візії. Вип. 54/2026. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/3299

4. Кунцьо С.В. Організаційно-правові засади забезпечення діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні. Академічні візії. Вип. 55/2026. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/3300

5. Кунцьо С.В. Нормативне регулювання повноважень слідчого судді в Україні. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Вип. 49/2026. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/2175

6. Kuntso, S. (2026). European Standards of Judicial Control at the Pre-Trial Stage of Criminal Proceedings. Global Prosperity, 6(2). URL: https://gprosperity.org/index.php/journal/article/view/303

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Кунцьо С.В. Процесуальна взаємодія слідчого судді з суб’єктами кримінального провадження: досвід держав членів ЄС. Education and scientific progress. Proceedings of the international scientific and practical conference. April 24-26, 2026 Manchester, United Kingdom. P. 66-71.

8. Кунцьо С.В. Особливості організації професійної підготовки кадрів на посаду слідчого судді. The Hague conference on science and public policy. Proceedings of the international scientific and practical conference. May 8-10, 2026 Hague, Netherlands. P. 56-61.

9. Кунцьо С.В. Специфіка процедур добору кандидатів на посаду слідчого судді. Актуальні проблеми науки та практики у світлі євроінтеграційних процесів. Тези доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14 травня 2026 р.). Львів: ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», 2026. URL: https://lubp.com.ua/wp-content/uploads/2026/05/APNP2026.pdf

LIST OF PUBLISHED WORKS ON THE DISSERTATION TOPIC

Research publications containing the main scientific results of the dissertation

1. Kuntso, S. V. (2025). Historical and legal prerequisites for the formation of the institution of judicial control. *Academic Visions*, (50). Available at: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2880
2. Kuntso, S. V. (2025). Judicial control in criminal proceedings: Legal nature and principles of implementation in the activities of an investigating judge. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law. Series: Economics. Series: Law*, (47). Available at: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/2002
3. Kuntso, S. V. (2026). Problematic aspects of the exercise of the powers of an investigating judge in judicial practice. *Academic Visions*, (54). Available at: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/3299
4. Kuntso, S. V. (2026). Organisational and legal foundations for ensuring the activities of an investigating judge in criminal proceedings. *Academic Visions*, (55). Available at: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/3300
5. Kuntso, S. V. (2026). Regulatory framework governing the powers of an investigating judge in Ukraine. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law. Series: Economics. Series: Law*, (49). Available at: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/2175
6. Kuntso, S. (2026). European standards of judicial control at the pre-trial stage of criminal proceedings. *Global Prosperity*, *6*(2). Available at: https://gprosperity.org/index.php/journal/article/view/303

Publications of an approbation nature

7. Kuntso, S. V. (2026). Procedural interaction between an investigating judge and participants in criminal proceedings: Experience of EU member states. In *Education and Scientific Progress: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 66–71). Manchester, United Kingdom, April 24–26, 2026.

8. Kuntso, S. V. (2026). Specific features of the organisation of professional training for the position of investigating judge. In *The Hague Conference on Science and Public Policy: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 56–61). The Hague, Netherlands, May 8–10, 2026.

9. Kuntso, S. V. (2026). Specific features of candidate selection procedures for the position of investigating judge. In *Current Issues of Science and Practice in the Context of European Integration Processes: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. Lviv, Ukraine, May 14, 2026. Lviv: Higher Education Institution “Lviv University of Business and Law”. Available at: https://lubp.com.ua/wp-content/uploads/2026/05/APNP2026.pdf

З М І С Т

Стор.

Анотація 2

Зміст 20

ВСТУП 22

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ СЛІДЧОГО СУДДІ 33

1.1. Еволюція правових засад формування інституту судового контролю 33

1.2. Правова природа та принципи діяльності слідчого судді у системі кримінальної юстиції 53

1.3. Європейські стандарти судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження 79

Висновки до першого розділу 90

РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО СУДДІ В УКРАЇНІ 93

2.1. Нормативне закріплення повноважень слідчого судді в кримінальному процесуальному законодавстві України 93

2.2. Судова практика слідчого судді у кримінальному провадженні: проблеми реалізації та ефективності 105

2.3. Організаційно-правові засади діяльності слідчого судді та їх вплив на ефективність кримінального провадження 124

Висновки до другого розділу 142

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО СУДДІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ 147

3.1. Організація професійної підготовки та вдосконалення добору кадрів на посаду слідчого судді 147

3.2. Організаційно-правове забезпечення взаємодії слідчого судді з учасниками кримінального провадження: європейський досвід та перспективи впровадження в Україні 162
3.3. Напрями оптимізації діяльності слідчого судді в умовах цифровізації кримінального судочинства 180
Висновки до третього розділу 200
ВИСНОВКИ 204
Список використаних джерел 210
Додатки 253

В С Т У П

Обгрунтування вибору теми дослідження. На сучасному етапі розвитку національної правової системи питання організації діяльності слідчого судді набуває особливої актуальності з позицій удосконалення кримінального процесуального законодавства, а також у контексті реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до європейського правового простору. Відтак трансформаційні процеси, що відбуваються у сфері правосуддя, обумовлюють необхідність комплексного переосмислення місця та ролі слідчого судді як ключового суб'єкта здійснення судового контролю під час досудового розслідування.

Слід зауважити, що після набуття Україною статусу держави-кандидата на вступ до Європейського Союзу питання приведення національної системи кримінальної юстиції у відповідність до європейських стандартів набуло особливо важливого значення. Однією з фундаментальних вимог сучасного європейського правового порядку є забезпечення ефективного судового контролю, особливо у випадках, коли процесуальні рішення або дії державних органів пов'язані з обмеженням конституційних прав і свобод людини. Саме тому інститут слідчого судді сьогодні розглядається як один із базових елементів механізму гарантування верховенства права, правової визначеності та судового захисту особи на досудовій стадії кримінального провадження.

Особливої уваги заслуговує та обставина, що інститут слідчого судді в його сучасному вигляді є відносно новим для української правової системи. Незважаючи на більш ніж десятирічний період функціонування відповідних процесуальних механізмів після прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 р., окремі аспекти організації діяльності слідчого судді залишаються недостатньо врегульованими як на нормативному, так і на доктринальному рівнях. Попри це практика держав-членів Європейського Союзу демонструє значно ширший спектр інституційних та організаційних рішень,

спрямованих на забезпечення незалежності судового контролю, підвищення його ефективності та посилення гарантій захисту прав людини.

До числа вчених-юристів і фахівців-практиків, які досліджували різні аспекти судового контролю та особливості функціонування інституту слідчого судді належать Т. В. Бабчинська, А. Ф. Бондюк, О. І. Галаган, Т. С. Ганзицька, І. В. Гловюк, С. В. Глущенко, Б. Ю. Головко, О. О. Жупанова, Т. Г. Ільєва, М. В., О. В. Капліна, Кобак, А. А. Коваль, О. В. Кондратьєв, О. І. Коровайко, Д. Є. Крикливець, О. П. Кучинська, С. Р. Леськів, Л. М. Лобойко, Д. М. Мірковець, М. М. Михеєнко, К. С. Музичук, І. В. Назаров, В. Т. Нор, К. В. Приходько, Д. В. Сімонович, В. В. Сердюк, В. В. Середа, А. І. Скоромний, С. В. Слінько, Л. І. Сопільник, Р. Л. Сопільник, А. В. Столітній, М. О. Тимошенко, О. М. Федорів, І. В. Хорт, Л. Г. Чистоклєтов, С. Л. Шаренко, В. П. Шибіко, О. Г. Шило, М. В. Штанько та інші.

Разом із тим аналіз сучасного стану наукової розробленості відповідної проблематики дає підстави стверджувати, що переважна більшість проведених досліджень була зосереджена насамперед на характеристиці процесуальних повноважень слідчого судді, окремих аспектах судового контролю або особливостях застосування окремих інститутів кримінального процесуального права. Слід зауважити, що вітчизняна доктрина тривалий час розглядала інститут слідчого судді переважно крізь призму його функціонального призначення у національній моделі кримінального провадження. Натомість питання інституційної спроможності здійснення судового контролю, ефективності організаційних механізмів його реалізації, оптимального розподілу навантаження між суддями, цифрової трансформації відповідних процедур, а також адаптації діяльності слідчого судді до сучасних європейських стандартів залишаються дослідженими лише фрагментарно, що обумовило актуальність теми даної дисертаційної роботи.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до постанови Президії НАН України від 10.01.2024 р. № 8 “Основні наукові напрями та найважливіші

проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2024–2028 роки" (п. 3.5 – Правові науки).

Матеріали дисертаційної роботи використані в межах тем: НДДКР ЗВО "Львівський університет бізнесу та права" "Теоретико-методологічний фундамент правової реформи в Україні у світлі євроінтеграційних процесів" (номер державної реєстрації – 0121U111332), "Реалізація системного підходу у розвитку галузей права України" (номер державної реєстрації – 0121U111333), НДР "Судоустрій прокуратура та адвокатура в євроінтеграційному вимірі".

Мета дисертаційної роботи полягає у тому, щоб опираючись на аналізі норм чинного законодавства, практики їх застосування, наукових підходів учених-юристів і фахівців-практиків обгрунтувати сутність і особливості організації діяльності слідчого судді в сучасних умовах та запропонувати шляхи вдосконалення функціонування відповідного інституту в контексті євроінтеграційних прагнень України.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наступні *наукові завдання:*

– окреслити еволюцію правових засад формування інституту судового контролю;

– охарактеризувати правову природу та принципи діяльності слідчого судді у системі кримінальної юстиції;

– окреслити європейські стандарти судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження;

– проаналізувати нормативне закріплення повноважень слідчого судді в кримінальному процесуальному законодавстві України;

– окреслити проблеми реалізації та ефективності судової практики слідчого судді у кримінальному провадженні;

– виявити організаційно-правові засади забезпечення діяльності слідчого судді та їх вплив на ефективність кримінального провадження;

– запропонувати шляхи організації професійної підготовки та вдосконалення добору кадрів на посаду слідчого судді;

– розробити механізми удосконалення процесуальної взаємодії слідчого судді з суб'єктами кримінального провадження;

– запропонувати напрями оптимізації діяльності слідчого судді в умовах цифровізації кримінального судочинства.

Об'єктом дослідження є сукупність кримінальних процесуальних правовідносин, що складаються у зв'язку з організацією діяльності слідчого судді та реалізацією ним повноважень із здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод і законних інтересів осіб під час досудового розслідування.

Предметом дослідження є організація діяльності слідчого судді в контексті євроінтеграційних прагнень України.

Методи дослідження. Методологічний інструментарій дисертаційної роботи сформовано з урахуванням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, взаємопов'язане використання яких забезпечило комплексне дослідження організаційних, правових та функціональних засад діяльності слідчого судді в умовах адаптації національної системи кримінальної юстиції до європейських стандартів правосуддя.

Діалектичний метод використано як універсальний метод наукового пізнання для дослідження закономірностей становлення, розвитку та трансформації інституту слідчого судді, виявлення взаємозв'язків між організаційними формами здійснення судового контролю та сучасними тенденціями реформування кримінальної юстиції в умовах європейської інтеграції України. *Історико-правовий метод* застосовано під час дослідження еволюції правових засад формування інституту судового контролю та становлення організаційних моделей діяльності слідчого судді в національній системі (підрозділ 1.1). *Догматичний метод* використано для аналізу нормативно-правового регулювання діяльності слідчого судді, з'ясування змісту кримінально-процесуальних норм, які визначають його правовий статус,

компетенцію, повноваження та процесуальні гарантії здійснення судового контролю (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3). *Системно-структурний метод* дозволив дослідити місце слідчого судді в системі суб'єктів кримінального провадження, визначити внутрішню структуру його повноважень, встановити взаємозв'язки між окремими елементами механізму судового контролю та організаційного забезпечення його діяльності (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3, 3.2). *Компаративістський метод* застосовано для дослідження європейських моделей судового контролю, аналізу діяльності суддів досудового розслідування у державах-членах Європейського Союзу, а також визначення шляхів імплементації відповідного досвіду у національне кримінальне процесуальне законодавство (підрозділи 1.3, 3.1, 3.2, 3.3). *Метод правового моделювання* використано для розроблення перспективних напрямів удосконалення організації діяльності слідчого судді, формування пропозицій щодо реформування механізмів судового контролю, професійної підготовки суддів та цифрової модернізації кримінального судочинства (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3). *Метод функціонального аналізу* дав можливість дослідити практичну реалізацію повноважень слідчого судді, оцінити ефективність виконання ним контрольної функції та встановити вплив організаційних чинників на результативність судового контролю під час досудового розслідування (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3). *Метод узагальнення судової практики* застосовано для дослідження рішень слідчих суддів, практики Верховного Суду та практики Європейського суду з прав людини щодо здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування, а також для виявлення проблем правозастосування та шляхів їх вирішення (підрозділи 1.3, 2.2, 3.2). Соціально-правовий метод використано для оцінки впливу організаційних механізмів діяльності слідчого судді на забезпечення прав людини, доступ до правосуддя та ефективність кримінального провадження загалом (підрозділи 2.3, 3.1, 3.2, 3.3). *Прогностичний метод* застосовано для визначення перспектив розвитку інституту слідчого судді в умовах європейської інтеграції України, обґрунтування напрямів модернізації організаційних

механізмів судового контролю та прогнозування результатів впровадження запропонованих змін (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3).

Науково-теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять фундаментальні положення теорії держави і права, науки кримінального процесуального права, судоустрою та правоохоронної діяльності, концепції верховенства права, правової держави, судового контролю, незалежності судової влади, забезпечення прав людини у кримінальному провадженні, а також сучасні наукові підходи до організації діяльності органів правосуддя в умовах європейської інтеграції.

Теоретичним підґрунтям дослідження виступають наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, присвячені проблематиці кримінального процесу, судового контролю, функціонування інституту слідчого судді, реалізації принципів змагальності, диспозитивності та забезпечення права на справедливий суд. Особливе значення для дослідження мають доктринальні положення щодо правової природи судового контролю на стадії досудового розслідування, місця слідчого судді у системі кримінальної юстиції, меж його дискреційних повноважень, а також співвідношення процесуальної самостійності органів досудового розслідування та гарантій судового захисту прав людини.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному осмисленні організаційно-правових засад діяльності слідчого судді крізь призму процесів європейської інтеграції України. Проведене дослідження дало змогу систематизувати теоретичні положення, уточнити окремі наукові підходи та сформулювати низку положень і висновків, які характеризуються новизною, самостійністю, мають теоретичне та практичне значення і становлять зміст результатів, запропонованих до захисту. Основні з них такі, що

вперше:

– запропоновано концепцію цифрового забезпечення судового контролю слідчого судді, яка базується на поєднанні автоматизованого моніторингу процесуальних строків, електронного контролю виконання судових рішень,

цифрового аудиту процесуальних дій та аналітичної обробки кримінально-процесуальних даних, що дозволяє забезпечити раннє виявлення процесуальних ризиків, попередження порушень розумних строків та формування превентивного механізму захисту прав учасників кримінального провадження в умовах цифрової трансформації правосуддя;

– обґрунтовано теоретико-прикладні засади спеціалізованого добору, професійної підготовки та підвищення кваліфікації слідчих суддів, що передбачають доповнення ч. 5 ст. 21 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” вимогою щодо спеціалізованої підготовки та підтвердження професійних компетентностей кандидата на здійснення повноважень слідчого судді, а також ст. 90 цього Закону – положенням про обов’язкове спеціалізоване навчання таких суддів не рідше одного разу на два роки з питань судового контролю, практики ЄСПЛ та захисту прав людини;

– здійснено комплексну систематизацію та періодизацію процесу імплементації європейських стандартів судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження в національне законодавство України, яка базується на інтегрованому поєднанні нормативно-правового та прецедентного компонентів (зокрема практики Європейського суду з прав людини), що дало змогу виокремити етапи становлення, інституціоналізації та функціональної трансформації судового контролю, а також виявити їх внутрішню логіку та закономірності розвитку;

удосконалено:

– теоретико-прикладні засади організації діяльності слідчого судді шляхом обгрунтування уніфікованої процесуальної моделі судового контролю, що передбачає кодифікацію у КПК України загальних правил розгляду клопотань і скарг, визначення єдиних вимог до їх предмета, доказового обґрунтування, строків, порядку судового розгляду та мотивування ухвал слідчого судді, що сприятиме усуненню нормативних прогалин і колізій, підвищенню правової визначеності та забезпеченню єдності правозастосовної практики;

– концептуальні положення щодо формування інтегрованого комплексу інституційних, адміністративних, кадрових та матеріально-технічних компонентів, взаємодія яких забезпечує процесуальну спроможність слідчого судді, ефективність судового контролю, дотримання розумних строків кримінального провадження та реалізацію прав і свобод його учасників;

– теоретико-прикладні підходи до оптимізації діяльності слідчого судді в умовах цифровізації кримінального судочинства шляхом обґрунтування доцільності створення повноцінного електронного кримінального провадження та єдиного цифрового досьє; впровадження автоматизованого моніторингу процесуальних строків і виконання судових рішень; розвиток дистанційного судового провадження та електронної взаємодії учасників процесу; використання технологій штучного інтелекту виключно як інформаційно-аналітичного інструменту підтримки суддівської діяльності без передачі йому функцій прийняття судових рішень;

набули подальшого розвитку:

– теоретико-прикладні засади організаційно-правового забезпечення діяльності слідчого судді шляхом розроблення на основі досвіду Франції, Німеччини, Італії та інших країн моделі інституційного розмежування судово-контрольної та обвинувальної функцій, раніше комплексно не адаптованої до вітчизняної моделі досудового провадження, та визначення напрямів її апробації в Україні для посилення процесуальної автономності слідчого судді, його неупередженості й гарантій судового захисту прав людини;

– функціональна систематизація принципів діяльності слідчого судді, зокрема інституційних, гарантійно-правозахисних, процесуально-регулятивних, контрольно-наглядових та епістемологічних, сукупність яких забезпечує баланс між ефективністю судового контролю, процесуальною автономією сторін і гарантуванням прав людини на досудовій стадії кримінального провадження;

– теоретико-правові засади нормативної трансформації повноважень слідчого судді шляхом обґрунтування напрямів удосконалення його судово-контрольної компетенції, зокрема розширення повноважень щодо перевірки

законності, обґрунтованості та пропорційності процесуальних втручань у права особи, посилення правозахисної спрямованості судового контролю, деталізації процесуальних процедур його здійснення та приведення їх у відповідність до практики ЄСПЛ, що забезпечує функціональне утвердження слідчого судді як самостійного суб'єкта гарантування прав людини на стадії досудового розслідування.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що викладені в дисертації окремі положення та висновки можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – для подальшого розвитку наукових положень щодо перспективних напрямів вдосконалення організації діяльності слідчого судді в контексті євроінтеграційних прагнень України, зокрема організації професійної підготовки та вдосконаленні добору кадрів на посаду слідчого судді, організаційно-правовому забезпеченню взаємодії слідчого судді з учасниками кримінального провадження, пошуку шляхів оптимізації діяльності слідчого судді в умовах цифровізації кримінального судочинства;

– галузі правотворчої діяльності – у процесі розроблення пропозицій щодо приведення положень національного законодавства у відповідність із визнаними міжнародними правовими стандартами, а також при вдосконаленні чинних нормативно-правових актів різної юридичної сили, спрямованих на регулювання правових, організаційних та інституційних засад діяльності слідчого судді в Україні; при підготовці змін до Кримінального процесуального кодексу України, Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та інших нормативних актів з метою удосконалення порядку реалізації повноважень слідчого судді, організаційно-правового забезпечення його діяльності, професійної підготовки та добору кандидатів на відповідні посади;

– організаційно-правовому забезпеченні здійснення правосуддя – для підвищення ефективності діяльності слідчих суддів, забезпечення єдності судової практики та вдосконалення механізмів здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування;

– сфері міжнародного правового та інституційного співробітництва судових і правоохоронних установ – для розвитку механізмів взаємодії з міжнародними та європейськими інституціями у питаннях професійної підготовки суддів і працівників правоохоронних органів, а також напрацювання узгоджених підходів до здійснення судового контролю за дотриманням процесуальних гарантій на стадії досудового розслідування;

– взаємодії з інститутами громадянського суспільства – з метою формування практичних пропозицій щодо посилення суспільного контролю, відкритості та доступності інформації про здійснення судового захисту прав і свобод людини на досудовій стадії кримінального провадження;

– у сфері правничої освіти та підвищення кваліфікації – для формування й оновлення освітніх програм, методичного забезпечення професійної підготовки суддів, адвокатів і працівників судових установ, а також інтеграції відповідних наукових положень до змісту спеціалізованих навчальних дисциплін.

Результати дослідження впроваджені у роботі Шевченківського районного суду м. Львова (акт впровадження №01-09/54/2026 від 16.09.2026 р.), Золочівської районної державної адміністрації (акт впровадження №14н/т від 03.09.2026 р.), European institute of futher education (Словаччина) (довідка № 37 від 05.05.2026 р.), ЗВО «Львівський університет бізнесу та права» (акт впровадження №25 від 12.05.2026 р.), Науково-дослідного інституту Львівського університету бізнесу та права (довідка №52 від 28.05.2026 р.), що підтверджується відповідними актами впровадження та довідками, наданими у додатках до дисертації.

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, висновки та рекомендації, які представлені у дисертаційній роботі і наукових публікаціях є особистими, доброчесними напрацюваннями автора. За темою проведеного дослідження використано лише ті ідеї та положення, що є результатом особистої роботи дисертанта.

Апробація результатів дисертації. Результати проведеного дослідження, сформульовані на їх основі наукові положення та узагальнення були

представлені для фахового обговорення в науковому середовищі й отримали апробацію під час участі автора в роботі міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференцій, зокрема: “Education and scientific progress” (Manchester, United Kingdom, 24-26 April 2026); “The Hague Conference on Science and Public Policy” (Hague, Netherlands, 8-10 May 2026); “Актуальні проблеми науки та практики у світлі євроінтеграційних процесів” (Львів, 14 травня 2026 року).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 9 одноосібних наукових праць, у тому числі 1 – в іноземному науковому періодичному виданні, 5 – у фахових виданнях України з юридичних наук та 3 – у збірниках тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ СЛІДЧОГО СУДДІ

1.1. Еволюція правових засад формування інституту судового контролю

Підгрунтя формування інституту судового контролю у кримінальному провадженні складає тривалий історико-правовий процес, у межах якого поступово змінювалися підходи до розуміння місця суду, прокуратури та органів, уповноважених здійснювати розслідування, у механізмі забезпечення законності, охорони прав і свобод людини. Відтак становлення цього інституту нерозривно пов'язане з еволюцією концепції правосуддя, поступовим розмежуванням функцій органів державної влади та утвердженням принципу верховенства права як однієї з визначальних засад правової держави [110]. На нашу думку, дослідження історико-правових передумов розвитку судового контролю дає змогу простежити генезу відповідного правового явища та обгрунтувати сучасне розуміння його призначення у кримінальному провадженні. Саме тому метою цього дослідження є комплексний аналіз історико-правових чинників, які зумовили виникнення та подальший розвиток інституту судового контролю.

Вважаємо обґрунтованим розпочати аналіз із найдавнішого етапу становлення правосуддя на території східнослов'янських земель, який бере свій початок у IX ст. Саме в цей період визначальне місце у регулюванні суспільних відносин посідали норми звичаєвого права, що виконували функцію основного правового регулятора. Звичай, по суті, був первинним джерелом права, на основі якого визначався порядок вирішення конфліктів, відновлення соціальної рівноваги та застосування заходів відповідальності до осіб, які порушували усталені правила співжиття [266, с. 9].

Разом із тим слід зауважити, що ключову роль у забезпеченні суспільного порядку на цьому історичному етапі відігравала громада. Вона була осередком

господарської діяльності, соціальної організації населення та виконувала важливі правоохоронні та примирювальні функції. Її діяльність грунтувалася на моральних засадах, звичаєвих приписах і беззаперечному авторитеті старійшин, які виступали носіями колективного досвіду та хранителями неписаних правових традицій. Попри це компетенція громади не обмежувалася виключно вирішенням побутових чи господарських питань. Вона забезпечувала підтримання внутрішньої стабільності, сприяла соціальній інтеграції членів спільноти, запобігала виникненню конфліктів і фактично виконувала функцію суспільного арбітра, спрямовану на відновлення порушеної справедливості. У межах общинного устрою сформувалися такі характерні ознаки, як мирське самоврядування, колективне землекористування та періодичний переділ земельних угідь, що відображало особливості спільної форми власності й взаємної відповідальності членів громади [167; 97].

Подальший розвиток організації місцевого самоврядування на землях Давньої Русі до середини XIII ст. зумовив формування волостей як базових адміністративно-соціальних одиниць. Очолювали їх виборні старости або сотники (соцькі), які здійснювали управлінські, організаційні та судові повноваження від імені громади. Відзначимо, що легітимність їхньої діяльності визначалася не актом державного призначення, а довірою членів волосної громади, що надавало їхнім повноваженням виразного самоврядного характеру. Характерною особливістю механізму прийняття рішень було прагнення до досягнення загальної згоди, оскільки рішення ухвалювалися переважно шляхом консенсусу. На нашу думку, саме такий порядок колегіального волевиявлення може розглядатися як одна з найдавніших форм демократичної організації влади, що сформувалася у межах звичаєвого права східних слов’ян [97].

Водночас волостна громада виконувала комплекс господарських, адміністративних і судових функцій, фактично забезпечуючи здійснення первинного народного правосуддя. Попри відсутність у цей історичний період чіткого поділу між цивільним і кримінальним провадженням, основний обсяг її юрисдикції стосувався вирішення спорів цивільно-правового характеру,

пов’язаних із користуванням спільними угіддями, визначенням меж земельних ділянок, реалізацією права власності на ліси, луки, водойми, пасовища, бортні угіддя, дороги та інші об’єкти колективного користування [60, с. 123, 127; 110]. Разом із тим до компетенції громадського, так званого, “суду” належав і розгляд окремих категорій правопорушень, які за сучасним розумінням можна віднести до кримінально-правової сфери. Йшлося насамперед про посягання на честь, гідність і тілесну недоторканність особи, що проявлялися в образах, побиттях або інших насильницьких діях [110]. Відтак громада виконувала не тільки функцію врегулювання конфліктів, а й забезпечувала відновлення порушеної соціальної рівноваги без залучення вищих владних інституцій, фактично здійснюючи правосудну діяльність на локальному рівні [166, с. 40].

Вирішення спорів між членами громади здійснювалося за чітко визначеним для того часу порядком. Так, первинний розгляд конфліктів відбувався на сільських або волосних зборах, тоді як остаточне підтвердження чи перегляд прийнятого рішення належали до компетенції загальних зборів – “сходки”, яка виступала вищим колегіальним органом громадського самоврядування [233, с. 92]. На нашу думку, така багаторівнева процедура свідчить про існування елементів внутрішнього контролю за прийняттям рішень, що забезпечувало їх більшу легітимність та суспільне сприйняття. Відтак уже на ранньому етапі розвитку правової організації східнослов’янського суспільства простежуються окремі механізми перевірки правильності ухвалених рішень, які, попри свою архаїчність, виконували функцію забезпечення правопорядку в межах громади.

Разом із тим характерною особливістю тогочасної правової системи був інститут кругової поруки, відповідно до якого відповідальність за правопорушення, вчинені на території громади, покладалася і на безпосереднього винуватця, і на всю спільноту. Так, у разі виявлення на території волості особи, позбавленої життя, члени громади були зобов’язані встановити особу правопорушника власними силами. Якщо ж винного не вдавалося виявити, матеріальна відповідальність покладалася на громаду шляхом сплати відповідної

“провини” державі або потерпілій стороні [60, с. 123]. Слід зауважити, що такий механізм мав компенсаційне, а також виразне превентивне значення, оскільки стимулював громаду до підтримання внутрішнього порядку, взаємного контролю та належного виконання колективних обов’язків.

На нашу думку, інститут кругової поруки доцільно розглядати як одну з перших історичних форм суспільного контролю за дотриманням установлених правил поведінки. Він сприяв формуванню взаємної відповідальності між членами громади, зміцнював дисципліну та солідарність, а також забезпечував належний рівень громадської самоорганізації [166, с. 42]. Попри відсутність сформованої системи державних правоохоронних органів, саме зазначений звичай став важливою передумовою подальшого розвитку ідей субсидіарної відповідальності та одним із перших проявів публічно-правових засад у системі звичаєвого права Давньої Русі.

Важливе місце в організації громадського життя посідав інститут старійшин, до компетенції яких належали питання цивільного управління, врегулювання спорів між членами громади, застосування звичаєвих норм і забезпечення громадського миру. Вважаємо обгрунтованим відзначити, що діяльність старійшин за своєю правовою природою виходила за межі звичайного посередництва, оскільки вони фактично здійснювали колегіальний розгляд конфліктів, спираючись на авторитет, життєвий досвід і знання неписаного права. Відтак саме старійшини забезпечували правове санкціонування суспільно значущих рішень та виконували функції публічного посередництва, що дає підстави розглядати їх як своєрідний історичний прообраз органів судової юрисдикції ранньофеодального періоду [97, с. 58].

Окремої уваги, на нашу думку, заслуговує діяльність віча, яке посідало особливе місце серед органів, наділених судовими повноваженнями в добу Київської Русі. Віче являло собою колегіальний орган народного представництва, що поєднував політичні, управлінські та правосудні функції. Як засвідчують літописні джерела, цей орган брав участь у вирішенні найважливіших питань державного життя і мав реальний вплив на здійснення

князівського судочинства, а в окремих випадках самостійно розглядав справи, які мали істотне значення для суспільства. До його компетенції належали насамперед провадження щодо посягань на державну владу, зловживань посадових осіб, порушень громадського порядку, а також майнові та інші публічно-правові спори між членами громади. Таким чином, віче виступало інститутом народного самоврядування та одним із найдавніших механізмів здійснення колективного правосуддя [110].

Історико-правовий аналіз дає підстави стверджувати, що витоки вічевої організації сягають ще родоплемінного періоду розвитку східнослов'янського суспільства. Відтак саме вона стала однією з перших форм інституціоналізації колективної влади, яка поєднувала регулятивні, арбітражні та контрольно-наглядові функції. Літописні пам'ятки підтверджують, що саме віче здійснювало обрання або затвердження князів, а вже протягом XI ст. трансформувалося у своєрідний верховний демократичний орган влади, який функціонував поряд із князівською владою, формуючи своєрідну систему двоцентрового політичного управління [110]. Його компетенція охоплювала надзвичайно широке коло суспільно значущих питань: від прийняття рішень щодо укладення міжнародних договорів, організації військових походів і встановлення податкових повинностей до обрання посадових осіб та здійснення судочинства.

Разом із тим слід зауважити, що, попри відсутність чіткого нормативного розмежування повноважень між князем і вічем, останнє фактично виконувало функцію охоронця звичаєвого права, сформованого в процесі багатовікової суспільної еволюції. Саме через діяльність віча забезпечувалося додержання усталених правових звичаїв, а судочинство здійснювалося від імені всієї громади. На вічевих зборах розглядалися як справи публічного характеру, пов'язані з діяльністю князів, посадників та інших представників влади, так і приватноправові конфлікти, які через свою суспільну значущість виходили за межі індивідуального інтересу та набували значення для всієї спільноти [167, с. 12]. На нашу думку, саме такий характер діяльності віча свідчить про поступове формування у правовій традиції Давньої Русі уявлення про необхідність

здійснення контролю за владою та забезпечення справедливого вирішення найбільш значущих суспільних конфліктів.

Перший етап розвитку державності Київської Русі позначився істотними змінами у структурі публічної влади, що закономірно вплинуло і на організацію здійснення правосуддя. Так, у процесі централізації державного управління поступово розширювався обсяг владних повноважень князя у сфері соціально-правового регулювання. Відтак традиційні механізми родоплемінного самоврядування почали втрачати своє визначальне значення, а їх місце дедалі активніше займали інститути князівської влади. Разом з тим відбувалося поступове згортання діяльності ради старійшин (старців градських), яка тривалий час виконувала дорадчі, адміністративні та арбітражні функції в межах територіальних громад і надобщинних об'єднань. Саме цей колегіальний орган забезпечував погодження найважливіших питань внутрішнього управління, підтримання правопорядку та врегулювання суспільних конфліктів у взаємодії з князем [110]. Однак із посиленням князівської влади зазначені повноваження були поступово зосереджені в руках правителя. На нашу думку, така трансформація засвідчувала зміну організаційної моделі державного управління та формування нових підходів до здійснення судової влади. Відтак нормотворча, юрисдикційна та правоохоронна функції дедалі більше інтегрувалися у систему князівського управління. Слід зауважити, що публічна влада, яка на початковому етапі свого розвитку (до кінця X – початку XI ст.) виконувала переважно фіскальні та військово-політичні завдання, поступово переорієнтовувалася на забезпечення внутрішньої стабільності, організацію державного апарату та підтримання правового порядку в межах єдиної державної системи [60, с. 125].

Важливим етапом інституціоналізації судової діяльності стало нормативне закріплення самого поняття "суд". Так, уперше цей термін згадується у Статуті князя Володимира Святославича "Про десятини, суд і людей церковних", що відображало процес поступового оформлення судової функції як одного з напрямів реалізації державної влади [109; 170, с. 6; 36]. Вважаємо обґрунтованим висновок про те, що на цьому історичному етапі суд ще не набув ознак

самостійного державного інституту в сучасному розумінні. Як слушно зазначав С.В. Юшков, у добу раннього феодалізму, що охоплює кінець IX – початок XII ст., судочинство залишалося складовою князівського управління та не було організаційно відокремлене від інших владних повноважень правителя [277; 36]. Таким чином, здійснення правосуддя виступало однією з форм реалізації верховної влади князя, який забезпечував підтримання суспільного порядку, вирішення конфліктів і захист існуючої системи правових відносин.

Особливе значення для розвитку судової організації мала пам’ятка права “Руська Правда”, яка сформувалася протягом XI–XII ст. та традиційно розглядається як перше систематизоване джерело права Київської Русі [36]. Її положення визначали основні засади феодально-правового регулювання, встановлювали правила розгляду спорів, закріплювали процесуальні права й обов’язки учасників провадження, а також регламентували окремі елементи судового розгляду й розслідування [97]. Аналіз змісту цього нормативного акта дає підстави стверджувати, що суд виконував не лише каральну чи арбітражну функцію. Разом з тим він забезпечував додержання усталених звичаєво-правових норм, здійснював перевірку правомірності дій представників князівської адміністрації та сприяв підтриманню загального правопорядку. Відтак уже на цьому етапі можна простежити зародження окремих контрольних елементів судової діяльності, які в подальшому стали основою розвитку інституту судового контролю.

Слід відзначити, що окремі приписи “Руської Правди” фактично містили первинні процесуальні гарантії, які можна розглядати як історичні передумови формування сучасного судового контролю. Так, під час вирішення відповідних категорій справ суд мав перевіряти законність застосування примусових заходів, обгрунтованість позбавлення особи волі, правомірність стягнення грошових санкцій та відповідність визначеної відповідальності характеру заподіяної шкоди. Водночас ухвалення судового рішення пов’язувалося з необхідністю дотримання встановленої доказової процедури, яка передбачала використання показань свідків, складання присяги або інших передбачених звичаєвим правом

способів підтвердження юридично значущих обставин. На нашу думку, саме такі механізми стали першими проявами перевірки обґрунтованості висунутого обвинувачення та забезпечення процесуальної справедливості.

Окремої уваги заслуговують положення “Руської Правди”, які визначали межі допустимого застосування державного примусу. Зокрема, норми “Правди Ярослава” встановлювали юридичну відповідальність за незаконне позбавлення життя чи заподіяння шкоди особі без відповідного судового рішення. Вважаємо, що подібне нормативне регулювання свідчило про існування своєрідного контрольно-запобіжного механізму, спрямованого на недопущення свавільного використання владних повноважень. Відтак саме суд мав перевіряти законність дій сторін, оцінювати наявність правових підстав для застосування примусу та забезпечувати відповідність прийнятого рішення встановленим правовим звичаям [277].

Розвиток судової організації нерозривно пов’язувався із правовим статусом князя як носія верховної державної влади. Саме князь здійснював найвищу судову юрисдикцію, розглядаючи справи особисто або доручаючи їх вирішення своїм представникам. Разом з тим судочинство не розглядалося як окремий обов’язок правителя, а сприймалося як невід’ємний прояв його суверенного права та один із засобів реалізації державної влади [145, с. 218]. У тих випадках, коли особиста участь князя у розгляді конкретної справи була неможливою, відповідні повноваження делегувалися спеціально уповноваженим особам [23, с. 13].

Так, у містах судові та адміністративні функції виконували намісники й посадники, тоді як у сільській місцевості аналогічні повноваження покладалися на тіунів, які виступали представниками князя та діяли від його імені [45, с. 23]. Їх компетенція не обмежувалася виключно здійсненням судочинства, а охоплювала також управлінські, фіскальні та адміністративні функції, включаючи організацію місцевого управління, збір податків і забезпечення виконання князівських розпоряджень. Попри це, вважаємо, що діяльність зазначених посадових осіб мала переважно адміністративно-правову природу.

Насамперед вона була спрямована на забезпечення політичних, економічних та владних інтересів князя, а не на здійснення незалежного й професійного правосуддя. Саме цим пояснюється специфіка їхньої правосвідомості, яка формувалася в межах князівсько-дружинної соціокультурної традиції, де визначальними залишалися особиста відданість правителю, забезпечення стабільності державної влади та підтримання суспільного порядку, у тому числі із застосуванням примусових засобів [145, с. 219]. Відтак можна констатувати, що на цьому етапі історичного розвитку судова діяльність ще не була організаційно відокремлена від адміністративного управління, однак саме в її межах поступово формувалися правові механізми, які в подальшому стали основою становлення самостійного інституту судового контролю.

Важливо зазначити, що в правовій системі Київської Русі суд не ототожнювався з адміністративним апаратом державної влади, а виконував самостійну соціально-правову місію, яка полягала у забезпеченні справедливого вирішення спорів відповідно до приписів звичаєвого права. Так, особи, які здійснювали судочинство від імені князя, були зобов'язані керуватися положеннями "Руської Правди", що певною мірою обмежувало можливість довільного застосування владних повноважень під час ухвалення рішень. На нашу думку, саме ця обставина свідчить про зародження елементів юридичної відповідальності осіб, які здійснювали правосуддя, перед суспільством. Відтак уже на ранньому етапі розвитку державності простежуються окремі риси правового підходу, які в подальшому еволюціонували у концепцію підзвітності судової влади закону. Разом з тим не можна залишити поза увагою специфіку правосвідомості тогочасного суспільства. Переважання силових механізмів забезпечення державного порядку формувало уявлення про право як про похідну від влади, тоді як законність нерідко пов'язувалася із фактичною можливістю застосування сили. Попри це прагнення до підтримання суспільної справедливості залишалося одним із ключових завдань судочинства, хоча її зміст часто визначався політичною волею князя або осіб із найближчого владного оточення. У зв'язку з цим ранньофеодальний суд значною мірою відображав

соціально-станову організацію суспільства, за якої визначальне значення для оцінки правомірності поведінки мала не стільки об’єктивна правова норма, скільки політична доцільність та соціальне становище учасників правовідносин.

Зазначимо, що за таких умов об’єктивні передумови для утвердження незалежності судової влади фактично були відсутні. Відповідно, не сформувався й самостійний механізм контролю за законністю діяльності представників публічної влади. Водночас саме в цей історичний період виникали перші процесуальні форми розгляду правових конфліктів, які передбачали безпосередню участь сторін, заслуховування свідків, використання присяги, а також застосування ордалій як способу встановлення істини через так званий “вирок Божий” або випробування силами природи. На нашу думку, попри архаїчний характер зазначених процедур, вони стали початковими елементами процесуальної форми, що надалі трансформувалися у систему юридичних гарантій справедливого судового розгляду. Відтак саме вони можуть розглядатися як історичне підгрунтя подальшого розвитку інституту судового контролю у східнослов’янській правовій традиції [266; 97; 60, с. 127; 36].

Характеризуючи особливості судового процесу доби Київської Русі, слід відзначити його переважно змагальний характер, за якого основний тягар доведення покладався на сторони, тоді як участь судді у дослідженні обставин справи залишалася мінімальною [227, с. 110; 166, с. 11]. Так, суддя, як правило, не здійснював самостійного збору чи перевірки доказів і не оцінював їх із позицій власного внутрішнього переконання [36]. Його діяльність переважно обмежувалася процесуальною фіксацією перебігу розгляду та проголошенням рішення, яке нерідко мало декларативний характер і не містило належного мотивування. Вважаємо обгрунтованим висновок, що відсутність принципу внутрішнього переконання судді як самостійного критерію оцінки доказів істотно знижувала якість здійснення правосуддя та не забезпечувала належного рівня процесуальної справедливості.

Разом з тим доказування у кримінальних справах часто грунтувалося не на всебічному дослідженні фактичних обставин, а на застосуванні фізичного

примусу чи катувань, за допомогою яких отримувалося зізнання особи. Відтак добровільність визнання вини здебільшого мала формальний характер і не відповідала сучасному розумінню процесуальних гарантій. Попри це зазначена практика є показовою для розуміння особливостей розвитку судової діяльності відповідного історичного періоду. На нашу думку, за таких умов ще не існувало передумов для формування професійної суддівської етики, а також належного рівня професійної компетентності осіб, уповноважених здійснювати правосуддя [110].

Варто також звернути увагу на те, що здійснення судових функцій переважно покладалося на посадових осіб, для яких судочинство не становило окремого виду професійної діяльності, а лише входило до кола їх адміністративних повноважень. Такий підхід був характерний не лише для Київської Русі, а й для Галицько-Волинського князівства, судова організація якого значною мірою зберігала основні засади князівського правосуддя [61, с. 4-6; 110]. Суддя і надалі залишався представником верховної влади, який здійснював свої повноваження за дорученням князя, а не незалежним носієм судової влади у сучасному розумінні цього поняття [145, с. 219; 110]. Відзначимо, що така модель організації судочинства була закономірною для середньовічної державності, оскільки судова функція ще не відокремилася від адміністративного управління та залишалася складовою єдиного механізму реалізації державної влади.

Подальший розвиток української державності у складі Великого князівства Литовського, а згодом і Речі Посполитої започаткував якісно новий етап еволюції судової системи та механізмів забезпечення законності діяльності посадових осіб. Так, поступово відбувався відхід від виключного застосування норм звичаєвого права та утвердження кодифікованого законодавства, яке більш чітко регламентувало порядок здійснення судочинства. Відтак у нормативних актах закріплювалися процесуальні засади діяльності судів, визначалися права й гарантії учасників судового провадження, а також встановлювався обов’язок суду перевіряти відповідність дій урядовців вимогам чинного права. На нашу

думку, саме цей період став одним із визначальних етапів формування правових передумов майбутнього інституту судового контролю.

Особливе значення у зазначених процесах належить Литовським статутам, які стали одними з найвидатніших пам'яток права Центрально-Східної Європи та були прийняті у трьох редакціях – 1529, 1566 та 1588 рр. Зазначимо, що ці кодифікаційні акти комплексно врегулювали норми кримінального, цивільного й процесуального права, а також заклали низку юридичних механізмів, які за своїм змістом виконували функцію контролю за законністю здійснення владних повноважень. Разом з тим у межах литовсько-польської правової традиції суттєво змінилося й розуміння ролі суду. Якщо раніше його діяльність переважно зводилася до вирішення спору між сторонами, то відтепер суд дедалі більше набував ознак самостійного гаранта законності, покликаного перевіряти правомірність дій посадових осіб, у тому числі у справах щодо перевищення службових повноважень, незаконного стягнення платежів чи порушення встановленого процесуального порядку.

Важливим етапом розвитку правових механізмів забезпечення законності стало прийняття Першого Литовського статуту 1529 р., у якому вперше на нормативному рівні було закріплено відповідальність урядовців за неправомірне здійснення владних повноважень. Так, документ передбачав юридичну відповідальність посадових осіб за незаконне вилучення майна, безпідставне позбавлення особи волі та інші протиправні дії, вчинені без належного судового рішення [151; 128]. На нашу думку, наведені положення стали одним із перших нормативних проявів ідеї підконтрольності діяльності представників державної влади суду. Відтак можна стверджувати, що саме на цьому етапі простежуються початкові ознаки формування судового контролю як окремої правової категорії, хоча його зміст ще не був остаточно сформований у сучасному розумінні.

Подальший розвиток зазначених правових підходів знайшов своє відображення у Другому Литовському статуті 1566 р., який істотно розширив процесуальні можливості судових органів щодо контролю за законністю діяльності посадових осіб. Зокрема, було встановлено правило, відповідно до

якого жоден земський, повітовий чи старостинський урядник не мав права здійснювати суд або інші владні розправи без належного письмового уповноваження “суду земського” [57]. Слід зауважити, що таке нормативне регулювання істотно звужувало можливості для свавільного здійснення владних повноважень. Разом з тим Статут гарантував підданим право звернення до вищої судової інстанції – трибуналу або королівського суду – зі скаргами на неправомірні рішення чи дії урядників і суддів. На нашу думку, саме ця процесуальна конструкція започаткувала реальний механізм судового перегляду діяльності представників публічної адміністрації, забезпечуючи можливість оскарження актів владного характеру та фактично закладаючи організаційно-правові основи інституту судового контролю.

Найбільш завершеного вигляду зазначені правові ідеї набули у Третьому Литовському статуті 1588 р., який вважається однією з найрозвинутіших кодифікацій права ранньомодерної Європи. Відзначимо, що цей нормативний акт характеризувався високим рівнем юридичної техніки, системністю викладу та внутрішньою узгодженістю правових норм. Так, Статутом було закріплено фундаментальне положення про те, що жодна людина не могла позбавлятися свободи, майна чи честі по-іншому як на засадах законного судового рішення [119]. Одночасно будь-яке перевищення посадовою особою меж наданих їй повноважень визнавалося “преступством”. Важливо також, що суд отримував право перевіряти законність діяльності урядників та застосовувати до них визначені законом заходи юридичної відповідальності у випадку встановлення фактів зловживання владою [129]. Вважаємо обгрунтованим висновок, що саме ці положення стали одним із найбільш виразних історичних проявів контрольної функції судової влади.

Окремої уваги заслуговує інститут апеляційного оскарження, який був достатньо детально врегульований у Статуті 1588 р. Так, особі надавалося право звернутися до суду вищого рівня у випадках порушення встановленого процесуального порядку, незаконного арешту або інших неправомірних дій посадових осіб. Відтак процедура апеляційного перегляду забезпечувала не

тільки виправлення судових помилок, а й створювала дієвий механізм перевірки законності діяльності органів влади та їх представників. Як слушно наголошував С. Юшков, “ці положення були одними з перших формалізованих процесуальних гарантій правової підзвітності влади суду, характерних для ранньомодерного права Східної Європи” [277]. На нашу думку, зазначений механізм мав виразний контрольно-наглядовий характер, оскільки був спрямований на відновлення порушених прав, перевірку правильності застосування норм матеріального і процесуального права, а також забезпечення законності діяльності посадових осіб [110]. Разом з тим істотно посилювалася роль суду як органу, покликаного вирішувати приватноправові конфлікти та здійснювати контроль за реалізацією владних повноважень.

У системі державного устрою Великого князівства Литовського судові установи функціонували як самостійні інституції, що здійснювали правосуддя від імені монарха, однак були зобов’язані керуватися вимогами закону, а не особистою волею правителя. Вважаємо, що саме така модель правового регулювання стала одним із перших проявів принципу підпорядкування державної влади праву у східноєвропейській правовій традиції. Відтак суд поступово переставав бути виключно арбітром у приватних спорах та набував повноважень здійснювати реальну перевірку законності рішень і дій представників державної адміністрації. Для українських земель, на яких Литовські статути залишалися чинними фактично до XVIII ст., це мало надзвичайно важливе значення, оскільки сприяло формуванню правової культури, заснованої на пріоритеті закону над владним розсудом. Попри це розвиток відповідних правових інститутів був поступовим, однак саме в цей історичний період суд остаточно почав сприйматися як інституція, покликана забезпечувати правову перевірку діяльності органів влади та запобігати адміністративному свавіллю. Вважаємо, що зазначені положення стали безпосереднім історико-правовим підгрунтям формування сучасного інституту судового контролю у кримінальному провадженні України [110].

Подальший розвиток інституту судового контролю на українських землях, які входили до складу Російської імперії, відбувався вже під визначальним впливом імперського законодавства XVIII-XIX століть [110]. Саме у цей період поступово формувалися засади сучасного розуміння процесуальних гарантій прав і свобод людини, розширювалися функції суду щодо захисту особи від неправомірного втручання державної влади та зміцнювалися механізми забезпечення законності кримінального судочинства. Відзначимо, що вирішальним етапом цих перетворень стала Судова реформа 1864 р., яка запровадила комплекс прогресивних правових нововведень, спрямованих на практичне утвердження принципів верховенства права, незалежності судової влади, відкритості судового розгляду, змагальності сторін та презумпції невинуватості [211; 110].

Прийняті у ході зазначеної реформи Судові статути 1864 р., серед яких особливе значення мали “Статут кримінального судочинства”, “Статут цивільного судочинства”, “Установлення судових установлень” і “Статут про покарання, що накладаються мировими суддями” [208], започаткували принципово нову модель організації правосуддя, засновану на інституційній самостійності судової влади [137; 110]. Так, суд уперше набув статусу окремого суб’єкта у системі публічного управління, діяльність якого була відокремлена від адміністративного впливу виконавчих органів. На нашу думку, ця реформа започаткувала якісно новий етап розвитку судової влади, оскільки, на відміну від попереднього періоду, коли здійснення правосуддя перебувало під жорстким адміністративним контролем, нове законодавство закріпило організаційну незалежність суду та створило процесуальні гарантії забезпечення об’єктивності, неупередженості й справедливості судового розгляду.

У контексті розвитку кримінального процесуального законодавства особливого значення набуло нормативне закріплення судового контролю за законністю діяльності органів попереднього розслідування, передусім під час застосування заходів процесуального примусу, здатних істотно обмежити конституційні права і свободи особи. Так, положення Судових статутів 1864 р.

започаткували принципово новий підхід до організації кримінального судочинства, відповідно до якого суд уповноважувався здійснювати попередню перевірку законності арештів, затримань, обшуків та інших процесуальних дій, що супроводжувалися втручанням у сферу приватних прав людини. На нашу думку, саме цей нормативний підхід став одним із перших проявів формування юрисдикційного контролю за діяльністю органів досудового розслідування, який у подальшому трансформувався у сучасну концепцію судового контролю, реалізовану через інститут слідчого судді.

Разом з тим істотний вплив на розвиток гарантій законності мало запровадження інститутів "присяжних засідателів" і "мировых суддів" [110]. Відтак кримінальне судочинство поступово набуло більш відкритого та публічного характеру, а судові рішення стали предметом суспільної оцінки й громадського контролю. Слід зауважити, що такі законодавчі новації посилили демократичні засади здійснення правосуддя та сприяли гуманізації кримінального процесу, створивши додаткові інституційні гарантії недопущення свавільного втручання адміністративної влади у сферу прав і свобод людини. Таким чином, судовий контроль поступово почав виконувати функцію ефективного правового механізму стримування владних повноважень державних органів.

Попри позитивні тенденції другої половини XIX ст., у радянський період розвиток інституту судового контролю фактично був призупинений. Це було безпосередньо пов'язано з пануванням концепції централізованої державної влади, яка не визнавала судову владу самостійною та незалежною складовою механізму державного управління. Відповідно до положень Кримінально-процесуального кодексу Української РСР 1960 р. суд набував процесуальної компетенції лише після завершення досудового розслідування, тоді як контроль за додержанням законності під час дізнання та попереднього слідства покладався виключно на органи прокуратури, що випливало, зокрема, зі статей 227 та 229 КПК УРСР. Такий нормативний підхід повністю відповідав радянській доктрині "єдності державної влади" [110], згідно з якою принцип поділу влади

розглядався як несумісний із соціалістичною моделлю держави, а функції контролю концентрувалися у прокуратурі як спеціальному органі загального нагляду за законністю [77].

На нашу думку, подібна модель кримінального судочинства суттєво звужувала процесуальне призначення суду, перетворюючи його переважно на орган, який юридично оформлював результати діяльності органів досудового розслідування, а не здійснював ефективний захист прав, свобод та законних інтересів особи [111; 55]. У межах досудового провадження суд був фактично усунутий від перевірки законності рішень органів дізнання та попереднього слідства і не мав повноважень реагувати на незаконні чи необгрунтовані процесуальні рішення шляхом санкціонування або відмови у застосуванні арештів, обшуків, затримань, накладення арешту на майно чи кореспонденцію. Водночас прокурор поєднував функції процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення та здійснення нагляду за законністю, що, як вважаємо, об’єктивно породжувало концентрацію владних повноважень в одному суб’єкті та істотно порушувало баланс процесуальних функцій.

Зазначимо, що відсутність незалежного судового контролю на стадії досудового розслідування закономірно спричинила переорієнтацію всієї кримінально-процесуальної системи на забезпечення передусім державного інтересу, тоді як права людини мали другорядне значення. Так, саме прокурор був наділений правом санкціонувати застосування арешту, проведення обшуку, виїмки, накладення арешту на майно, продовження строків тримання під вартою та інших примусових процесуальних заходів [196]. Суд же долучався до кримінального провадження лише після завершення попереднього слідства, фактично здійснюючи юридичне оформлення вже сформованої доказової бази. Вважаємо, що така модель істотно звужувала реальні гарантії захисту прав людини, оскільки процесуальна самостійність суду під час оцінки доказів та ухвалення рішення значною мірою залежала від матеріалів, сформованих слідчим і погоджених прокурором.

Разом з тим ідеологічні засади радянської державності виходили із безумовного пріоритету інтересів соціалістичної держави над правами та свободами окремої особи, що концептуально виключало можливість формування незалежного механізму судового контролю. У юридичній доктрині того часу прокурорський нагляд визначався як найвища форма забезпечення законності, тоді як судова діяльність розглядалася переважно як інструмент реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю. За таких умов суд, інтегрований у партійно-державну систему управління, не міг виконувати функцію незалежного арбітра між особою і державою, а був покликаний забезпечувати практичне втілення державної кримінально-правової політики [50].

Водночас наприкінці 1980-х років під впливом загальносоюзних демократичних перетворень і процесів реформування правової системи почалося поступове переосмислення місця суду у механізмі здійснення кримінального судочинства. Так, у межах політики демократизації та гуманізації кримінального процесу було започатковано формування нових підходів до розуміння судового контролю за діяльністю органів досудового розслідування. На нашу думку, саме цей етап став відправною точкою відходу від традиційної радянської карально-наглядової моделі кримінального процесу та започаткував концептуальні передумови для формування сучасного інституту судового контролю, заснованого на принципах верховенства права, незалежності судової влади, процесуальної рівноваги сторін і належного судового захисту прав та свобод людини.

Вважаємо, що передумови трансформації підходів до організації судового контролю були зумовлені сукупністю внутрішніх і зовнішніх чинників. З одного боку, поступово змінювалися уявлення радянського суспільства щодо змісту законності, прав людини та ролі судової влади у механізмі державного управління. З іншого боку, істотний вплив справили міжнародно-правові зобов’язання СРСР, насамперед пов’язані з ратифікацією у 1973 р. (чинності документ набув у 1976 р.) Міжнародного пакту про громадянські і політичні

права [138]. Так, відповідно до статей 9 та 14 зазначеного міжнародного акта кожній особі гарантуються право на свободу та особисту недоторканність, а також право на справедливий і відкритий розгляд справи незалежним, безстороннім і створеним на підставі закону судом [152; 244]. На нашу думку, саме необхідність гармонізація вітчизняного нормативно-правового регулювання з міжнародно визнаними правовими вимогами та стандартами зумовила поступове усвідомлення потреби у формуванні ефективних механізмів судового контролю за будь-якими процесуальними рішеннями, що обмежують права та свободи людини на стадії досудового розслідування [122].

Разом з тим на межі 1980-1990-х років у радянській, а згодом і пострадянській юридичній науці дедалі активніше утверджувалася концепція, відповідно до якої судовий контроль розглядався як невід'ємна складова гарантій законності, забезпечення прав людини та справедливого кримінального провадження. Відзначимо, що відсутність такого механізму дедалі частіше визнавалася однією з головних причин надмірної концентрації владних повноважень у діяльності органів слідства та прокуратури. Саме тому у працях провідних учених-процесуалістів, серед яких В. Баран [7], І. Білас [15], В. Сухонос [236], О. Бандурка [5], послідовно обгрунтовувалася необхідність перегляду існуючої моделі кримінального процесу шляхом обмеження монопольного становища прокуратури та істотного розширення контрольних повноважень суду ще на досудових стадіях кримінального провадження.

У зазначений період предметом активних наукових дискусій стало питання доцільності запровадження судового контролю за застосуванням найбільш інтенсивних заходів процесуального примусу, зокрема затримання, арешту, проведення обшуку, виїмки, а також продовження строків тримання особи під вартою. Такі пропозиції були спрямовані на забезпечення реальної дії принципів верховенства права, процесуальної рівності сторін, гласності та судового захисту особи. Слід зауважити, що відповідні наукові підходи поступово отримали практичне відображення у рішеннях Верховного Суду СРСР початку 1990-х років, у яких уперше було чітко сформульовано правову позицію щодо суду як

основного гаранта забезпечення конституційних прав і свобод людини у кримінальному судочинстві.

Після проголошення незалежності України у 1991 р. розвиток інституту судового контролю набув якісно нового змісту. Відтак подальше реформування кримінального процесу було орієнтоване на поступову відмову від радянської моделі прокурорського нагляду та створення сучасного механізму судового контролю. Разом з тим здійснювалося поетапне перерозподілення процесуальних повноважень між прокуратурою та судом, унаслідок чого функції санкціонування процесуальних заходів, пов'язаних із обмеженням конституційних прав людини, поступово були передані судовій владі. На нашу думку, визначальне значення для цього процесу мало прийняття Конституції України 1996 р., яка закріпила фундаментальні принципи незалежності судової влади, її самостійності та функціонування в умовах конституційного поділу влади [94].

Подальший розвиток механізму судового контролю здійснювався поетапно та був пов'язаний із проведенням низки системних реформ. Так, важливими віхами вважаються "мала судова реформа" 2001 р. [46; 262; 209], яка започаткувала нормативне оформлення судово-контрольних повноважень у межах досудового етапу кримінального судочинства [209], прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. [104], що вперше комплексно визначив правовий статус слідчого судді та його процесуальні повноваження, а також конституційні зміни 2016 р. [71], відповідно до яких прокуратура остаточно втратила функцію загального нагляду, зосередивши свою діяльність на організації та процесуальному керівництві досудовим розслідуванням [127; 110]. На нашу думку, саме сукупність зазначених законодавчих змін остаточно сформувала сучасну модель співвідношення судового контролю та прокурорського процесуального керівництва у кримінальному провадженні.

Разом з тим слід зазначити, що інституційне становлення судового контролю відбувалося переважно на рівні законодавчого закріплення його

основних концептуальних положень. Попри це, нормативно-методологічне забезпечення практичної реалізації відповідного інституту залишалося недостатньо системним і послідовним. Вважаємо обгрунтованим твердження, що відсутність комплексної державної стратегії впровадження судового контролю у правозастосовну діяльність призвела до нерівномірності його розвитку, фрагментарності окремих процесуальних механізмів та неповної імплементації відповідних стандартів у національну систему кримінального судочинства.

Резюмуючи викладене, зазначимо, що історико-правова еволюція інституту судового контролю переконливо свідчить про його поступове формування від окремих елементів правової традиції доби Київської Русі до повноцінного процесуального механізму судового захисту, закріпленого у сучасному кримінальному процесуальному законодавстві України [110]. Відтак інститут судового контролю сьогодні посідає центральне місце у системі процесуальних гарантій кримінального провадження, забезпечуючи практичну реалізацію принципів верховенства права, справедливого судочинства, законності, пропорційності процесуального примусу та ефективного захисту прав і свобод людини у сфері кримінальної юстиції.

1.2. Правова природа та принципи діяльності слідчого судді у системі кримінальної юстиції

Сучасний етап розвитку національної правової системи України актуалізує потребу в комплексному переосмисленні механізмів забезпечення та реалізації прав, свобод і законних інтересів людини відповідно до міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав людини та принципу верховенства права [249]. Так, трансформація кримінального процесуального законодавства обумовлена внутрішніми потребами вдосконалення системи правосуддя, а також необхідністю приведення національної правової моделі у відповідність до

європейських демократичних цінностей. На нашу думку, ефективність функціонування кримінального провадження безпосередньо залежить від реальності процесуальних гарантій, спрямованих на забезпечення належного судового захисту особи від необгрунтованого втручання держави у сферу її прав та свобод.

Відправною конституційною засадою такого підходу виступає положення статті 3 Конституції України, відповідно до якого людина, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність та безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження й забезпечення прав і свобод людини визначають зміст, спрямованість та призначення діяльності державної влади [229; 244]. Саме тому забезпечення ефективного захисту прав людини розглядається як один із напрямів державної політики та основоположний конституційний обов'язок держави [94; 99]. Вважаємо, що зазначене положення формує фундамент усієї системи кримінального процесуального законодавства, визначаючи пріоритет прав людини над будь-якими іншими публічними інтересами.

Разом із тим саме на стадії досудового розслідування виникає найбільша ймовірність обмеження основоположних прав людини, що зумовлює необхідність існування ефективних механізмів їх процесуального захисту. До таких прав насамперед належать гарантовані особі процесуальні та майнові права, зокрема можливість вимагати належного і неупередженого судового розгляду, користуватися свободою та особистою недоторканністю, а також безперешкодно здійснювати правомочності щодо належного їй майна [119; 24]. Саме ці права найчастіше зазнають процесуальних обмежень у процесі здійснення кримінального провадження, а тому потребують особливо ретельного судового контролю [36]. Водночас їх захист забезпечується національним законодавством і міжнародно-правовими актами, юридична обов'язковість яких для України визнана у встановленому Конституцією та законодавством порядку [249]. Зокрема, відповідні гарантії містяться у Загальній декларації прав людини (1948 р.) [65; 96], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) [92; 14], Міжнародному пакті про громадянські

і політичні права (1973 р.) [152; 14] та Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (1973 р.) [153; 14]. Відтак міжнародні стандарти стали важливим орієнтиром для формування сучасної моделі кримінального процесуального законодавства України.

Саме можливість тимчасового та законодавчо визначеного обмеження зазначених прав під час здійснення досудового розслідування об'єктивно обумовлює необхідність існування незалежного суб'єкта, уповноваженого здійснювати перевірку законності, обгрунтованості та пропорційності процесуальних рішень сторони обвинувачення [111]. У сучасній європейській правовій традиції виконання такої функції покладається на слідчого суддю, який забезпечує неупереджений контроль за дотриманням балансу між приватними інтересами особи та публічним інтересом держави у сфері кримінального переслідування [209, с. 16]. На нашу думку, саме нейтральний процесуальний статус слідчого судді створює необхідні передумови для забезпечення справедливого співвідношення між інтересами ефективного розслідування кримінальних правопорушень і необхідністю безумовного додержання конституційних прав людини.

Слід зауважити, що інститут слідчого судді нині посідає одне з ключових місць у структурі сучасної системи кримінальної юстиції України. Його правова природа має комплексний характер, оскільки визначається одночасним застосуванням норм Конституції України [94], Закону України "Про судоустрій і статус суддів" [75] та положень Кримінального процесуального кодексу України [104; 24]. Такий комплексний підхід свідчить про особливе місце слідчого судді у механізмі реалізації судової влади, адже його процесуальний статус поєднує загальні вимоги, які ставляться до професійної діяльності кожного судді, із спеціальними повноваженнями, властивими виключно стадії досудового розслідування.

Водночас зміст правового статусу слідчого судді не обмежується виключно процесуальною компетенцією. Він охоплює сукупність гарантій незалежності, професійної компетентності, безсторонності, доброчесності та

суддівської етики, що забезпечують належне здійснення функції судового контролю. Відповідно до положень статей 55, 124 та 129 Конституції України [94], а також норм Кримінального процесуального кодексу України [104], слідчий суддя виступає носієм судової влади, який уповноважений здійснювати контроль за додержанням прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження під час досудового розслідування [26]. Таким чином, реалізація зазначених повноважень є однією з практичних форм забезпечення принципу верховенства права у кримінальному процесі.

Історико-правовий розвиток інституту слідчого судді переконливо засвідчує поступовий відхід національної моделі кримінального судочинства від радянської концепції прокурорського домінування та її наближення до європейських стандартів здійснення судового контролю. Така трансформація стала закономірним наслідком демократизації правової системи України, переосмислення ролі судової влади у механізмі забезпечення прав людини, а також реалізації державного курсу на європейську інтеграцію. Відтак запровадження інституту слідчого судді у Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 р. стало одним із ключових етапів імплементації міжнародних стандартів справедливого судочинства у національне кримінальне процесуальне законодавство. Разом з тим, на нашу думку, нормативне закріплення цього інституту не означало завершення процесу його становлення. Практика застосування відповідних положень КПК України свідчить про необхідність подальшого вдосконалення організаційних, процесуальних та методологічних засад діяльності слідчого судді, що обумовлено розвитком кримінального процесуального законодавства, судової практики та сучасних викликів у сфері захисту прав людини.

Заслуговує на увагу наукова позиція А. Ф. Бондюка, який об’рунтовано зазначає, що інституціоналізація слідчого судді фактично стала поверненням українського законодавця до моделі судового контролю, яка вже мала позитивний історико-правовий досвід застосування. Науковець акцентує увагу на тому, що передача судовим органам контрольних повноважень щодо

діяльності органів досудового розслідування не є новацією для вітчизняної правової традиції, а становить відновлення ефективного механізму забезпечення законності, який був відомий попереднім етапам розвитку кримінального судочинства [20].

На нашу думку, наведена позиція є достатньо аргументованою та відображає закономірності еволюції сучасного кримінального процесуального законодавства України. Вважаємо обгрунтованим твердження, що функціонування інституту слідчого судді є наслідком поступового утвердження принципу розподілу державної влади, відповідно до якого контроль за законністю діяльності органів досудового розслідування не може залишатися виключно в межах системи органів кримінального переслідування. Саме тому покладення відповідних контрольних повноважень на незалежний судовий орган забезпечує необхідний баланс між публічним інтересом держави у боротьбі зі злочинністю та приватним інтересом особи у гарантованому захисті її конституційних прав і свобод.

Слідчий суддя є професійним суддею суду першої інстанції, на якого в межах кримінального провадження покладено здійснення функції судового контролю на стадії досудового розслідування [111]. Водночас його правовий статус визначається загальними конституційними та законодавчими засадами організації судової влади, що забезпечують єдність статусу суддів незалежно від рівня суду, інстанційної належності чи займаної адміністративної посади. Так, принцип єдності суддівського статусу передбачає однаковий обсяг професійних прав, гарантій незалежності, процесуальних обов'язків, а також єдині підстави дисциплінарної та юридичної відповідальності суддів. На нашу думку, саме така законодавча конструкція створює необхідні передумови для неупередженого здійснення судового контролю, виключаючи будь-який вплив інституційних чи організаційних чинників на реалізацію суддею своїх процесуальних повноважень [209].

Аналізуючи закономірності розвитку вітчизняного кримінального процесуального законодавства та еволюцію процесуального статусу слідчого

судді, В. Т. Нор і Н. А. Бобченко обгрунтовано звертають увагу на недоліки моделі досудового провадження, закріпленої попереднім Кримінально-процесуальним кодексом України. Науковці справедливо констатують, що однією з ключових проблем попереднього нормативного регулювання був обмежений обсяг судового контролю на стадії досудового розслідування, що істотно послаблювало процесуальні гарантії захисту прав людини. Саме тому реформування кримінального процесуального законодавства, реалізоване шляхом прийняття КПК України 2012 р., було спрямоване на формування принципово нової моделі судового контролю, центральне місце в якій посів інститут слідчого судді як самостійного суб'єкта кримінального провадження [163, с. 112-113; 111]. Вважаємо, що така законодавча новація стала логічним результатом демократизації кримінальної юстиції та суттєво посилила процесуальні гарантії.

Відтак поява інституту слідчого судді у вітчизняній системі кримінального судочинства стала закономірним наслідком поступового наближення вітчизняного нормативного регулювання кримінального процесу до європейських стандартів здійснення правосуддя [249]. Разом із тим його нормативне закріплення було безпосередньо пов'язане з імплементацією міжнародних стандартів захисту прав людини, насамперед тих, що визначені статтями 5 і 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [92; 55]. На нашу думку, саме положення зазначеної Конвенції стали методологічною основою формування сучасної концепції судового контролю у кримінальному провадженні, відповідно до якої будь-яке обмеження конституційних прав особи повинно перебувати під ефективним судовим контролем незалежного та безстороннього суду [141].

Слід зауважити, що конституційно-правова природа статусу слідчого судді випливає із фундаментальних засад функціонування судової влади, закріплених Конституцією України. Йдеться насамперед про принципи незалежності суду, верховенства права, забезпечення права на судовий захист та ефективного захисту прав людини. Саме зазначені конституційні положення визначають

функціональне призначення слідчого судді як незалежного й неупередженого суб'єкта судової влади, покликаного здійснювати контроль за законністю втручання органів досудового розслідування у сферу конституційних прав і свобод особи. Особливого значення така діяльність набуває саме на стадії досудового розслідування, коли процесуальні рішення сторони обвинувачення можуть істотно впливати на право людини на свободу, особисту недоторканність, недоторканність житла, таємницю приватного життя й інші фундаментальні права.

Разом із тим процесуальний статус слідчого судді характеризується вираженою галузевою специфікою, оскільки його компетенція реалізується виключно у сфері кримінального судочинства. Відповідно до пункту 18 статті 3 КПК України, слідчим суддею є суддя суду першої інстанції, до повноважень якого віднесено здійснення судового контролю за додержанням прав, свобод і законних інтересів осіб під час кримінального провадження. Законодавець визначив, що обрання слідчих суддів здійснюється зборами суддів відповідного суду зі складу суддів цього суду [104; 165]. Такий порядок, на нашу думку, спрямований на забезпечення інституційної незалежності слідчого судді та недопущення будь-якого зовнішнього впливу на визначення судді, який здійснюватиме судовий контроль.

Водночас кримінальне процесуальне законодавство передбачає окремі винятки із загального порядку здійснення відповідних повноважень. Так, у випадках, передбачених статтею 247 КПК України, що стосуються надання дозволів на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, функції слідчого судді можуть виконуватися головою відповідного апеляційного суду або іншим суддею цього суду, визначеним ним у встановленому законом порядку [104; 111]. Крім того, у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень розгляд відповідних клопотань віднесено до компетенції слідчих суддів Вищого антикорупційного суду України відповідно до статті 3 Закону України "Про Вищий антикорупційний суд" [67].

Відзначимо, що відповідна нормативна модель розмежування компетенції забезпечує належну спеціалізацію судового контролю та враховує особливості окремих категорій кримінальних проваджень. Вважаємо, що чинна законодавча конструкція формує цілісний правовий механізм реалізації повноважень слідчого судді, у межах якого забезпечується дотримання принципів законності, пропорційності, необхідності та обґрунтованості будь-якого втручання у конституційні права і свободи людини під час здійснення досудового розслідування [111].

У науковій доктрині заслуговує на підтримку позиція В. Т. Нора та Д. Є. Крикливця, відповідно до якої процесуальний статус слідчого судді сформувався як закономірний результат еволюції інституту судового контролю, а не як самостійна первинна конструкція кримінального процесуального права [162; 111]. На нашу думку, такий підхід найбільш повно відображає логіку розвитку сучасної моделі кримінального судочинства, оскільки поява слідчого судді була зумовлена насамперед об’єктивною потребою у створенні незалежного судового механізму контролю за діяльністю органів досудового розслідування. Інакше кажучи, саме необхідність забезпечення ефективних гарантій прав і свобод людини обумовила інституційне оформлення цього суб’єкта кримінального провадження, а не навпаки. Відтак процес становлення інституту слідчого судді є закономірним етапом розвитку концепції судового контролю та її практичного втілення у кримінальному процесуальному законодавстві [111].

Разом із тим правова природа діяльності слідчого судді визначається здійсненням судового контролю за дотриманням конституційних прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина під час досудового розслідування [111; 220; 103]. Вважаємо, що такий контроль становить самостійний напрям реалізації судової влади у кримінальному провадженні, який має власне функціональне призначення, процесуальні форми реалізації та систему юридичних гарантій. Основною його метою є забезпечення законності процесуальної діяльності органів досудового розслідування і прокуратури, перевірка обґрунтованості прийнятих ними рішень, а також недопущення

необгрунтованого чи непропорційного втручання держави у сферу гарантованих Конституцією України прав і свобод людини. Саме через реалізацію зазначених повноважень забезпечується практичне втілення принципу верховенства права на початкових стадіях кримінального провадження.

Слід зауважити, що І. В. Хорт обгрунтовано розглядає суттєве розширення сфери судового контролю під час досудового розслідування як одну з найважливіших демократичних нововведень Кримінального процесуального кодексу України [139]. Науковець справедливо наголошує, що головною метою відповідних законодавчих змін стало створення дієвого механізму, при якому слідчий суддя посідає центральне місце серед процесуальних гарантій, адже саме на нього покладено здійснення юрисдикційного контролю за рішеннями, діями та бездіяльністю, що передбачають допустиме законом втручання у сферу гарантованих Конституцією України прав і свобод людини [261]. На нашу думку, наведений підхід переконливо демонструє сучасне розуміння ролі слідчого судді як незалежного гаранта законності досудового розслідування, діяльність якого спрямована на підтримання належного балансу між інтересами кримінального переслідування та необхідністю ефективного захисту прав людини [111].

Вагомий внесок у формування сучасної теорії судового контролю зроблено І. В. Гловюк, у працях якої комплексно досліджено його теоретичну природу та функціональне призначення [41; 43]. Ще до набрання чинності КПК України 2012 р. дослідниця запропонувала концептуальне бачення судового контролю як особливого виду юрисдикційної діяльності суду, спрямованої на вирішення по суті скарг щодо незаконних або необгрунтованих рішень, дій чи бездіяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та інших учасників [43; 111]. Відзначимо, що наведене теоретичне положення фактично отримало своє нормативне закріплення після прийняття КПК України 2012 р., а його концептуальні засади не втратили актуальності й сьогодні. Навпаки, подальший розвиток судової практики лише підтвердив правильність такого підходу до розуміння змісту та функціонального призначення судового контролю.

Досліджуючи сутність судового контролю, Т. Г. Ільєва пропонує розглядати його як самостійний напрям процесуальної діяльності слідчого судді, звертаючи увагу на існування окремих стадій його реалізації [82; 62; 111]. На нашу думку, такий підхід має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки дозволяє більш повно розкрити внутрішню структуру контрольної діяльності суду та визначити особливості реалізації відповідних процесуальних повноважень на різних етапах досудового розслідування.

Окремої уваги заслуговують наукові дослідження О. Г. Шило, присвячені забезпеченню конституційного права людини і громадянина на судовий захист у межах досудового розслідування [273; 39]. Авторка переконливо доводить, що розширення контрольних повноважень суду на початкових стадіях кримінального провадження повністю узгоджується із сучасними конституційними підходами до гарантування прав людини, оскільки право на судовий захист повинно забезпечуватися не лише під час судового розгляду кримінальної справи по суті, а на всіх без винятку стадіях кримінального процесу [111]. Відповідно до запропонованої дослідницею концепції, реалізація зазначеного права охоплює кілька взаємопов’язаних напрямів: можливість судового оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокуратури; здійснення судового контролю під час застосування заходів процесуального примусу, що потребують судового дозволу; а також перевірку законності проведення слідчих і інших процесуальних дій, пов’язаних із втручанням у сферу конституційних прав та свобод особи [274; 111; 203]. Вважаємо, що саме така модель судового контролю найбільшою мірою відповідає сучасному розумінню функціонального призначення слідчого судді як незалежного гаранта дотримання прав людини у кримінальному провадженні.

Серед сучасних наукових досліджень, присвячених проблематиці судового контролю, на окрему увагу заслуговують праці А. Р. Туманянц, у яких комплексно досліджено питання законності та об’грунтованості процесуальних рішень органів досудового розслідування [247, с. 139-143; 111]. Відзначимо, що

авторкою грунтовно проаналізовано міжнародно-правові стандарти та загальнотеоретичні засади функціонування судового контролю, що дало змогу сформувати цілісне бачення його правової природи, функціонального призначення та місця у механізмі забезпечення прав людини. Разом з тим подальший розвиток наукових напрацювань дослідниці був пов’язаний із висвітленням практичних аспектів діяльності слідчого судді, зокрема щодо перевірки законності санкціонування арешту майна та інших процесуальних рішень сторони обвинувачення. На нашу думку, такі дослідження мають вагоме прикладне значення, оскільки сприяють удосконаленню механізмів судового захисту та підвищенню ефективності гарантій дотримання прав учасників кримінального провадження.

Аналіз положень кримінального процесуального законодавства та наукових підходів дозволяє дійти висновку, що судовий контроль на стадії досудового розслідування залежно від його функціонального призначення і моменту здійснення традиційно поділяється на попередній (превентивний) та наступний (ретроспективний). Така класифікація ґрунтується на часовому критерії реалізації контрольних повноважень суду, тобто на тому, чи здійснюється судове втручання до проведення відповідної процесуальної дії або прийняття рішення, чи вже після їх реалізації з метою перевірки їх законності та обґрунтованості.

Попередній судовий контроль, як вважаємо, має виразно превентивний характер і реалізується шляхом здійснення слідчим суддею дозвільних повноважень щодо проведення процесуальних дій або застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які пов’язані з можливим обмеженням конституційних прав і свобод людини [148]. Так, основний зміст цієї форми контролю полягає у перевірці достатності правових підстав для майбутнього втручання, оцінці його необхідності, пропорційності та відповідності вимогам законності. Відтак слідчий суддя ще до фактичного застосування процесуального примусу здійснює оцінювання доводів сторони обвинувачення, запобігаючи безпідставному чи надмірному обмеженню прав

особи. Саме така модель, на нашу думку, найбільшою мірою відповідає сучасному розумінню превентивного судового захисту.

Поділяючи зазначений підхід, Д. М. Мірковець визначає попередній судовий контроль як особливу форму процесуальної діяльності слідчого судді, що полягає у прийнятті рішення про надання дозволу або відмову у його наданні щодо проведення процесуальних дій чи застосування заходів забезпечення кримінального провадження, здійснення яких відповідно до кримінального процесуального законодавства допускається виключно за судовою санкцією [154, с. 393]. Зазначимо, що саме така форма судового контролю виконує превентивну функцію, оскільки забезпечує дотримання принципу законності ще до моменту втручання держави у сферу конституційних прав і свобод людини та істотно знижує ризик прийняття необґрунтованих процесуальних рішень.

Науковий інтерес становить також позиція О.В. Кондратьєва, який визначає предмет попереднього судового контролю через коло процесуальних рішень і дій, що підлягають обов'язковому судовому санкціонуванню [111]. Зокрема, дослідник відносить до них: по-перше, процесуальні акти, наслідком яких є істотне обмеження конституційних прав і свобод особи; по-друге, рішення, правові наслідки яких виходять за межі безпосередніх кримінально-процесуальних правовідносин та впливають на інші сфери реалізації прав людини; по-третє, процесуальні дії, результати яких можуть мати незворотний характер або не можуть бути повною мірою усунуті шляхом подальшого здійснення наступного судового контролю чи під час судового розгляду кримінального провадження по суті [93, с. 40]. На нашу думку, наведений підхід є достатньо аргументованим, оскільки дозволяє чітко окреслити межі судового втручання та визначити критерії обов'язковості судового санкціонування окремих процесуальних рішень.

Заслуговує на підтримку і позиція К. В. Приходько, яка справедливо зазначає, що попереджувальний судовий контроль реалізується насамперед під час розгляду слідчим суддею клопотань про проведення обшуку, застосування запобіжного заходу чи інших заходів забезпечення кримінального провадження

[184; 203]. За таких умов предметом судового розгляду не можуть бути вже прийняті рішення або виконані процесуальні дії, оскільки контроль здійснюється виключно щодо можливості їх проведення у майбутньому. Водночас об'єктом оцінювання виступає потенційний ступінь втручання у права, свободи та законні інтереси осіб, яких може стосуватися відповідне процесуальне рішення. Вважаємо обгрунтованим такий підхід, адже він забезпечує оптимальне поєднання інтересів кримінального переслідування із необхідністю ефективного захисту конституційних прав людини. Саме превентивний характер діяльності слідчого судді дозволяє мінімізувати ризик необгрунтованого застосування процесуального примусу, забезпечуючи належний баланс між публічним інтересом у розкритті кримінальних правопорушень і приватними правами учасників кримінального провадження.

Ретроспективний (наступний) судовий контроль здійснюється у тих випадках, коли процесуальні рішення або дії слідчого чи прокурора вже реалізовані та спричинили фактичне обмеження прав, свобод чи законних інтересів особи. За таких умов слідчий суддя не надає попереднього дозволу на відповідне втручання, а перевіряє законність і обгрунтованість уже вчинених процесуальних дій, оцінюючи їх крізь призму вимог законності, справедливості, пропорційності та принципу верховенства права. Якщо у ході такого розгляду встановлюється порушення процесуального закону або безпідставне обмеження конституційних прав людини, суд зобов'язаний забезпечити ефективне поновлення порушених прав та застосувати передбачені законом процесуальні механізми, спрямовані на усунення наслідків незаконного втручання. Відтак наступний судовий контроль виконує не лише перевірочну, а й правовідновлювальну функцію.

Разом з тим слід зауважити, що не всі процесуальні повноваження слідчого судді можуть бути віднесені до сфери превентивного або ретроспективного судового контролю. Поза межами зазначених форм залишаються ті процесуальні дії, які не пов'язані безпосередньо з перевіркою правомірності обмеження прав і свобод людини. До таких, зокрема, належить вирішення питань щодо заявлених

відводів, продовження чи поновлення процесуальних строків, розгляд окремих питань, пов'язаних із речовими доказами, проведення допиту учасників кримінального провадження та виконання інших процесуальних повноважень. Вважаємо обгрунтованим розглядати зазначені функції як допоміжний елемент процесуального механізму, спрямований на забезпечення належної організації та впорядкованості перебігу досудового розслідування.

На нашу думку, на стадії досудового розслідування правова природа судового контролю обумовлена необхідністю своєчасного вирішення процесуально-правових конфліктів, які виникають унаслідок обмеження або потенційного втручання у сферу основоположних законних прав особи. Водночас потреба у здійсненні судового контролю нерідко виникає й внаслідок незгоди учасників кримінального провадження із процесуальними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів досудового розслідування або прокурора [278]. Саме тому судовий контроль, за своєю юридичною сутністю, виступає особливим процесуальним механізмом врегулювання правових конфліктів, що виникають у сфері забезпечення, обмеження та захисту конституційних прав і свобод особи [209, с. 34; 111].

Повноваження слідчого судді виникають одночасно з початком досудового розслідування відповідно до положень ст. 214 КПК України та припиняються із завершенням цієї стадії кримінального провадження відповідно до ст. 283 КПК України [104]. Таким чином, юрисдикція слідчого судді поширюється виключно на стадію досудового розслідування, однак охоплює практично весь комплекс процесуальних питань, що можуть виникнути в її межах [171]. Так, до сфери його компетенції належать питання від перевірки законності невнесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань до оцінки правомірності рішень про закриття кримінального провадження. Відзначимо, що сукупність таких повноважень утворює цілісну систему судового контролю, яка є невід'ємною складовою механізму реалізації завдань кримінального провадження. Відтак діяльність слідчого судді спрямована на забезпечення законності, реалізацію принципу верховенства права під час

здійснення досудового розслідування, а також на гарантування справедливості, необхідності та пропорційності процесуальних рішень, що пов’язані з можливим втручанням у сферу приватних прав людини.

Водночас зазначимо, що завдання судового контролю мають похідний характер від загальних завдань кримінального провадження, визначених чинним кримінальним процесуальним законодавством України. Предмет такого контролю охоплює систему процесуальних правовідносин між суб'єктами досудового розслідування, які виникають у зв'язку з обмеженням конституційних прав, свобод чи законних інтересів учасників кримінального провадження. На нашу думку, центральним завданням діяльності слідчого судді є здійснення незалежної перевірки правомірності втручання держави у сферу особистих прав людини та встановлення відповідності таких процесуальних рішень вимогам принципу верховенства права. Разом з тим реалізація судового контролю охоплює й інші, похідні за своїм змістом функції, серед яких забезпечення належного захисту прав потерпілих, свідків та інших учасників кримінального провадження, розгляд процесуальних клопотань сторін відповідно до принципу змагальності, а також запобігання можливим випадкам зловживання владними повноваженнями з боку органів досудового розслідування та прокурора [111].

Погоджуємося з висновками авторського колективу аналітичного звіту, підготовленого за результатами дослідження, проведеного Міжнародним фондом “Відродження” у 2019-2020 рр., у якому достатньо грунтовно розкрито правову природу судового контролю та систематизовано його визначальні ознаки [209, с. 35]. На нашу думку, запропоновані авторами положення комплексно відображають функціональне призначення цієї процесуальної діяльності та дозволяють чіткіше окреслити її місце в механізмі гарантування прав людини під час досудового розслідування. Відтак до характерних ознак судового контролю доцільно віднести такі:

– здійснення виключно на підставі імперативних приписів кримінального процесуального законодавства із неухильним дотриманням визначеної законом процесуальної форми;

– реалізацію лише слідчим суддею, який наділений спеціальною процесуальною компетенцією щодо перевірки законності рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора [139];

– спрямованість на забезпечення ефективного захисту особи від необгрунтованого або свавільного втручання держави у сферу її конституційних прав і свобод;

– превентивно-гарантійний характер контрольної діяльності, результатом якої є ухвалення обов'язкового до виконання судового рішення;

– відсутність повноважень щодо вирішення питання винуватості особи, оскільки предметом судового контролю є виключно перевірка правомірності процесуального обмеження її прав та законних інтересів;

– здійснення виключно в межах стадії досудового розслідування кримінального провадження;

– оформлення результатів контрольної діяльності процесуальним рішенням суду, яке має загальнообов'язковий характер і забезпечується державним примусом;

– неможливість втручання слідчого судді в організацію чи тактику досудового розслідування, якщо такі питання виходять за межі його процесуальної компетенції.

Слід зауважити, що за суб'єктним критерієм реалізація судового контролю можлива як за зверненням учасників кримінального провадження – сторони обвинувачення або сторони захисту шляхом подання відповідних клопотань чи скарг, так і у випадках, коли закон покладає на слідчого суддю обов'язок самостійно реагувати на необхідність забезпечення конституційних прав особи. Вважаємо обгрунтованим підхід, відповідно до якого така процесуальна діяльність спрямована насамперед на практичне забезпечення принципу

верховенства права як однієї з фундаментальних засад кримінального провадження.

Разом із тим функціональне призначення слідчого судді нерозривно пов'язане із системою засадничих принципів, які визначають зміст, межі та порядок реалізації його процесуальних повноважень. Саме вони формують нормативну основу здійснення судового контролю та встановлюють критерії законності, обґрунтованості й справедливості процесуальних рішень.

Аналіз наукових джерел дає підстави констатувати, що категорія "принцип" у сучасній юридичній доктрині розглядається як фундаментальне теоретико-правове положення, яке концентрує найбільш істотні властивості відповідного правового явища та відображає його внутрішню природу. Водночас у прикладному аспекті принцип виконує функцію базового нормативного орієнтира, що визначає спрямованість правового регулювання та особливості правозастосовної діяльності. Попри це єдиного підходу до розуміння поняття "принцип права" у сучасній юридичній науці не визначено. Частина науковців пов'язує його передусім із системою основоположних юридичних ідей, які визначають розвиток права та логіку функціонування правової системи. Інші ж дослідники відстоюють позицію щодо об'єктивної природи принципів права, розглядаючи їх як фундаментальні засади правового регулювання, існування яких не залежить від суб'єктивного сприйняття чи правосвідомості окремих учасників правовідносин.

Зазначимо, що М. О. Тимошенко обгрунтовує доцільність виокремлення самостійної системи принципів кримінального провадження, які, на її переконання, є похідними від загальних принципів права та правозастосування. Науковиця вважає, що саме вони конкретизують зміст загальноправових засад у сфері кримінального процесу, відображають особливості кримінально-процесуальних правовідносин, а також визначають специфіку функціонування інститутів досудового розслідування та судового контролю [243, с. 134; 111]. Розвиваючи діяльнісний підхід до розуміння принципів кримінального процесу, В. М. Тертишник визначає їх як систему основоположних нормативних

положень, загальних ідей і правил поведінки, що формують зміст, сутність і процесуальну форму здійснення кримінального судочинства [111]. На думку вченого, такі принципи повинні мати універсальний та загальнообов'язковий характер, бути безпосередньо закріпленими у законодавстві й забезпечуватися механізмом державного примусу. Саме вони утворюють систему юридичних гарантій дотримання конституційних прав і свобод людини, визначають стандарти справедливого судочинства та поширюють свою дію на всіх без винятку суб'єктів кримінального провадження [242].

Вважаємо, що принципи судового контролю слід розглядати не лише як загальнотеоретичні положення, а передусім як нормативно визначені орієнтири діяльності слідчого судді. Саме вони визначають межі здійснення його процесуальних повноважень, забезпечують законність і обгрунтованість судового втручання у сферу прав людини та гарантують належне функціонування механізму судового контролю на стадії досудового розслідування.

Науковий інтерес становить підхід, запропонований Г. А. Свердликом, який розглядає принципи кримінального процесу крізь призму їхніх визначальних ознак. На думку вченого, до таких належать: загальний характер вихідних правових ідей і положень, що формують концептуальні засади кримінального процесу, визначають його структуру, зміст, функціональне призначення та особливості окремих стадій; нормативне закріплення принципів у законодавстві [111]; їх імперативність, недотримання якої зумовлює незаконність судового рішення та є підставою для його скасування; відповідність принципів домінуючим політико-правовим цінностям держави, які визначають мету, завдання та форми здійснення кримінального судочинства; а також обов'язковість їх реалізації на всіх етапах кримінального провадження, а не лише під час судового розгляду [88, с. 13]. На нашу думку, наведена позиція комплексно відображає правову природу принципів кримінального процесу та дозволяє розглядати їх як фундаментальні засади всієї кримінальної процесуальної діяльності.

Разом із тим у вітчизняній процесуальній практиці сформувався підхід до класифікації принципів кримінального провадження залежно від їх нормативного походження та функціонального призначення. Так, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор і В. В. Шибіко запропонували поділяти їх на конституційні (загальні) та спеціальні принципи кримінального провадження [150]. Аналогічної концепції дотримувалися І. В. Басиста, В. І. Галаган і Ж. В. Удовенко, які послідовно розвинули зазначену класифікацію, узгодивши її із сучасною системою кримінального процесуального законодавства України [9; 35; 111].

Враховуючи теоретичну обґрунтованість і практичне значення такого підходу, вважаємо доцільним підтримати поділ принципів кримінального провадження на дві взаємопов'язані класифікаційні групи, що відображають ієрархічну побудову правових засад кримінального процесу (рис. 1.1) [111].

До першої групи належать загальні (конституційні) принципи, які формують фундамент організації кримінального судочинства, визначають його концептуальну модель та окреслюють межі реалізації процесуальної влади. Їх універсальний характер пояснюється тим, що вони закріплені одночасно в Конституції України та КПК України [111]. Відтак зазначені принципи мають найвищий рівень нормативної стабільності та поширюють свою дію на всі без винятку інститути кримінального процесу. Другу групу складають спеціальні (галузеві) принципи, які конкретизують загальноправові засади стосовно окремих інститутів кримінального провадження та забезпечують практичну реалізацію права особи на справедливий, неупереджений і ефективний кримінальний процес.

Слід зауважити, що наведена класифікація не має абсолютного характеру й не виключає існування інших наукових підходів. Попри це, на нашу думку, саме вона найбільш повно відображає внутрішню системність принципів кримінального процесу та їх функціональний взаємозв'язок. Водночас такий підхід дозволяє комплексно дослідити механізм впливу загальних засад права на

функціонування окремих процесуальних інститутів, зокрема інституту судового контролю.

Рис. 1.1. Класифікація принципів кримінального провадження
Джерело: сформовано за [94; 104; 88, с. 12-17; 150, с. 35; 268; 111]

Вважаємо обгрунтованим твердження, що принципи, одночасно закріплені у Конституції України та КПК України, утворюють універсальну нормативну основу не тільки кримінального провадження, а й усієї системи національного правопорядку, визначаючи її демократичну спрямованість, гуманістичний зміст і відповідність принципу верховенства права.

Відзначимо, що аналіз положень чинного законодавства, а також наукових підходів, висловлених, зокрема, М. В. Кобак та А. А. Коваль, дає підстави

стверджувати, що саме загальні (конституційні) принципи становлять методологічне підгрунтя кримінального процесуального права. Саме вони визначають напрями формування та подальшого розвитку спеціальних принципів кримінального провадження, які конкретизують їх зміст у межах окремих процесуальних інститутів і правозастосовної діяльності [88, с. 19].

Як слушно зазначає М. О. Тимошенко, на рівні Конституції України принципи здійснення судочинства сформульовано у найбільш узагальненому вигляді без їх поділу залежно від окремих видів судочинства. Такий законодавчий підхід пояснюється тим, що Основний Закон не диференціює судочинство за галузевим критерієм, а розглядає здійснення правосуддя як самостійну форму реалізації державної влади [243, с. 133]. На думку дослідниці, саме система принципів дозволяє розкрити зміст судової функції держави, визначити її правову природу, функціональне призначення та основні напрями реалізації. На нашу думку, така позиція є цілком обґрунтованою, оскільки принципи виконують роль своєрідного нормативного каркаса, який забезпечує цілісність судової діяльності, єдність правозастосування та належний рівень гарантування конституційних прав і свобод людини у кримінальному провадженні.

На характер, змістове наповнення та особливості нормативного закріплення принципів у законодавчих актах впливає комплекс взаємопов’язаних об’єктивних і суб’єктивних чинників. До таких, на нашу думку, передусім належать історичні особливості становлення національної правової системи, сформовані правові традиції держави, специфіка побудови системи джерел права, юридична сила відповідних нормативно-правових актів, концептуальні засади, покладені в основу законотворчої діяльності, а також рівень розвитку юридичної науки, правової культури суспільства, законодавчої техніки й ступінь наукового опрацювання окремих правових інститутів. Саме сукупність зазначених факторів визначає як зміст принципів права, так і особливості їх нормативної конкретизації.

Разом із тим слід зауважити, що фундаментальні, або конституційні, принципи кримінального провадження отримали своє нормативне закріплення в Конституції України, КПК України та у низці міжнародно-правових актів, про які йшлося вище. У своїй сукупності ці документи формують універсальну систему міжнародних і національних правових стандартів, яка визначає концептуальні засади функціонування сучасної моделі кримінального судочинства та забезпечує її відповідність загальновизнаним стандартам захисту прав людини.

Попри це у юридичній літературі не існує єдності поглядів щодо доцільності поділу принципів кримінального провадження на окремі класифікаційні групи. Так, Ю. М. Грошевий оцінює таку класифікацію як переважно формальну. Учений виходить із того, що принципи права є найбільш узагальненими нормативними положеннями, юридичне значення яких не залежить від джерела їх закріплення. На його переконання, усі принципи перебувають у тісному взаємозв'язку, взаємно доповнюють один одного та мають однакову юридичну силу. Відтак поділ їх на "конституційні" та "спеціальні" здатний сформувати хибне уявлення про існування певної ієрархії між ними, виокремлюючи нібито "основні" та "другорядні" принципи, що не відповідає їхній правовій природі як базових засад функціонування всієї правової системи [101, с. 52-53; 111].

Близької позиції дотримується й О. П. Кучинська, яка також ставить під сумнів обгрунтованість традиційного розмежування принципів кримінального провадження на конституційні та спеціальні (інші). На думку дослідниці, подібний підхід має значною мірою умовний характер, оскільки без достатніх підстав наділяє принципи, закріплені в Конституції України, вищим правовим статусом порівняно з тими, що безпосередньо містяться у кримінальному процесуальному законодавстві. Водночас учена обгрунтовує, що всі принципи кримінального провадження мають єдину правову природу, однакове нормативне значення та спільне функціональне призначення, яке полягає у

забезпеченні законності, справедливості й належного захисту прав та свобод людини у кримінальному процесі [120, с. 8; 111].

На нашу думку, наведені наукові позиції заслуговують на увагу, однак не виключають можливості використання класифікації принципів як ефективного методологічного інструменту наукового дослідження. Одночасне нормативне закріплення принципів у Конституції України та КПК України не свідчить про дублювання правового регулювання. Навпаки, воно відображає різні рівні нормативної деталізації відповідних правових засад. Конституція України визначає їх загальний зміст і конституційне призначення, тоді як кримінальне процесуальне законодавство конкретизує механізми їх реалізації з урахуванням особливостей кримінального провадження. Відтак закріплення принципів безпосередньо у КПК України має важливе прикладне значення, оскільки забезпечує їх безпосереднє застосування всіма учасниками кримінального процесу, сприяє однаковому тлумаченню процесуальних норм та підвищує ефективність механізму захисту прав, свобод і законних інтересів людини.

Разом із тим аналіз сучасної юридичної літератури свідчить, що, незважаючи на значний науковий доробок, присвячений дослідженню діяльності слідчого судді, питання визначення системи принципів, на яких ґрунтується реалізація його процесуальних повноважень, залишається дискусійним. Різні автори акцентують увагу на окремих складових цієї проблематики, зокрема на правозахисному призначенні судового контролю, необхідності забезпечення балансу між процесуальною змагальністю сторін і перевіркою обґрунтованості їхніх процесуальних рішень, визначенні меж судового втручання у процес доказування, дотриманні принципу пропорційності, а також належному мотивуванні судових рішень.

З метою систематизації існуючих доктринальних підходів, їх комплексного аналізу та виявлення спільних концептуальних положень, у табл. 1.1. узагальнено найбільш поширені в сучасній кримінальній процесуальній доктрині наукові позиції щодо визначення принципів діяльності слідчого судді. На нашу думку, такий підхід дозволяє порівняти існуючі

концепції і сформувати цілісне уявлення про зміст, функціональне призначення та систему засад, які визначають правову природу діяльності слідчого судді в сучасному кримінальному провадженні [111].

Таблиця 1.1

Доктринальні підходи щодо формування принципів діяльності слідчого судді

Групи ознак	Ознаки принципів	Зміст	Нормативні орієнтири
1. Інституційні	Судової незалежності	Автономність діяльності від сторін провадження та інших органів	Конституція України ст. 126, 129; КПК ст. 22, 26
	Інституційної неупередженості	Відсутність процесуальних інтересів у результаті розслідування	ЄКПЛ, ст. 6; КПК ст. 75–80
	Судового втручання лише за законом	Втручання в права осіб лише в межах визначених КПК процедур	Конституція України, ст. 8, 55; КПК ст. 2, 7, 9
2. Гарантійно-правозахисні	Верховенства права	Пріоритет прав людини при здійсненні всіх повноважень	Конституція ст. 8; ЄКПЛ ст. 5, 6, 13
	Пропорційності втручання	Втручання у права особи лише за умови встановленої державної необхідності	КПК ст. 132, 177; ЄКПЛ ст. 8
	Мінімізації обмеження прав	Обирання найменш обтяжливого заходу	КПК ст. 178, 183
	Забезпечення ефективного судового захисту	Гарантування реального, а не формального захисту	КПК ст. 206; ЄКПЛ ст. 13
3. Процесуально-регулятивні	Змагальності у судовому контролі	Забезпечення рівності сторін при розгляді клопотань	Конституція ст. 129; КПК ст. 22
	Оперативності та ефективності	Розгляд клопотань без зволікань, щоб запобігти порушенню прав	КПК ст. 113–115
	Процесуальної формалізованості	Діяльність лише у формах, прямо визначених КПК	КПК ст. 26, 132
	Мотивованості судових рішень	Обов’язок повного і обґрунтованого викладення правової позиції	КПК ст. 372
4. Контрольно-наглядові	Первинності судового контролю за обмеженням прав	Жодне істотне обмеження прав неможливе без попереднього рішення суду	КПК ст. 176–206
	Повноти контролю	Необхідність перевірки повного комплексу обставин, а не тільки заявлених доводів	КПК ст. 94, 178
	Недопущення свавільних дій органів розслідування	Запобіння здійсненню слідчих дій із перевищенням повноважень	Конституція ст. 55; КПК ст. 206
5. Епістемологічні (пізнавальні)	Об’єктивної судової оцінки доказів	Оцінювання обґрунтованості клопотань незалежно від позиції сторін	КПК ст. 94

Продовження таблиці 1.1

	Презумпції недопустимості втручання	Будь-яке обмеження прав потребує виняткового обґрунтування	ЄКПЛ ст. 5, 8; КПК ст. 178
	Доказової достатності	Перевірка достатності доказів, а не лише формальної наявності клопотання	КПК ст. 91, 94, 132

Джерело: сформовано автором за [94; 104; 92; 111]

Узагальнення наявних у науковій літературі доктринальних підходів дає підстави стверджувати, що проблематика діяльності слідчого судді досліджується крізь призму широкого спектра принципів кримінального провадження. Разом із тим слід зауважити, що переважна більшість існуючих концепцій висвітлює лише окремі аспекти цього інституту, не формуючи комплексної моделі, здатної системно поєднати його функціональне призначення із сучасними вимогами кримінального процесу. Попри значний науковий доробок, дотепер не вироблено цілісного теоретичного підходу, який одночасно враховував би особливості правового статусу слідчого судді в системі кримінальної юстиції, необхідність підтримання належного балансу між здійсненням судового контролю та процесуальною самостійністю сторін, сучасні міжнародні стандарти захисту прав людини, а також специфіку досудового розслідування як стадії кримінального провадження, що характеризується найбільшою інтенсивністю можливого втручання держави.

Відтак, на нашу думку, функціональне призначення слідчого судді не може зводитися виключно до здійснення контрольної діяльності у вузькому процесуальному розумінні. Його правовий статус охоплює комплекс взаємопов’язаних функцій, кожна з яких спрямована на забезпечення законності, справедливості та дотримання принципу верховенства права під час досудового розслідування.

Передусім слідчий суддя виконує контрольну функцію, здійснюючи попередній і подальший судовий контроль за процесуальними рішеннями, діями чи бездіяльністю сторони обвинувачення, наслідком яких може стати обмеження конституційних прав і свобод людини. Саме в межах реалізації цих повноважень здійснюється перевірка законності та обґрунтованості застосування заходів

забезпечення кримінального провадження, проведення обшуків, затримання особи, застосування запобіжних заходів, здійснення негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів [245; 26].

Разом із тим важливо відзначити, що не менш значущою є правозахисна функція слідчого судді. Вона полягає у забезпеченні належної реалізації процесуальних прав усіх учасників кримінального провадження шляхом перевірки дотримання встановленої законом процедури, оцінки законності прийнятих процесуальних рішень, контролю за додержанням процесуальних строків, а також створення реальних умов для ефективного судового оскарження. Вважаємо обгрунтованим розглядати саме цю складову діяльності слідчого судді як одну з ключових процесуальних гарантій реалізації права особи на ефективний судовий захист.

Крім того, слідчий суддя виконує функцію забезпечення інституційного балансу між учасниками кримінального провадження. Завдяки організаційному та функціональному відокремленню судової влади від органів досудового розслідування і прокуратури створюються необхідні передумови для недопущення надмірної концентрації процесуальних повноважень у сторони обвинувачення. Саме через здійснення незалежного судового контролю забезпечується оптимальне співвідношення між публічним інтересом держави у здійсненні кримінального переслідування та необхідністю гарантування конституційних прав, свобод і законних інтересів особи. На нашу думку, зазначена функція має особливе значення в умовах сучасної моделі кримінального процесу, побудованої на принципах змагальності, рівності сторін та верховенства права.

Резюмуючи викладене, зазначимо, що багатофункціональний характер діяльності слідчого судді свідчить про його особливе місце в механізмі реалізації судової влади на стадії досудового розслідування. Відтак здійснювані ним контрольна, правозахисна та гарантійно-балансуюча функції мають внутрішньодержавне значення та безпосередньо випливають із міжнародно-правових зобов’язань України щодо забезпечення ефективних засобів судового

захисту, реального дотримання прав людини та утвердження принципу верховенства права у сфері кримінального судочинства [111].

1.3. Європейські стандарти судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження

Становлення української державності та правопорядку зумовлювалося специфікою просторового та геополітичного розташування країни, що протягом століть формувало унікальний синтез різних цивілізаційних моделей. Україна перебувала на перехресті азійсько-кочових традицій, візантійсько-орієнтальної культурно-правової системи та європейського правового простору, поєднуючи їх у власній правовій практиці. До кінця XVIII ст. українські землі розвивалися під значним впливом загальноєвропейської правової традиції, водночас зберігаючи самобутні риси політико-правової еволюції [231, с. 241; 259, с. 6-7].

У контексті активної глобалізації актуалізується необхідність у гармонізації національного законодавства з нормами та принципами міжнародного права у сфері забезпечення прав і свобод людини. Імплементація міжнародно-правових стандартів у кримінальне провадження зумовлена ратифікацією Україною низки міжнародних актів, які закріплюють фундаментальні положення здійснення кримінальної процесуальної діяльності. В умовах сучасних глобалізаційних процесів формується комплекс міжнародно-правових інструментів, у яких кодифіковано стандарти гарантування прав і свобод людини в межах кримінального провадження. Так, О. П. Кучинська обґрунтовує, що визначальною характеристикою таких міжнародних джерел є їх нормативна обов’язковість для держав-учасниць відповідних договорів. У цьому зв’язку в Україні здійснюється системна та поетапна діяльність, спрямована на гармонізацію чинного законодавства та практики його реалізації з усталеними міжнародними підходами та загальновизнаними правозахисними стандартами [118, с. 60].

Відповідно до ст. 9 Конституції України, міжнародно-правові угоди, обов'язковість яких для України належним чином ратифікована вищим законодавчим органом держави, інтегруються до системи національної нормативно-правової бази та підлягають застосуванню як її складові елементи. Водночас укладення міжнародних договорів, положення яких не узгоджуються з нормами Основного Закону України, допускається виключно за умови попереднього внесення у встановленому конституційному порядку відповідних змін до Конституції України, що забезпечують їх правову сумісність [94].

Як встановлює ст. 1 КПК України, кримінально процесуальна система формується на основі норм Конституції України, положень міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, а також приписів самого КПК України та інших законодавчих актів, що регулюють відповідні процесуальні відносини [231, с. 241; 104; 280]. Така нормативна конструкція забезпечує можливість прямого застосування органами досудового розслідування та судами міжнародно-правових норм, які належним чином інкорпоровані у внутрішню правову систему, що зміцнює узгодженість національного правового простору з міжнародними стандартами.

Частина 2 ст. 8 КПК України прямо передбачає, що реалізація принципу верховенства права має здійснюватися з урахуванням прецедентної практики Європейського суду з прав людини [104; 249]. Водночас законодавець закріпив пріоритет міжнародного права перед нормами внутрішнього законодавства, визначивши у ч. 4 ст. 9 КПК України, що у випадку колізії між положеннями цього Кодексу та ратифікованого міжнародного договору України застосуванню підлягають приписи відповідного міжнародного договору [104; 164]. Додатково, у ч. 5 цієї ж статті закріплено обов'язок застосовувати кримінальне процесуальне законодавство з урахуванням усталеної практики ЄСПЛ як джерела інтерпретації правових положень [104]. Тобто така конституційна формула забезпечує верховенство міжнародних стандартів у правозастосуванні та підтверджує їх поступову імплементацію в правовій системі України [8, с. 402].

Концептуальною основою процесу імплементації норм міжнародного права виступають усталені міжнародні (глобальні) та європейські (регіональні) стандарти, які визначають напрями гармонізації національної правової системи з відповідними наднаціональними вимогами. Водночас у доктрині кримінального процесу відсутній уніфікований підхід до тлумачення категорії "міжнародні стандарти", що зумовлює наявність різних наукових позицій щодо її змістовного наповнення. Тобто чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить чіткого визначення зазначеного поняття, що ускладнює його однозначне застосування у правозастосовній практиці [3, с. 45].

У науковій та довідковій літературі термін "стандарт" зазвичай трактується як типовий, зразковий еталон, що визначає необхідні параметри – розмірні, формальні, якісні характеристики – яким має відповідати певний об'єкт чи діяльність (модель організації або здійснення відповідних процесів), що позбавлена індивідуальної варіативності й сприймається як шаблон чи трафарет [28, с. 274]. В іншій інтерпретації стандарт розглядається як нормативно закріплений документ, спрямований на багаторазове застосування та формулювання правил, засад чи характеристик діяльності задля забезпечення оптимального рівня впорядкування у певній сфері; при цьому його прийняття відбувається за визначеною процедурою, що ґрунтується на принципі консенсусу [276, с. 614]. У науковій літературі також має місце підхід, відповідно до якого стандарт охоплює систему норм і принципів, ухвалених у порядку, передбаченому чинним законодавством, та призначених для регулювання визначеного сегмента суспільних відносин [134, с. 671; 37, с. 16].

Щодо класифікаційної структури стандартів прав людини, у фаховій юридичній доктрині, поряд із традиційним поділом на міжнародні, регіональні та національні стандарти, пропонуються й інші типології, що відображають багатовимірний характер цієї категорії [134; 37; 202]. О. Саленко розглядає міжнародні стандарти крізь призму наступних критеріїв: за їх змістовою природою та формою закріплення; територіальною сферою дії; юридичною силою; функціональним призначенням у механізмі міжнародно-правового

регулювання; способом формування і формою зовнішнього вираження [214, с. 265].

Узагальнення наявних доктринальних напрацювань (як щодо міжнародних стандартів [155, с. 55, 57; 3, с. 45; 212, с. 74; 33; 37; 47, с. 143, 158; 96, с. 8; 202, с. 24; 214], так і щодо європейських [221, с. 15; 212, с. 74; 33; 29, с. 51] дозволяє виділити низку ключових, усталених критеріїв, що формують базис для їх розуміння. Важливо наголосити, що категорія "міжнародні стандарти" має значно ширший зміст, ніж сукупність положень, формально зафіксованих у ратифікованих міжнародно-правових актах. До неї відносяться також правові позиції, сформульовані міжнародними судовими та квазісудовими інституціями [3, с. 45]. До того ж, поділяємо аргументацію М. Г. Моторигіної, яка обґрунтовує, що певні стандарти можуть бути закріплені й у міжнародних договорах, які не отримали процедури ратифікації в Україні, однак визнаються світовим співтовариством як орієнтири належного правового регулювання, на які держава повинна орієнтуватися у своїй правотворчій та правозастосовній діяльності [155, с. 72].

У тому зв'язку, науковці Національної школи суддів України обгрунтовують, що під міжнародними стандартами здійснення повноважень слідчого судді доцільно розуміти сукупність універсалізованих мінімально необхідних вимог нормативного та доктринального характеру (правил, принципів, приписів і методичних орієнтирів), які [224]: інституціоналізовані у положеннях міжнародного права або вироблені у правових позиціях міжнародних судових інституцій; визначають межі та зміст правового регулювання діяльності слідчого судді; мають як обов'язкову (імперативну), так і рекомендаційну юридичну природу; спрямовані на забезпечення належної реалізації завдань кримінального провадження на державному рівні.

Вважаємо, що вплив загальновизнаних принципів і норм міжнародного права на внутрішньодержавні правові системи проявляється у кількох ключових формах. По-перше, вони слугують основою для формування рекомендаційних положень, виконання яких ґрунтується на добровільному прийнятті державами

відповідних зобов'язань. По-друге, міжнародні договори, конвенції та інші акти містять імперативні вимоги щодо адаптації або перегляду національного законодавства з метою приведення його у відповідність із міжнародними стандартами. По-третє, міжнародні норми відіграють роль універсального орієнтира та методологічного стандарту, який спрямовує модернізацію національних нормативно-правових документів і впливає на їхнє правозастосування.

У контексті євроінтеграційного курсу України Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція), а також юрисдикційна практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) виступають ключовими орієнтирами функціонування механізму кримінально-процесуального регулювання, зокрема щодо визначення стандартів здійснення досудового розслідування в умовах імплементації міжнародних правозахисних підходів [302].

Дослідники В. Д. Басай, В. А. Савченко та Т. В. Садова відзначають, що осмислення ролі Конвенції та рішень ЄСПЛ у структурі кримінального процесуального права України опирається на положення статей 8 і 9 Конституції України, приписи КПК України, а також норми законів України "Про міжнародні договори України" та "Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ" [8, с. 402]. Саме системний аналіз цих нормативних актів дозволяє визначити місце та юридичну силу конвенційних норм у національному правопорядку.

На думку Л. М. Лобойка, європейські стандарти забезпечення прав людини у сфері кримінального судочинства слід розуміти як систему універсальних положень, закріплених у європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенції), доповнену корпусом рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) [130; 249; 149]. Зазначені рішення конкретизують зміст конвенційних норм та орієнтують національні компетентні органи на їх практичне застосування під час розгляду індивідуальних кримінальних справ, формуючи тим самим стандартизовані підходи до реалізації та захисту прав людини у цій сфері [130, с. 7].

О. В. Капліна підтверджує, що у випадку встановлення ЄСПЛ невідповідності певної норми кримінального процесуального законодавства України положенням Конвенції, яка спричиняє порушення суб'єктивних прав або законних інтересів особи, а також у разі формування Судом відмінної від національної моделі тлумачення правозастосування, суди та інші органи правозастосування мають правові підстави опиратися на практику ЄСПЛ як на аргументоване джерело інтерпретації [3, с. 44-45; 85]. О. М. Федорів, систематизуючи різні наукові підходи, виокремлює ключові критерії, притаманні поняттю "європейського стандарту", серед яких: "формальна визначеність правила; джерело його правового закріплення; імперативний або рекомендаційний характер; мінімальний характер гарантій; вплив на внутрішнє законодавство держави; юридичні наслідки недотримання; потреба у належній імплементації" [253]. Така класифікація дозволяє системно визначити функціональне навантаження стандартів у кримінальному процесі.

З урахуванням правозастосовної практики ЄСПЛ, а також положень Конвенції та інших міжнародно-правових актів [92], у науковій доктрині виокремлюється низка релевантних вимог, які мають бути дотримані компетентними органами під час організації та здійснення розслідування, а саме [13, с. 20; 87, с. 96; 215, с. 52; 358, с. 304]: інституційна незалежність та процесуальна неупередженість органів розслідування; відповідність проведених дій критерію адекватності; належний рівень професійної компетентності уповноважених суб'єктів та належна ретельність при здійсненні провадження; інтенсивність слідчих заходів, їх оперативність (невідкладність); забезпечення відповідного рівня прозорості для суспільства; забезпечення належного процесуального залучення потерпілого або його представників; відкритість процедур для здійснення ефективного громадського контролю [54, с. 32-36]. У Висновку Комісара з прав людини Ради Європи Томаса Хаммарберга щодо необхідності створення ефективного та незалежного механізму реагування на скарги щодо дій поліції ці вимоги обгрунтовуються як структуроутворюючі принципи ефективного розслідування [215, с. 96-97]. Зазначене свідчить про

інтегровану природу цих стандартів, які у доктрині кваліфікуються як єдині принципи, критерії чи вимоги до ефективності розслідування.

У свою чергу, Д. В. Сімонович розглядає європейські стандарти кримінального провадження як “положення, що відображають загальні принципи та практику забезпечення прав людини, сформовані у Конвенції, протоколах до неї та рішеннях ЄСПЛ, які мають обов’язкову силу для національних органів під час здійснення кримінального судочинства” [44, с. 51-52; 221]. Таким чином, учений акцентує на поєднанні нормативної та прецедентної складових, які у взаємозв’язку формують комплексний стандарт належної правової процедури. П. А. Рудик логічно відмежовує категорію “європейських стандартів”, до яких відносить нормативні положення та принципи, зафіксовані у базових актах Європейського Союзу і Ради Європи, дотримання яких є імперативним для держав-членів цих організацій [212, с. 74, 78].

Узагальнення підходів науковців дало змогу Б. Ю. Головку систематизувати європейські стандарти, що застосовуються у кримінальному провадженні, за окремими змістовими групами. Передусім дослідник виокремлює стандарти, які регламентують умови правомірності затримання особи та застосування запобіжних заходів, а також процесуальні гарантії контролю за дотриманням конвенційних прав. Другою групою визначено стандарти, що формують вимоги до достатності та обґрунтованості підозри як передумови втручання держави у сферу прав та свобод особи на досудовій стадії. Третя група охоплює стандарти, спрямовані на забезпечення ефективності досудового розслідування, у тому числі щодо його оперативності, всебічності, належної процесуальної активності органів слідства та дієвості засобів судового контролю. Четвертою групою визначено стандарти доступу до правосуддя у кримінальному провадженні, які охоплюють гарантії реалізації права на звернення до суду, отримання правової допомоги, а також механізми ефективного оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування [8, с. 52; 252].

Відтак, європейські стандарти судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження формуються під впливом практики ЄСПЛ та норм Конвенції [92; 252]. Ці стандарти становлять інтегральну частину системи гарантій справедливого судового розгляду і безпосередньо спрямовані на забезпечення верховенства права, захисту особи від свавільного втручання держави у сферу її прав і свобод. Ключовим орієнтиром для визначення сутності судового контролю є ст. 5 та 6 Конвенції [92], які закріплюють право на свободу і особисту недоторканність та право на справедливий суд. Відповідно до практики ЄСПЛ, судовий контроль на досудовій стадії має забезпечувати реальну, а не формальну перевірку законності обмеження прав особи, насамперед у випадках застосування запобіжних заходів.

Узагальнену хронологічну таблицю імплементації європейських стандартів у цій сфері Україні з опорою на чинні нормативно-правові акти та міжнародні документи подано у додатку А. Хронологічний аналіз свідчить, що імплементація європейських стандартів судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження в Україні має еволюційний характер та здійснюється шляхом поєднання нормативного закріплення відповідних гарантій і їх подальшої конкретизації у правозастосовній практиці. Ключовим етапом стала кодифікаційна реформа 2012 р., яка інституціоналізувала інститут слідчого судді як центральний механізм забезпечення судового контролю відповідно до вимог Конвенції та практики ЄСПЛ. Подальші законодавчі зміни та судова практика спрямовані на поглиблення відповідності національної моделі.

Вважаємо доцільним відзначити релевантні рішення ЄСПЛ, які корелюються із формуванням відповідних стандартів в Україні (додаток Б) [111]. Системний аналіз практики ЄСПЛ дає підстави стверджувати, що імплементація європейських стандартів судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження здійснюється у двох взаємопов’язаних площинах: нормативній та прецедентній. При цьому рішення ЄСПЛ виконують не лише функцію тлумачення положень Конвенції, але й виступають джерелом конкретизованих

правових стандартів (зокрема щодо законності затримання, обґрунтованості підозри, розумності строків та ефективності судового контролю), які поступово інтегруються у національне кримінальне процесуальне законодавство та практику його застосування.

У рішеннях ЄСПЛ (зокрема у справах “Brogan and Others v. the United Kingdom” [288], “Nikolova v. Bulgaria” [302], “Nevmerzhitsky v. Ukraine” [301], “Kharchenko v. Ukraine” [294] та ін.) неодноразово наголошувалося, що будь-яке позбавлення волі повинно бути законним, обґрунтованим і пропорційним меті, а контроль з боку суду – незалежним, ефективним і своєчасним. Суд повинен не лише констатувати факт дотримання процесуальних вимог, а й оцінювати наявність фактичних підстав, що виправдовують втручання у право на свободу. Таким чином, судовий контроль розглядається як запобіжний інструмент проти свавілля органів досудового розслідування.

Європейські стандарти визначають також критерії ефективності судового контролю. По-перше, суд, який здійснює перевірку законності затримання чи арешту, має бути незалежним (справа “Schöps v. Germany” [307]). По-друге, перевірка законності обмеження прав має бути оперативною, тобто здійснюватися у найкоротший строк після фактичного втручання у свободу особи. По-третє, суд має бути наділений повноваженнями звільняти особу з-під варти, якщо позбавлення волі визнано незаконним (“Assanidze v. Georgia” [287]).

Окреме місце у системі європейських стандартів займає гарантія ефективного судового захисту (ст. 13 Конвенції), яка вимагає, щоб особа мала реальну можливість оскаржити будь-яке незаконне рішення або дію органів досудового розслідування. Це означає, що держава повинна забезпечити функціональну незалежність суду від органів виконавчої влади та прокуратури, а також наявність чітких процесуальних механізмів для звернення до суду на будь-якому етапі досудового провадження.

Вітчизняний дослідник конституційного права П. Мартиненко, здійснивши грунтовний аналіз міжнародних правових актів, акцентував на сутності та обсягу принципу незалежності судової влади [142; 143; 144].

Насамперед, на його думку, у міжнародно-правовому вимірі незалежність суду розглядається не лише як суб'єктивне право особи на неупереджений та автономний судовий орган, це також означає юридичний обов'язок судді діяти незалежно під час здійснення правосуддя – як від будь-якого зовнішнього впливу, так і від внутрішнього тиску з боку колег чи адміністративного керівництва суду. Додатково підкреслюється право суддівського корпусу на колективні дії, спрямовані на захист власної інституційної автономії [143].

Вчений відзначає, що принцип судової незалежності охоплює інституційну самостійність судової влади щодо інших гілок державної влади – законодавчої та виконавчої. Відповідно до положень міжнародних стандартів, жоден орган чи посадова особа не вправі втручатися у здійснення правосуддя, чинити тиск на суд, впливати на процес ухвалення рішення або перешкоджати нормальному та безперешкодному функціонуванню судових установ. Також, невід'ємним елементом незалежності суду виступає гарантування матеріальної та фінансової автономії судової системи. Формування та розподіл бюджетних коштів, необхідних для функціонування судів, повинні здійснюватися уповноваженими державними інституціями у тісній взаємодії з органами судової влади, що унеможливлює фінансовий тиск або маніпуляції.

Складовою судової незалежності є забезпечення визначених міжнародними стандартами гарантій особистого статусу судді. Йдеться, зокрема, про належний рівень оплати праці, умови якої мають закріплюватися в законодавстві; про заборону зменшення суддівської винагороди протягом перебування судді на посаді; а також про обов'язкову індексацію винагороди відповідно до економічної ситуації, що забезпечує реальний захист судді від будь-яких форм фінансового впливу або залежності [59, с. 616].

У Рекомендації №10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам Ради Європи (від 19 вересня 2001 р.), що містить Європейський кодекс поліцейської етики (ухвалений на 765-му засіданні заступників міністрів) [206], наголошується на принциповій необхідності чіткого функціонального розмежування між поліцією, органами публічного обвинувачення, судовою та

пенітенціарною системами (п. 6 Рекомендації). Відповідно до пункту 8 Рекомендації, кожна особа повинна мати гарантоване право на судове оскарження будь-яких дій, рішень чи бездіяльності поліції, які порушують її права. Крім того, п. 9 документу підкреслює необхідність належної взаємодії між поліцією та органами публічного обвинувачення, що ґрунтується на принципах законності, підзвітності та співробітництва.

Аналіз положень Рекомендації №10 також підтверджує логічний висновок про об'єктивну потребу існування судового контролю на стадії досудового розслідування, який, з одного боку, забезпечує реалізацію контрольних функцій суду стосовно діяльності поліції та органів досудового розслідування, а з іншого – унеможливлює наділення правоохоронних органів судовими повноваженнями. Такий підхід відповідає принципу поділу влади, гарантує ефективний захист прав особи та сприяє зміцненню верховенства права у кримінальному судочинстві. Впровадження окреслених стандартів у національні правові системи держав-учасниць Ради Європи призвело до переосмислення ролі суду в системі кримінальної юстиції. У сучасних правових системах судовий контроль розглядається не як елемент формального процесуального нагляду, а як конституційна гарантія верховенства права, що покликана забезпечити баланс між публічними інтересами кримінального переслідування та приватними правами особи.

Отже, європейські стандарти судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження формують комплексний нормативно-правовий і ціннісний фундамент, який гарантує законність, пропорційність і справедливість втручання у права особи. Вони визначають процесуальні механізми, а також філософію судового контролю як дієвого інструмента забезпечення прав людини у демократичній державі.

Висновки до першого розділу

Обгрунтовано, що становлення інституту судового контролю у кримінальному провадженні відображає еволюцію наукових підходів до співвідношення судової влади, органів кримінального переслідування та механізмів забезпечення прав і свобод людини. Доведено, що формування цього інституту нерозривно пов'язане з утвердженням принципу верховенства права, розвитком ідеї незалежності судової влади та поступовим розмежуванням процесуальних функцій суду, прокуратури й органів досудового розслідування.

Доведено, що передумовами відновлення інституту судового контролю стали демократичні трансформації кінця XX ст., забезпечення відповідності національного механізму захисту прав людини міжнародно-правовим гарантіям, закріпленим, зокрема, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, а також переосмислення ролі суду як незалежного гаранта законності у кримінальному провадженні. Підтверджено, що після проголошення незалежності України розвиток інституту судового контролю набув системного характеру та відбувався через конституційне закріплення принципу поділу влади, проведення судово-правової реформи, прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. й остаточне інституційне оформлення статусу слідчого судді як окремого носія судово-контрольної компетенції у кримінальному провадженні, наділеного законом повноваженнями щодо перевірки дотримання процесуальних гарантій, прав і законних інтересів осіб, залучених до кримінального судочинства.

Аргументовано, що правова природа діяльності слідчого судді у системі кримінальної юстиції визначається його функціональним призначенням як самостійного суб'єкта здійснення судового контролю, на якого покладено завдання гарантувати дотримання та відновлення порушених прав і законних інтересів учасників кримінального провадження під час досудового розслідування, та зумовлена об'єктивною необхідністю забезпечення належної правової процедури у випадках застосування передбачених законом обмежень

прав особи, а також розгляду спорів щодо обґрунтованості процесуальних рішень, дій або бездіяльності слідчих органів і прокуратури.

Запропоновано науковий підхід до функціональної систематизації принципів діяльності слідчого судді, зокрема інституційних, гарантійно-правозахисних, процесуально-регулятивних, контрольно-наглядових та епістемологічних, сукупність яких забезпечує баланс між ефективністю судового контролю, процесуальною автономією сторін і гарантуванням прав особи на досудовій стадії кримінального провадження. Окреслено, що функціональна роль слідчого судді має комплексний характер і реалізується через сукупність взаємопов'язаних напрямів діяльності. Встановлено, що слідчий суддя одночасно виступає суб'єктом превентивного та поточного судового контролю за застосуванням заходів, пов'язаних з обмеженням прав учасників кримінального провадження, гарантом належної процесуальної форми та ефективного судового захисту, а також інституційним механізмом запобігання надмірній концентрації владних повноважень у сторони обвинувачення. Саме таке поєднання функцій забезпечує практичну реалізацію принципів верховенства права, справедливості, пропорційності та результативності здійснення судових гарантій прав особи у межах кримінально-процесуальних відносин.

Встановлено, що європейські стандарти функціонування механізмів судового контролю під час досудового розслідування становлять цілісну систему взаємопов'язаних нормативних, доктринальних положень та правозастосовних вимог, сформованих на основі міжнародно-правових актів гарантування та відновлення прав і свобод людини у кримінальному процесі, насамперед норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, з урахуванням сформованих Європейським судом з прав людини правових підходів до їх тлумачення та практичної реалізації. Їх основне функціональне призначення полягає у забезпеченні справедливого балансу між публічним інтересом у здійсненні реалізації державою повноважень у сфері кримінального

переслідування та забезпеченні належних процесуальних гарантій захисту особи від свавільного чи непропорційного обмеження її прав і свобод.

Виокремлено основні критерії ефективності здійснення судом контрольних повноважень у межах досудового розслідування: незалежність та неупередженість суб'єкта контролю, своєчасність розгляду питань щодо обмеження прав особи, належну мотивацію судових рішень, можливість ефективного оскарження процесуальних рішень, а також наявність реальних повноважень суду щодо відновлення порушених прав. Сукупність зазначених критеріїв формує зміст гарантій справедливого судового розгляду.

Здійснено комплексну наукову систематизацію та періодизацію процесу імплементації європейських стандартів судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження в Україні, яка базується на інтегрованому поєднанні нормативно-правового та прецедентного компонентів (зокрема практики Європейського суду з прав людини), що дало змогу виокремити етапи становлення, інституціоналізації та функціональної трансформації судового контролю, а також виявити їх внутрішню логіку та закономірності розвитку.

РОЗДІЛ 2
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО СУДДІ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативне закріплення повноважень слідчого судді в кримінальному процесуальному законодавстві України

КПК України визначає конкретні повноваження слідчого судді (ст. 26, 303-309) [104], але формально їх не групує. Вважаємо грунтовною класифікацію повноважень за функціональним критерієм. Серед різних наукових поглядів [42; 225; 85; 41; 218] виокремлюється підхід авторів аналітичного звіту Міжнародного фонду відродження, який, зокрема, класифікує повноваження слідчого судді на п’ять груп [201]. Детально ознайомившись із поданим обгрунтуванням, видається доцільним розглянути їх крізь призму запропонованої класифікації.

Вагоме місце у системі функціональної компетенції слідчого судді займають повноваження щодо розгляду та процесуального вирішення питань, які виникають у зв’язку з обранням, застосуванням або зміною передбачених кримінальним процесуальним законодавством заходів забезпечення провадження [209; 21]. Зазначені повноваження мають комплексний характер і спрямовані на санкціонування відповідних процесуальних рішень, ініційованих стороною обвинувачення, а також на здійснення ефективного судового контролю за дотриманням прав і свобод особи на досудовій стадії [21].

Нормативною основою реалізації цих повноважень виступає КПК України, зокрема положення гл. 18, а також низка спеціальних норм, які регламентують порядок їх застосування (ст. 131-199 КПК України) [104]. Згідно з ст. 131 КПК України [104], процесуальні засоби спрямовані на належне забезпечення перебігу та результативності кримінального провадження, що, у свою чергу, обумовлює необхідність їх застосування виключно за наявності передбачених законом підстав та з дотриманням принципу пропорційності.

Зміст досліджуваної групи повноважень доцільно розкривати через їх функціональне призначення. У цьому аспекті слідчий суддя:

– розглядає клопотання слідчого або прокурора про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (запобіжних заходів, арешту майна, тимчасового доступу до речей і документів) [24];

– оцінює наявність правових і фактичних підстав для їх застосування;

– перевіряє обґрунтованість доводів сторони обвинувачення;

– забезпечує дотримання балансу між інтересами кримінального правосуддя та правами особи.

У цьому контексті важливим є те, що слідчий суддя не обмежується формальною перевіркою поданого клопотання, а здійснює самостійну процесуальну оцінку наданих доказів і аргументів. Як підкреслюється у науковій літературі (І. В. Гловюк [42; 41], О. В. Капліної [85], О. С. Короткової, І. С. Шаповалової [225]), судовий контроль на досудовій стадії є ключовим механізмом гарантування прав людини, а діяльність слідчого судді має правозахисну спрямованість, що проявляється саме під час вирішення питань про застосування примусових заходів.

Однією з визначальних ознак цієї групи повноважень є обов’язок слідчого судді перевіряти відповідність ініційованих заходів вимогам:

– законності (наявність передбачених КПК підстав, дотримання процесуальної форми);

– обґрунтованості (достатність доказів, що підтверджують необхідність застосування заходу).

Ці критерії безпосередньо випливають із загальних засад кримінального провадження, закріплених у ст. 7 КПК України [104], зокрема принципів верховенства права, законності та забезпечення права на свободу та особисту недоторканність [209]. Крім того, відповідна діяльність слідчого судді має здійснюватися з урахуванням стандартів, вироблених ЄСПЛ. У рішеннях цього суду неодноразово наголошувалося, що будь-яке втручання у права особи має бути: передбаченим законом, виправданим суспільною необхідністю в умовах

демократичного правопорядку та співмірним із легітимною метою (наприклад, рішення у справах “Nevmerzhitsky v. Ukraine” (2005) [301], “Kharchenko v. Ukraine” (2011) [294]) [18].

Особливістю цієї групи повноважень є те, що вони реалізуються виключно за наявності відповідного процесуального звернення – клопотання слідчого або прокурора. Це узгоджується з принципом змагальності сторін (ст. 22 КПК України) [104], відповідно до якого суд, зокрема слідчий суддя, не виступає ініціатором застосування заходів забезпечення, а діє в межах поданих стороною обвинувачення матеріалів. Водночас така модель не виключає активної ролі слідчого судді у перевірці доводів сторін, що підтверджується як положеннями КПК України, так і позиціями науковців О. М. Бандурки [5], В. Я. Тація [238], які підкреслюють, що судовий контроль не є пасивним спостереженням, а передбачає оцінку необхідності втручання у права особи.

Реалізація досліджуваних повноважень нерозривно пов’язана з дотриманням принципу пропорційності, який хоча і не завжди прямо формалізований у нормах КПК України, проте випливає із змісту конституційних гарантій та практики ЄСПЛ. Зокрема, слідчий суддя повинен:

– з’ясувати, чи існує легітимна мета застосування заходу;

– визначити, чи є він необхідним для досягнення цієї мети;

– оцінити, чи не є втручання надмірним порівняно з очікуваним результатом.

Таким чином, повноваження цієї групи мають не лише процесуальний, але й конституційно-правовий вимір, оскільки безпосередньо пов’язані з обмеженням фундаментальних прав людини. У доктрині кримінального процесу, зокрема у працях І. В. Гловюк [41; 42; 43], О. В. Капліної [85], В. Ю. Шепітька [272]) підкреслюється, що повноваження слідчого судді є центральним елементом механізму судового контролю на досудовій стадії.

Саме через реалізацію цих повноважень:

– забезпечується баланс між публічними та приватними інтересами;

– мінімізуються ризики свавільного втручання у права особи;

– гарантується відповідність національного кримінального процесу європейським стандартам.

Отже, процесуальна компетенція слідчого судді у частині розгляду клопотань та прийняття судових рішень щодо обрання, коригування або припинення дії передбачених законом засобів забезпечення кримінального провадження становлять самостійну, системо утворюючу групу його компетенції [209]. Їх специфіка полягає у поєднанні функцій процесуального керування, судового контролю та правозахисної діяльності. Реалізація цих повноважень забезпечує не лише ефективність кримінального провадження, але й дотримання фундаментальних прав людини, що відповідає як положенням КПК України, так і стандартам ЄСПЛ.

Другу групу утворюють повноваження слідчого судді, реалізація яких пов’язана із забезпеченням дотримання принципу пропорційності під час обмеження конституційних прав і свобод особи у процесі здійснення доказової діяльності. Їх сутність полягає у встановленні допустимих меж процесуального примусу та запобіганні надмірному обмеженню прав людини [209, с. 66]. Нормативною основою виступають положення Конституції України (ст. 3, 8, 29, 30, 31) [94], які закріплюють пріоритет прав і свобод людини, а також положення КПК України, зокрема ст. 7, 9, 18, 87, 132 [104], що імплементують засади верховенства права, законності та допустимості доказів.

Хоча термін “пропорційність” прямо не завжди використовується законодавцем, його зміст випливає із системного тлумачення зазначених норм та знаходить своє концептуальне закріплення у практиці ЄСПЛ. Зміст аналізованої групи повноважень розкривається через діяльність слідчого судді, спрямовану на оцінку допустимості втручання у права особи при проведенні процесуальних дій, що пов’язані із збиранням доказів. До таких дій належать, зокрема:

– надання дозволів на проведення обшуку (ст. 234 КПК України) [104; 267];

– вирішення питань щодо тимчасового доступу до речей і документів (ст. 159-166 КПК України) [104; 209; 230];

– санкціонування негласних слідчих (розшукових) дій (гл. 21 КПК України) [104; 209];

– накладення на майно арешту (ст. 170 КПК України) [104].

У кожному із зазначених випадків слідчий суддя здійснює комплексну оцінку, що включає перевірку наявності законної мети втручання; визначення необхідності застосування конкретного заходу; співставлення інтенсивності втручання із значущістю процесуальної мети. Таким чином, повноваження цієї групи мають виражений оціночний характер, що відрізняє їх від суто формально-процесуальних рішень.

Ключове значення для розуміння змісту принципу пропорційності має практика ЄСПЛ, яка сформувала усталений трискладовий тест:

– втручання повинно бути передбачене законом;

– потрібно переслідувати легітимну мету;

– потрібно бути необхідним у демократичному суспільстві.

У рішеннях “Smirnov v. Russia” (2007) [309], “Chappell v. the United Kingdom” (1989) [290], “Kruslin v. France” (1990) [295] Суд наголошує, що навіть формально законні заходи можуть визнаватися такими, що порушують Конвенцію, якщо вони є непропорційними поставленій меті. Для національного правозастосування це означає, що слідчий суддя повинен не лише перевіряти відповідність дій вимогам КПК України, але й оцінювати їх крізь призму європейських стандартів прав людини. Особливістю доказової діяльності є те, що вона нерідко супроводжується втручанням у:

– право на недоторканність житла;

– право на приватне і сімейне життя;

– право на таємницю листування;

– право власності.

У цьому контексті слідчий суддя виконує функцію процесуального фільтра, який запобігає свавільному або надмірному використанню владних повноважень органами досудового розслідування. Зокрема, згідно ст. 87 КПК України, докази, отримані внаслідок значного порушення прав людини,

визнаються недопустимими, що додатково підсилює значення превентивної ролі слідчого судді [141].

У сучасній українській кримінально-процесуальній доктрині принцип пропорційності розглядається як складова верховенства права. Зокрема, у працях О. Капліної [85] та І. Гловюк [41] підкреслюється, що пропорційність виступає критерієм допустимості процесуального примусу. Науковці наголошують, що:

– будь-яке обмеження прав має бути винятковим, а не типовим;

– судовий контроль повинен забезпечувати мінімізацію втручання;

– оцінка пропорційності має здійснюватися індивідуально у кожному конкретному випадку.

Отже, повноваження слідчого судді, спрямовані на забезпечення дотримання принципу пропорційності, є вагомим елементом механізму судового контролю у кримінальному провадженні. Їх реалізація забезпечує баланс між інтересами ефективного розслідування та необхідністю захисту прав і свобод людини відповідно до вимог Конституції України, КПК України та стандартів ЄСПЛ.

Третю функціональну групу складають повноваження, що полягають у здійсненні судового контролю за діяльністю слідчого та прокурора, зокрема шляхом розгляду і вирішення скарг на їх рішення, дії чи бездіяльність, а також перевірки правомірності прийняття рішень про проведення окремих процесуальних дій [2, с. 66]. Нормативною основою реалізації цих повноважень є положення КПК України, зокрема глава 26 (ст. 303-307) [104], які встановлюють механізм судового оскарження процесуальних рішень і дій.

Згідно з вимогами ст. 306 КПК України, скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора розглядаються слідчим суддею у порядку судового розгляду, що підкреслює їх юрисдикційний характер [104]. Центральним елементом досліджуваної групи повноважень є розгляд слідчим суддею скарг на процесуальну діяльність слідчого та прокурора. Відповідно до ст. 303 КПК України (у системному зв’язку зі ст. 304-307) [104], предметом такого оскарження можуть бути [121]:

– рішення про закриття кримінального провадження;

– відмова у визнанні особи потерпілою;

– бездіяльність щодо невчинення процесуальних дій;

– інші процесуальні рішення, прямо передбачені законом [187; 207].

Скарга подається у визначені строки, як правило протягом десяти днів з моменту прийняття відповідного рішення або вчинення дії, що гарантує оперативність судового контролю. У відповідності до результатів розгляду скарги слідчий суддя постановляє ухвалу, яка може передбачати [133]:

– скасування рішення слідчого або прокурора;

– зобов’язання вчинити або припинити певну процесуальну дію;

– відмову у задоволенні скарги [187; 207].

Водночас слідчий суддя не підміняє собою орган досудового розслідування, оскільки не вправі самостійно приймати рішення замість слідчого чи прокурора, що відповідає принципу процесуального розмежування функцій [187; 207]. Окрім розгляду скарг, слідчий суддя здійснює контроль за правомірністю прийняття окремих процесуальних рішень, які безпосередньо пов’язані з обмеженням прав особи або істотно впливають на хід кримінального провадження. Така діяльність включає:

– оцінку законності процесуальних рішень;

– перевірку дотримання процедурних гарантій;

– аналіз відповідності дій сторони обвинувачення принципам кримінального процесу.

Цей аспект повноважень слідчого судді є проявом загального принципу верховенства права, закріпленого у ст. 8 Конституції України [94], та конкретизованого у ст. 7 КПК України [104]. Реалізація зазначених повноважень має принципове значення, оскільки саме через механізм судового контролю забезпечується:

– можливість ефективного захисту від свавільних дій органів розслідування;

– відновлення порушених прав;

– запобігання зловживанню процесуальними повноваженнями.

Практика ЄСПЛ неодноразово наголошує на необхідності існування ефективних засобів судового захисту у кримінальному процесі, що прямо кореспондує із діяльністю слідчого судді. Як уже вище зазначалося судовий контроль розглядається як самостійна процесуальна функція, яка забезпечує баланс між публічними інтересами кримінального переслідування та приватними інтересами особи. При цьому наголошується, що судовий контроль має гарантійний характер, його ефективність залежить від активної ролі слідчого судді, він виступає інструментом реалізації принципу справедливого суду.

Четверту групу формують повноваження загального правозахисного характеру, пов’язані із забезпеченням дотримання прав і свобод людини у кримінальному провадженні, передусім у контексті контролю за законністю затримання особи та умов її тримання під вартою відповідно до вимог КПК України [209, с. 67; 141]. Нормативну основу становлять положення Конституції України (ст. 29) [94], які гарантують право на свободу та особисту недоторканність, а також КПК України (зокрема ст. 206) [104; 254], що закріплює обов’язок слідчого судді здійснювати судовий контроль за дотриманням прав затриманої особи. Зазначені повноваження мають імперативний характер і реалізуються незалежно від наявності скарги чи клопотання сторін, що свідчить про їх самостійне гарантійне значення у системі кримінального процесу.

Однією з ключових складових цієї групи повноважень є перевірка законності затримання особи. Відповідно до ст. 206 КПК України , слідчий суддя зобов’язаний [104]:

– перевірити підстави затримання;

– встановити дотримання процесуального порядку його здійснення;

– з’ясувати, чи не було застосовано насильства або інших незаконних методів впливу;

– у разі виявлення порушень – невідкладно постановити ухвалу про звільнення особи.

Ця діяльність має виразно конституційно-правову природу, оскільки спрямована на реалізацію гарантій, передбачених ст. 29 Конституції України [94], згідно з якою ніхто не може бути позбавлений свободи по-іншому як на підставах і в порядку, встановлених законом [252]. Іншим важливим аспектом є контроль за дотриманням прав особи під час її перебування під вартою [254]. Слідчий суддя повинен реагувати на будь-які відомості про: неналежні умови тримання; порушення права на медичну допомогу; застосування катування або жорстокого поводження; обмеження права на захист.

Ці повноваження кореспондують із положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) [24], зокрема ст. 3 та 5, які забороняють катування і гарантують право на свободу [92]. Практика ЄСПЛ неодноразово підкреслює, що держава зобов'язана забезпечити не лише формальну законність позбавлення свободи, але й належні умови тримання особи, які відповідають стандартам людської гідності. Особливістю цієї групи повноважень є їх превентивна спрямованість. На відміну від інших форм судового контролю, які реалізуються після виникнення спору, правозахисна діяльність слідчого судді у даному випадку спрямована на недопущення порушень прав людини. Це відповідає підходу, сформульованому у практиці ЄСПЛ, згідно з яким державні органи повинні забезпечувати ефективні механізми запобігання порушенням, а не лише їх подальше усунення.

Реалізація правозахисних повноважень слідчого судді безпосередньо пов'язана із принципом пропорційності, який вимагає, щоб будь-яке обмеження прав людини було необхідним та співмірним поставленій меті. У правовій доктрині цей принцип розглядається як інструмент балансування між публічними та приватними інтересами.

Згідно з практикою ЄСПЛ, втручання у права людини допускається тільки у випадку, коли: передбачене законом; переслідує легітимну мету; є необхідним у демократичному суспільстві [249]. Таким чином, слідчий суддя при здійсненні контролю за затриманням і триманням під вартою повинен оцінювати не лише формальну законність, але й справедливість і співмірність такого втручання.

Повноваження слідчого судді у сфері захисту прав людини мають:

– самостійний характер, не зводяться до класичного судового контролю;

– публічно-гарантійну спрямованість;

– функцію забезпечення ефективного судового захисту.

Водночас сучасні наукові підходи наголошують на необхідності розширення ролі слідчого судді як гаранта прав людини, особливо у сфері обмеження особистої свободи.

Отже, повноваження слідчого судді загального правозахисного характеру спрямовані на контроль за законністю позбавлення свободи, дотриманням прав затриманої особи та запобіганням порушенням, що відповідає вимогам Конституція України, КПК та стандартам ЄСПЛ.

Наступну функціональну групу становлять інші повноваження слідчого судді, які мають допоміжний характер і спрямовані на забезпечення належного функціонування механізму судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження [209, с. 68; 201]. Їх основне призначення полягає у створенні належних умов для реалізації ключових повноважень слідчого судді, пов’язаних із захистом прав людини та перевіркою законності процесуальної діяльності сторін.

Нормативною основою існування таких повноважень є загальні положення КПК України, зокрема норми, що регламентують порядок здійснення судового розгляду (ст. 26, 107, 372) [104], а також положення, які визначають процесуальні повноваження слідчого судді у різних стадіях досудового провадження. Допоміжний характер цих повноважень не зменшує їх значення, оскільки саме вони забезпечують процесуальну цілісність і значною мірою впливають на ефективність судового контролю.

Аналіз норм кримінального процесуального законодавства дозволяє виокремити такі основні різновиди допоміжних повноважень:

– організаційно-процесуальні повноваження (пов’язані з організацією судового розгляду, зокрема визначення часу і місця судового засідання, повідомлення учасників процесу, забезпечення їх явки, вирішення питань щодо

порядку дослідження матеріалів), спрямовані на реалізацію принципів змагальності та диспозитивності, закріплених у ст. 22 КПК України [104];

– процесуально-гарантійні повноваження (забезпечують дотримання процесуальних прав учасників кримінального провадження, зокрема роз'яснення прав і обов'язків, забезпечення права на захист, контроль за дотриманням процесуальної форми тощо), прямо пов'язані з реалізацією принципу верховенства права, закріпленого у Конституції України та ст. 7 КПК України [104];

– техніко-процесуальні повноваження (охоплюють ведення журналу судового засідання, фіксацію процесу технічними засобами (ст. 107 КПК України), оформлення процесуальних рішень (ст. 372 КПК України) [104].

Незважаючи на формальний характер, ці повноваження мають істотне значення для забезпечення доказового значення процесуальних дій та можливості їх подальшої перевірки.

На нашу думку, допоміжні повноваження відіграють системоутворюючу роль у механізмі судового контролю, оскільки:

– забезпечують процесуальну впорядкованість судового розгляду;

– створюють умови для реалізації основних контрольних і правозахисних функцій;

– гарантують дотримання процесуальних стандартів.

У цьому контексті вони виступають як інфраструктурний елемент судового контролю, без якого неможлива ефективна реалізація інших груп повноважень слідчого судді.

Практика ЄСПЛ свідчить про те, що ефективність судового контролю оцінюється не лише за змістом рішень, але й за процедурою їх прийняття. У рішеннях "Humen v. Poland" (2021) [291], "Salduz v. Turkey" (2008) [305] Суд наголошує, що:

– процес має бути справедливим у цілому;

– процедурні гарантії є невід'ємною складовою права на справедливий суд;

– формальні порушення можуть призвести до визнання провадження несправедливим.

Таким чином, допоміжні повноваження слідчого судді виступають інструментом забезпечення процесуальної якості правосуддя. Вони мають похідний характер, забезпечують реалізацію основних функцій судового контролю, сприяють підвищенню ефективності кримінального провадження. Водночас, в сучасних реаліях вбачаємо необхідність їх більш чіткого нормативного визначення.

Важливо також відзначити, що після прийняття КПК України у 2012 р. подальший розвиток законодавства щодо формування судового контролю на досудовій стадії характеризувався поступовим розширенням повноважень слідчого судді, що зумовлено імплементацією стандартів ЄСПЛ, потребами забезпечення прав людини та реформуванням кримінальної юстиції (додаток В).

Узагальнення окреслених законодавчих змін дозволяє виділити наступні тенденції:

1) розширення повноважень (збільшення спектру (кількості) питань, що вирішуються слідчим суддею);

2) посилення правозахисної функції (посилення акценту на гарантіях прав людини);

3) процесуальна деталізація (більш чіткіше регламентування процедур);

4) європеїзація законодавства (орієнтація на стандарти ЄСПЛ).

Отже, зміни до КПК України свідчать про поступову трансформацію інституту слідчого судді від формального суб’єкта санкціонування до ключового гаранта прав і свобод людини у кримінальному провадженні. Законодавець послідовно розширює його повноваження, одночасно підвищуючи вимоги до процесуальної форми та обґрунтованості судових рішень.

2.2. Судова практика слідчого судді у кримінальному провадженні: проблеми реалізації та ефективності

Інститут слідчого судді покликаний виконувати роль незалежного процесуального арбітра, основним функціональним призначенням якого є попередній і поточний судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб [162], а відтак і за законністю та обґрунтованістю їх обмеження на стадії досудового розслідування. Однак функціонування цього інституту проявило низку системних проблем, що відчутно впливають на ефективність діяльності слідчого судді [228].

Введення інституту слідчого судді в національну модель кримінальної юстиції стало ключовим етапом інституціоналізації судового контролю на досудових стадіях кримінального провадження. Ратифікація у 1997 р. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зумовила докорінну трансформацію підходів до здійснення судового захисту в українській правовій системі, а також істотно вплинула на стандарти процесуальної діяльності слідчого, прокурора та суду [254]. Імплементація положень Конвенції актуалізувала переорієнтацію кримінального судочинства з пріоритету репресивних інтересів держави на забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини, що зумовило підвищення вимог до обґрунтованості, пропорційності та законності процесуальних рішень [92].

Грунтовний аналіз низки нормативно-правових документів і відповідних літературних джерел дозволяє виокремити проблемні аспекти української судової практики, зокрема, на стадії досудового розслідування, що мають місце в реаліях сьогодення та, на нашу думку, значною мірою корелюються з ефективністю діяльності слідчого судді.

Передусім слід відзначити наявність істотної диспропорції між нормативно визначеним функціональним призначенням слідчого судді та реальною практикою здійснення судового контролю. КПК України містить

основні положення про повноваження та порядок його діяльності, які є нормативною точкою відліку для аналізу дисбалансів у практиці.

Так, С. Крушинський, розглядаючи проблеми визначення підсудності, які впливають на реалізацію повноважень слідчого судді у практиці, зазначає, що нормативна конструкція кримінального процесуального законодавства України чітко пов'язує дотримання правил підсудності з легітимністю судового контролю, у тому числі на стадії досудового розслідування, де ключову роль відіграє слідчий суддя [108, с. 151-160; 32]. Відхилення від установлених законом правил підсудності кваліфікується як істотне порушення вимог кримінального процесуального закону (п. 6 ч. 2 ст. 412 КПК України), яке відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 409 КПК України безумовно тягне за собою зміну або скасування судового рішення [104; 246]. У підсумку слід наголосити, що інститут підсудності у кримінальному провадженні виступає процесуальним механізмом розподілу юрисдикції між судами та гарантією реалізації права особи на справедливий судовий розгляд.

Такий підхід відображає безумовність наслідків процесуальної некомпетентності суду, що, як обґрунтовано зазначає Н. Бобечко, за своєю правовою природою належить до неспростовних правових презумпцій і негативно впливає на права та законні інтереси учасників кримінального провадження [17, с. 104].

У цьому контексті С. Крушинський орієнтується на положення ч. 2 ст. 370 КПК України [104], відповідно до якого законним може визнаватися виключно те судове рішення, що ухвалене компетентним судом із дотриманням норм матеріального та процесуального права. Використання законодавцем терміну "компетентний суд" кореспондує з поняттям "повноважний суд", закріпленим у ст. 8 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" [75], що підкреслює нерозривний зв'язок між юрисдикційною належністю суду та законністю здійснення судової влади. Отже, недотримання правил підсудності об'єктивно свідчить про здійснення кримінального провадження неповноважним судом, а

прийняті за таких умов рішення не можуть вважатися такими, що відповідають критеріям законності та справедливості [108, с. 152].

На нашу думку, зазначене має принципове значення для розуміння дисбалансу між нормативною моделлю функціонального призначення слідчого судді та практикою її реалізації. Формальний або помилковий підхід до визначення підсудності нівелює гарантійну сутність цього інституту, трансформуючи судовий контроль у процедурний елемент, позбавлений реального правозахисного змісту. Таким чином, порушення правил підсудності у діяльності слідчого судді підриває законність конкретного судового рішення та свідчить про системну деформацію функціонального призначення цього інституту, що вступає у пряме протиріччя з ідеєю справедливого суду та стандартами належного кримінального провадження.

Однією з явних проблем є тенденція до формального підходу при розгляді клопотань сторони обвинувачення. У значній кількості випадків судовий контроль зводиться до перевірки зовнішньої відповідності клопотання вимогам процесуального закону без здійснення повноцінного аналізу його фактичної та доказової основи. Такий підхід нівелює змістовну складову судового контролю та перетворює діяльність слідчого судді на процедурний етап, спрямований виключно на надання формальної легітимності процесуальним ініціативам органів досудового розслідування.

Окреслена С. Л. Шаренко колізія між доктринальним та нормативним підходами до розуміння повноважень слідчого судді має принципове значення для характеристики сучасного стану інституту судового контролю на стадії досудового розслідування [269, с. 199]. Аналізуючи теоретико-прикладні аспекти владних повноважень слідчого судді, науковиця обґрунтовано звертає увагу на методологічну неузгодженість, відповідно до якої наука кримінального процесу розглядає повноваження як інструментарій реалізації його функції, тоді як кримінальне процесуальне законодавство фактично інтерпретує саму функцію судового контролю як одне з можливих повноважень цього суб’єкта кримінального провадження [180, с. 67].

Така законодавча конструкція, на її думку, порушує внутрішню логіку співвідношення категорій “функція” та “повноваження”, оскільки функція за своєю правовою природою визначає цільове призначення діяльності суб’єкта та її місце у системі кримінальної юстиції, тоді як повноваження мають похідний характер і слугують засобами практичної реалізації відповідного функціонального мандата. Погоджуючись із обгрунтуванням нуковиці, відзначимо, що ігнорування цього ієрархічного зв’язку зумовлює розмитість ролі слідчого судді у кримінальному провадженні та створює передумови для формалізації судового контролю, коли реалізація окремих повноважень втрачає зв’язок із їх гарантійним призначенням.

Переорієнтація законодавчого регулювання на формальне перерахування повноважень без чіткого закріплення домінуючої функції судового контролю сприяє звуженню правозахисного потенціалу інституту слідчого судді та його сприйняттю як допоміжного процесуального елементу досудового розслідування. За таких умов обґрунтованим видається використання саме доктринального підходу до розуміння повноважень слідчого судді як похідних від його основної функції, що дозволяє відновити системність, цілісність і гарантійний характер судового контролю у кримінальному провадженні.

У контексті дослідження особливостей попереднього судового контролю В. І. Теремецький обґрунтовано звертає увагу на дозвільній природі повноважень слідчого судді, яка передбачає необхідність отримання правоохоронним органам від нього попереднього дозволу для легітимного обмеження прав, свобод та інтересів особи шляхом застосування заходів забезпечення кримінального провадження або проведення окремих процесуальних дій [239, с. 456-457; 31; 123]. Окреслений підхід є внутрішньо узгодженим із конструкцією кримінального процесуального закону та знаходить нормативне підтвердження у положеннях статей 132, 246, 297-1, 584 КПК України [104], які прямо закріплюють дозвільний механізм втручання держави у сферу основоположних прав людини. Саме в цих випадках слідчий суддя реалізує класичну модель превентивного судового контролю, спрямовану на

недопущення свавільних або непропорційних обмежень прав ще до моменту їх фактичного застосування.

Водночас аналіз норм статей 81, 100, 206, 225, 290, 307 КПК України [104], на що слушно вказує В. І. Теремецький, засвідчує відсутність у низці процесуальних ситуацій дозвільної функції суду щодо попереднього обмеження прав учасників кримінального провадження [239, с. 457]. У цих випадках діяльність слідчого судді має радше реактивний або коригувальний характер і спрямована на вирішення процесуальних спорів, усунення порушень або забезпечення процесуальних гарантій уже після вчинення відповідних дій чи прийняття рішень органами досудового розслідування. За таких умов ознаки попереднього судового контролю як превентивного механізму фактично нівелюються.

Окремої уваги потребує проблематика виконання рішень слідчих суддів, що залишається актуальною у практиці національних судів. Відповідно до ст. 129 Конституції України, неодмінність судового рішення є фундаментальною засадою судочинства, а ст. 129-1 Конституції України передбачає забезпечення державою його виконання в установленому законом порядку [94].

У практичній діяльності органів досудового розслідування та прокуратури спостерігається неоднозначне трактування питання обов’язковості виконання процесуальних рішень, ухвалених слідчими суддями. Беззаперечним є обов’язок виконання ухвал про застосування запобіжних заходів або інших процесуальних заходів забезпечення кримінального провадження. Водночас щодо виконання ухвал іншого характеру (наприклад, пов’язаних із захистом права власності чи усуненням порушень під час досудового розслідування) у деяких представників сторони обвинувачення продовжують виникати сумніви щодо їх імперативного характеру, що неодноразово підкреслювалося слідчими суддями під час аналітичних та експертних обговорень [209, с. 53].

Зокрема, проблемним залишається виконання ухвал слідчих суддів про скасування арешту майна чи його повернення законному власникові. У низці випадків слідчі та прокурори ініціюють повторні звернення до суду із запитами

про додаткове роз'яснення ухвали, затягують її реалізацію або повністю ігнорують виконання рішення. Аналогічна ситуація простежується і щодо ухвал, постановлених у межах процедури, передбаченої ст. 206 КПК України, які також часто залишаються без належного виконання стороною обвинувачення [104].

Частково така ситуація зумовлена недосконалістю законодавчого регулювання. Так, диспозиція ст. 382 Кримінального кодексу (КК) України визначає кримінально караним лише умисне невиконання вироку, рішення, ухвали або постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню [100; 209]. Проте, прихильники відповідного тлумачення вважають, що положення даної статті не поширюються на ухвали слідчого судді, оскільки останні не є остаточними рішеннями суду в розумінні ст. 382 КК України [30, с. 53].

На практиці частими є випадки, коли службові особи органів досудового розслідування чи прокуратури несуть виключно дисциплінарну відповідальність за невиконання рішень слідчого судді, що, своєю чергою, створює передумови для зловживань процесуальними правами та підриває принцип верховенства права в кримінальному процесі [209]. Разом з тим, у наукових колах та судовій практиці сформувалася й альтернативна позиція, відповідно до якої термін "судове рішення" у змісті ст. 382 КК України має тлумачитися розширено – як будь-яке обов'язкове до виконання рішення суду, ухвалене у межах його компетенції. Отже, ухвали слідчого судді, винесені в межах кримінального провадження, безумовно підпадають під дію зазначеної норми та повинні мати однакову юридичну силу та обов'язковість виконання [209, с. 53].

У контексті загальної проблеми дисбалансу між нормативною моделлю та практикою реалізації функціонального призначення слідчого судді це свідчить про фрагментарність і неоднорідність судового контролю, закладеного у кримінальному процесуальному законодавстві. Відсутність єдиного концептуального підходу до визначення меж і форм призводить до розмиття його правозахисного потенціалу та створює умови для формалізації діяльності слідчого судді.

Суттєвим проблемним аспектом також є недостатня увага до перевірки критеріїв необхідності та пропорційності втручання у сферу конституційних прав і свобод. У практиці слідчих суддів нерідко відсутній аналіз альтернативних, менш обтяжливих заходів, а також належна оцінка співмірності між процесуальною метою та інтенсивністю обмеження прав особи. Внаслідок цього судовий контроль втрачає свою превентивну функцію і перестає бути ефективним бар'єром проти свавільного втручання держави.

Формалізація розгляду клопотань призводить до поступової деформації функціонального призначення інституту слідчого судді. Замість того щоб виконувати роль гаранта прав і свобод людини, слідчий суддя фактично стає елементом процесуальної інфраструктури, який забезпечує юридичне оформлення рішень сторони обвинувачення. Така трансформація суперечить положенням кримінального процесуального законодавства та міжнародним стандартам ефективного судового захисту [357].

Окремої уваги потребує вплив загального обвинувального спрямування досудового розслідування на практику діяльності слідчого судді. За умов структурної домінанти сторони обвинувачення судовий контроль нерідко втрачає змагальний характер, а процесуальна рівність сторін залишається декларативною. Це створює ризики формування упередженого підходу до оцінки доводів захисту та знижує рівень довіри до судового контролю як ефективного правозахисного інституту [239].

Попередній судовий контроль за своєю природою має бути інструментом запобігання порушенням прав людини ще до їх фактичного настання. Формальний характер такого контролю позбавляє його превентивного змісту та перетворює судове втручання на постфактум легалізацію обмежувальних заходів. У цьому аспекті практика формального підтвердження клопотань суперечить фундаментальній ідеї кримінальної юстиції, орієнтованої на баланс між публічним інтересом та правами особи.

Таким чином, диспропорція між нормативно визначеним функціональним призначенням слідчого судді та реальною практикою здійснення судового

контролю має системний характер і зумовлюється сукупністю процесуальних, інституційних та правозастосовних чинників. Усунення цієї диспропорції можливе лише за умови переорієнтації судової практики з формального підтвердження клопотань на змістовний, критичний і правозахисний судовий контроль.

Вважаємо доцільним також акцентуватина на одній з існуючих проблем у сфері реалізації повноважень слідчого судді – відсутності усталеності судової практики при вирішенні тотожних процесуальних питань у межах кримінального провадження. Аналіз правозастосовної діяльності слідчих суддів різних судів свідчить про наявність істотних розбіжностей у підходах до оцінки ідентичних за юридичною значущістю обставин, що негативно впливає на єдність кримінального процесу [216; 89]. Така фрагментарність практики знижує рівень довіри до судової влади та створює ризики вибіркового правозастосування.

Відповідно до положень ч. 4 ст. 17 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” [75; 55], функціонування судової влади ґрунтується, зокрема, на забезпеченні єдності судової практики як необхідної умови стабільності та передбачуваності правозастосування. Зазначений припис, на думку Я. О. Берназюка, спрямований на формування узгоджених підходів судів до вирішення правових спорів і покликаний мінімізувати ризики довільного тлумачення норм права. У розвиток цього положення ч. 5 ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства (КАС) України [91] закріплює обов’язок суду під час спірного вибору та застосування відповідної правової норми брати до уваги правові висновки щодо її застосування, сформульовані у постановах Верховного Суду. Такий підхід законодавця сприяє уніфікації правозастосовної діяльності та зміцненню принципу правової визначеності у публічно-правових відносинах [12, с. 77].

Разом із тим принцип єдності судової практики не є імперативно сталим, оскільки процесуальне законодавство наділяє Верховний Суд повноваженням у визначеному законом порядку відходити від раніше сформульованих правових

позицій. Зазначена можливість обумовлена необхідністю реагування на зміну суспільних відносин, розвиток правової доктрини та еволюцію праворозуміння.

У такому контексті виникає концептуальне напруження між вимогою правової визначеності як складової верховенства права та доктриною, за визначенням Я. О. Берназюком "живого права", що передбачає динамічне, еволюційне тлумачення правових норм. В адміністративному судочинстві ця колізія вирішується шляхом установлення певних процесуальних запобіжників, які обмежують дискрецію суду щодо відступу від усталених правових позицій. Водночас відсутність у процесуальному законодавстві чітко окреслених підстав, критеріїв і процедур реалізації такого відступу на практиці зумовлює виникнення низки проблемних аспектів правозастосування [12, с. 78].

Наведені положення, сформульовані Я. О. Берназюком у межах дослідження проблем забезпечення єдності судової практики та допустимості відходу від правових позицій Верховного Суду у публічно-правових спорах [12; с. 6-13], за своїм нормативним змістом і концептуальним навантаженням мають універсальний характер і можуть бути науково обґрунтовано екстрапольовані на сферу кримінального провадження, зокрема при вирішенні тотожних процесуальних питань слідчими суддями та судами кримінальної юрисдикції.

По-перше, положення ч. 4 ст. 17 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" [75; 232] закріплює принцип єдності судової практики як загальносистемну засаду організації судової влади, а не як спеціальний інститут, притаманний виключно адміністративному судочинству. Отже, його дія поширюється на всі юрисдикції, включно з кримінальною, де вимога однакового підходу до застосування процесуальних норм має не менше значення з огляду на інтенсивність втручання у права і свободи особи на досудових та судових стадіях кримінального провадження.

По-друге, хоча обов'язок врахування правових висновків Верховного Суду прямо закріплений у ч. 5 ст. 242 КАС України [91] для адміністративного судочинства, аналогічна за своєю правовою природою і функціональним призначенням ідея простежується й у кримінальному процесі. Вона реалізується

через практику касаційного перегляду, правові позиції Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та механізми забезпечення однакового застосування норм кримінального процесуального закону [90]. У цьому сенсі висновки Верховного Суду виконують у кримінальному провадженні таку саму уніфікуючу та стабілізуючу функцію, яку Я. О. Берназюк обґрунтовує на матеріалі публічно-правових спорів.

По-третє, теза про неабсолютний характер принципу єдності судової практики є релевантною і для кримінального судочинства. Наділення Верховного Суду повноваженнями відступати від раніше сформованих правових позицій зумовлене об'єктивною потребою адаптації правозастосування до трансформацій суспільних відносин, зміни кримінально-правової політики держави та розвитку стандартів захисту прав людини. Водночас у кримінальному процесі така можливість відступу набуває особливої чутливості, оскільки безпосередньо впливає на баланс між публічним інтересом у здійсненні кримінального переслідування та приватними інтересами особи.

По-четверте, окреслене Я. О. Берназюком концептуальне протиріччя між принципом правової визначеності та доктриною "живого права" є характерним і для кримінального провадження. Динамічне тлумачення норм кримінального процесу, з одного боку, дозволяє враховувати нові виклики правозастосування, а з іншого – створює ризики непередбачуваності судових рішень, особливо при вирішенні стандартних процесуальних питань (застосування запобіжних заходів, надання дозволів на слідчі дії, оцінка обґрунтованості підозри тощо).

Нарешті, висновок автора щодо відсутності чітко визначених законодавчих підстав, критеріїв і процедур відступу від усталених правових позицій повною мірою актуальний і для кримінального процесу. Така невизначеність на практиці сприяє формуванню неоднакових підходів слідчих суддів і судів до вирішення ідентичних процесуальних ситуацій, що негативно позначається на єдності судової практики та ефективності судового контролю.

Окрему увагу слід приділити відсутності уніфікованих критеріїв оцінки достатності та допустимості доказів, які надаються стороною обвинувачення для

обґрунтування клопотань перед слідчим суддею (ст. 95-97 КПК України – вимоги до доказів, допустимості та оцінки доказів у кримінальному провадженні [104]). У судовій практиці спостерігається неоднакове розуміння меж судового контролю на досудовій стадії, що призводить до надмірно формального підходу, за якого слідчий суддя фактично обмежується перевіркою наявності процесуальних документів без аналізу їх змісту, або, навпаки, до необґрунтованого заглиблення в оцінку доказів з позицій, властивих стадії судового розгляду по суті. Подібна непослідовність свідчить про відсутність чітко визначених стандартів доказування, які мали б застосовуватися при вирішенні питань щодо обмеження прав і свобод особи на досудовій стадії.

Загальновизнаним у європейській правовій традиції є підхід, відповідно до якого будь-які правові невизначеності, суперечності чи колізії у регулюванні мають вирішуватися на користь особи, права та свободи якої зазнають обмеження [258]. Такий підхід безпосередньо випливає з усталеної практики ЄСПЛ, який послідовно розглядає принцип сприятливого для особи тлумачення як складову верховенства права [335].

Так, у рішенні справи “Shtshokin v. Ukraine” (заяви № 23759/03 та № 37943/06) [308; 258] ЄСПЛ сформулював низку принципових правових позицій, зокрема зазначив, що:

– “верховенство права є одним з базових принципів демократичного суспільства та пронизує всі положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод” [308; 258; 2];

– “відсутність у національному законодавстві належної чіткості, передбачуваності та точності, яка допускає можливість множинного тлумачення правових норм, призводить до порушення вимоги “якості закону”, гарантованої Конвенцією” [308; 258; 2].

З урахуванням наведеного, діяльність слідчого судді при вирішенні питання про скасування повідомлення про підозру не може зводитися до формальної перевірки дотримання процесуальної форми. Натомість слідчий суддя зобов’язаний здійснити оцінку наданих стороною обвинувачення доказів

з точки зору їх достатності, належності, допустимості та достовірності, оскільки саме така перевірка є необхідною умовою забезпечення презумпції невинуватості та ефективного судового захисту прав особи на досудовій стадії кримінального провадження.

Суттєві розбіжності також простежуються у практиці застосування заходів забезпечення кримінального провадження [209], зокрема запобіжних заходів, тимчасового доступу до речей і документів, накладення арешту на майно тощо [19]. У різних судових рішеннях аналогічні за змістом і фактичними обставинами клопотання отримують протилежну правову оцінку. Причиною цього є відсутність єдиного підходу до співвідношення принципів необхідності, пропорційності та мінімального втручання у права особи. Як наслідок, судовий контроль у деяких випадках втрачає свою гарантійну функцію та перетворюється на формальну процедуру легітимації рішень органів досудового розслідування.

Незважаючи на нормативно визначений у КПК України алгоритм застосування запобіжних заходів, у правозастосовній діяльності органів досудового розслідування та сторони обвинувачення досить часто фіксуються порушення вимог процесуального закону, що стосуються саме порядку ініціювання та реалізації окремих видів таких заходів. Аналіз слідчої та судової практики у цій сфері дозволяє виокремити низку проблемних аспектів, які потребують підвищеної уваги, докладного наукового осмислення та належного процесуального врегулювання.

Так, у процесі розгляду клопотань про застосування запобіжних заходів слідчі судді часто доходять висновку про їх невідповідність вимогам кримінального процесуального законодавства. Такі висновки, як правило, зумовлені неповнотою або формальним характером викладених відомостей, зокрема відсутністю повних даних про підозрюваного, інформації щодо наявності чи відсутності судимостей, недостатнім описом фактичних обставин кримінального правопорушення, а також процесуальними дефектами протоколів затримання, у яких не зазначено точний час і дату фактичного позбавлення волі або не конкретизовано правові підстави затримання. Як справедливо зауважує

В. В. Назаров, поширеною є проблема необґрунтованості доводів щодо винятковості обрання певного запобіжного заходу (нерідко найбільш строгого – тримання під вартою) чи необхідності продовження строку його дії. Сукупність таких недоліків призводить до повернення клопотань слідчими суддями без розгляду по суті, що негативно позначається на оперативності процесуальних рішень та, як наслідок, знижує ефективність досудового розслідування [157].

Окрему проблему становить пасивна позиція окремих слідчих суддів щодо перевірки законності затримання [267]. Норми ст. 206 КПК України покладають на слідчого суддю обов'язок здійснювати активну, ініціативну правозастосовну діяльність, спрямовану на негайне реагування у випадках безпідставного позбавлення особи волі або застосування до неї насильства під час затримання чи тримання під вартою [104; 267; 209]. Водночас у правозастосовній практиці слідчі судді не завжди належним чином досліджують фактичні та правові підстави затримання, не аналізують дотримання строків доставлення особи до суду з моменту її фактичного затримання, що, у свою чергу, створює передумови для зловживання повноваженнями з боку правоохоронних органів та системного порушення процесуальних прав затриманих осіб [209].

Особливої уваги заслуговує неоднозначність тлумачення слідчими суддями поняття "обґрунтована підозра" як ключової передумови застосування більшості процесуальних примусових заходів. У правозастосовній практиці відсутнє єдине розуміння мінімального обсягу фактичних даних, які мають підтверджувати наявність такої підозри. Нерідко ухвали слідчих суддів ґрунтуються на припущеннях або загальних посиланнях на матеріали кримінального провадження без конкретизації доказів, що суперечить стандартам ЄСПЛ щодо обґрунтованості втручання у права особи.

Ще однією проблемою є декларативний характер застосування критерію "винятковості" обмеження конституційних прав і свобод. У багатьох судових рішеннях зазначений критерій фактично не наповнюється змістом і зводиться до шаблонних формулювань без аналізу альтернативних, менш обтяжливих заходів. Такий підхід нівелює саму ідею винятковості як запобіжника надмірного

державного втручання та суперечить принципу пропорційності, який є складовою верховенства права.

Наслідком відсутності єдиних стандартів правозастосування є зниження рівня правової визначеності у кримінальному процесі. Учасники провадження позбавляються можливості прогнозувати результати розгляду клопотань, що ускладнює реалізацію права на ефективний судовий захист. Зазначене суперечить національним процесуальним засадам і загальноєвропейському розумінню принципу верховенства права, який передбачає передбачуваність судових рішень та їхню узгодженість у подібних правових ситуаціях.

Значущу групу проблем у практиці функціонування інституту слідчого судді становить якість мотивування рішень, що ухвалюються за результатами розгляду клопотань сторін кримінального провадження, оскільки через мотивувальну частину розкривається логіка судового міркування та правові підстави обмеження прав і свобод особи.

У тому зв’язку Г. Капралов стверджує, що належне мотивування судових рішень становить одну з базових процесуальних засад здійснення правосуддя та невід’ємну складову реалізації принципу верховенства права. Сучасний етап розвитку кримінального судочинства характеризується підвищенням вимог до якості мотивувальної частини судових актів, що зумовлено, зокрема, впливом усталеної практики ЄСПЛ, процесами цифровізації судової діяльності, а також зростаючим суспільним запитом на прозорість, аргументованість і підзвітність судових рішень. Водночас у практичній площині реалізація цих стандартів супроводжується низкою системних проблем та потенційних ризиків [86].

Схожу думку висловлює Ян Берназюк, зазначаючи, що однією з визначальних характеристик належно мотивованого судового рішення є коректність і аргументованість посилань суду на норми права, у тому числі на правові позиції ЄСПЛ. При цьому застосування практики ЄСПЛ у мотивувальній частині судового акта має відповідати низці обов’язкових критеріїв, а саме [335]: бути належним, тобто таким, що стосується регулювання правовідносин, подібних за своєю правовою природою до тих, які є предметом конкретного

судового розгляду; релевантним фактичним обставинам справи; правильним за змістом, без довільного або викривленого тлумачення положень Конвенції та правових висновків Суду; а також виправданим і пропорційним, з огляду на стан національного законодавства та об'єктивну необхідність застосування конвенційних стандартів для належного вирішення відповідної процесуальної ситуації [12].

Погоджуючись із окресленими позиціями авторів відзначимо, що нормативне забезпечення особливостей мотивування судових рішень у кримінальному провадженні має комплексний, багаторівневий характер і базується на поєднанні положень Конституції України (ст. 129) [94]; КПК України (ст. 370; 94; 374; 23) [104]; Закон України "Про судоустрій і статус суддів" (ст. 2; 9) [75]; Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 6) [92]; усталеної практики ЄСПЛ та Верховного Суду України; рекомендацій та стандартів Ради Європи (CEPEJ); рішень Конституційного Суду України та інших міжнародно-правових стандартів.

Сукупність наведених нормативних і практичних орієнтирів формує комплексний обов'язок суду щодо забезпечення повноти, логічної послідовності та аргументованості судових рішень у кримінальному процесі. Вимога мотивованості, закріплена в ст. 129 Конституції України, конкретизована у ст. 370 КПК України та розтлумачена у практиці ЄСПЛ, у повному обсязі поширюється і на ухвали слідчого судді [104; 94; 335]. Нормативно встановлений обов'язок наводити чіткі, логічні та достатні мотиви рішень є не менш актуальним для судового контролю на досудовому етапі, ніж для ухвалення вироку або апеляційного рішення.

Водночас саме у сфері діяльності слідчого судді виявляється найбільш виразний розрив між нормативними вимогами та реальною судовою практикою мотивування. Формалізований характер ухвал, декларативне відтворення загальних положень закону, відсутність індивідуалізованого аналізу доводів сторін і доказів свідчать про те, що багаторівнева модель мотивування нерідко реалізується фрагментарно або редукується до формального виконання

процесуальних приписів. Така практика суперечить як національним нормам, що зобов'язують суд обґрунтовувати кожне втручання у права особи, так і стандартам справедливого суду, сформульованим у рішеннях ЄСПЛ.

Нормативно закріплений зв'язок між якістю мотивування та ефективністю судового контролю проявляється і в тому, що саме мотивувальна частина ухвали слідчого судді визначає можливість подальшого апеляційного перегляду, здійснення процесуального контролю з боку сторін, а також формування довіри до інституту судового контролю загалом. Невиконання слідчим суддею обов'язку належного мотивування фактично нівелює гарантії змагальності, позбавляє сторони можливості перевірити законність і пропорційність судового втручання та створює ризики свавільного обмеження прав людини.

У тому зв'язку, на практиці має місце також "суха" декларативність правових позицій, викладених у мотивувальній частині ухвал слідчих суддів. У таких випадках суд обмежується загальними посиланнями на норми кримінального процесуального закону або усталені правові формули без конкретизації того, яким чином ці положення застосовуються до фактичних обставин конкретного кримінального провадження. Подібний підхід призводить до відриву правової аргументації від фактичного матеріалу справи та створює враження автоматизованого правозастосування, за якого індивідуальні особливості кожної процесуальної ситуації залишаються поза увагою суду.

На думку Г. М. Гетьман, застосування заходів кримінально-процесуального примусу, зокрема фактичне затримання особи, у правозастосовній практиці нерідко супроводжується порушеннями фундаментальних прав людини, що зумовлено відсутністю належного обґрунтування законності, пропорційності та необхідності вжиття таких заходів [38 с. 157]. Невиконання стороною обвинувачення обов'язку доведення існування передбачених законом підстав для обмеження особистої свободи призводить до констатації ЄСПЛ порушень гарантій, закріплених у статтях 3 та 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [92; 34]. До системних чинників, що зумовлюють виникнення зазначених порушень,

належить формалізований підхід органів досудового розслідування до виконання вимог національного кримінального процесуального законодавства [107], а також недостатній рівень врахування та імплементації стандартів і правових позицій ЄСПЛ, спрямованих на запобігання свавільному втручанню держави у сферу особистої свободи та недоторканності людини.

Будь-яке процесуальне рішення, ухвалене в межах кримінального провадження, має відповідати не лише критерію законності, а й вимозі обґрунтованості. Безперечно, це стосується і ухвали слідчого судді, оскільки такі рішення безпосередньо стосуються сфери реалізації та обмеження конституційних прав і свобод людини, зокрема права на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, таємницю приватного життя тощо [55].

При цьому тлумачення категорії обґрунтованості процесуального рішення є неоднорідними. Частина науковців розглядає обґрунтованість крізь призму її співвідношення з істинністю та фактично ототожнює ці поняття, тоді як інші пов'язують її зміст із характером і специфікою підстав ухвалення відповідного процесуального акта. Ю. М. Грошевий пов'язував поняття "обґрунтованість" із наявністю у матеріалах кримінального провадження доказів, що підтверджують правильність висновків, зроблених судом на їх підставі [48, с. 73].

У тому зв'язку А. Р. Туманянц підкреслює, що обґрунтованість процесуального рішення зводиться до наявності доказів, проте навіть за умови доведеності відповідних фактичних обставин судове рішення може бути викладене непереконливо, що об'єктивно зумовлює його сприйняття як необґрунтованого. Це пояснюється тим, що вимога обґрунтованості не може бути ототожнена лише з доведеністю окремих фактів у кримінальному провадженні. Йдеться не лише про наявність доказового підтвердження кожного висновку, викладеного у процесуальному акті, а й про логічну послідовність, внутрішню узгодженість та аргументованість мотивувальної частини рішення, що забезпечує його переконливість як необхідну якісну характеристику судового акту [248, с. 324].

Іншою проблемною складовою є поверхневий або вибірковий аналіз доводів сторін кримінального провадження. У ряді ухвал слідчих суддів простежується тенденція ігнорування аргументів сторони захисту або формального їх відхилення без наведення чітких і зрозумілих причин. Відсутність всебічного аналізу фактичних обставин справи та позицій учасників процесу суперечить принципам змагальності та рівності сторін, оскільки позбавляє одну зі сторін можливості зрозуміти, з яких саме підстав її доводи були визнані необґрунтованими або такими, що не впливають на висновки суду.

Формальний характер мотивування ухвал слідчого судді істотно ускладнює реалізацію права на їх апеляційне оскарження. За відсутності чітко викладених мотивів судового рішення сторонам фактично складно ідентифікувати процесуальні або матеріально-правові помилки, які могли бути допущені судом першої інстанції. У таких умовах апеляційний перегляд втрачає свою коригуючу функцію та нерідко зводиться до формального підтвердження правомірності ухвали, що негативно позначається на ефективності багаторівневої системи судового контролю у кримінальному процесі.

Недостатньо аргументовані та шаблонні судові рішення підривають довіру учасників кримінального провадження до інституту слідчого судді як незалежного та неупередженого гаранта дотримання прав людини на досудовій стадії. Відсутність прозорої та логічно вибудуваної мотивації створює ризик сприйняття судового контролю як формальної процедури, що легітимує процесуальні дії сторони обвинувачення.

Таким чином, проблема мотивування ухвал слідчого судді має системний характер і безпосередньо впливає на ефективність реалізації функції судового контролю. Її подолання потребує як удосконалення процесуальних стандартів аргументації судових рішень, так і формування сталої правозастосовної практики, орієнтованої на реальний захист прав і свобод людини у кримінальному провадженні.

Резюмуючи усе вище викладене, відзначимо відсутність цілісного та системного нормативного регулювання процесуального механізму реалізації

повноважень слідчого судді, що дає підстави характеризувати відповідні положення як розрізнені та несформовані в єдину уніфіковану процедурну модель вирішення процесуальних питань у досудовому провадженні. У цьому контексті Н. П. Сиза стверджує про фрагментарність законодавчого процесуального регулювання прийняття рішень слідчим суддею [217, с. 42]. М. Є. Савенко, зазначає, що недостатнє нормативне регулювання процедури ухвалення рішень слідчим суддею зумовлює стан правової невизначеності, зокрема у площині апеляційного контролю [213]. Водночас встановлення однозначної процесуальної невідповідності вимагає чітко визначеної та нормативно закріпленої процедури здійснення відповідної процесуальної дії або прийняття процесуального рішення, тоді як чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить чіткого регламенту судового розгляду процесуальних питань слідчим суддею.

З огляду на викладене, видається обґрунтованою необхідність внесення змін до КПК України шляхом доповнення його окремою главою, спрямованою на встановлення детального та уніфікованого процедурного алгоритму проведення судового розгляду слідчим суддею, що сприятиме підвищенню правової визначеності, забезпеченню єдності судової практики та реалізації принципу верховенства права.

Не менш суттєвим чинником, що впливає на ефективність діяльності слідчого судді, є надмірне процесуальне навантаження. Значна кількість клопотань, які підлягають невідкладному розгляду, об’єктивно ускладнює можливість глибокого та всебічного аналізу кожного процесуального звернення. У таких умовах принцип оперативності нерідко реалізується за рахунок повноти судової перевірки, що негативно позначається на якості судових рішень і фактичному рівні захисту прав учасників провадження.

Критичний аспект правової природи інституту слідчого судді полягає в проблемах реалізації його повноважень: надмірне навантаження суддів, випадки несистемного виконання ухвал, неоднозначність кримінально-правової кваліфікації невиконання рішень слідчих суддів підриває ефективність судового

контролю і вимагає нормативних та адміністративних заходів щодо зміцнення виконавчої дисципліни й удосконалення відповідальності за невиконання судових актів. Наукові дослідження й практичні коментарі останніх років підкреслюють необхідність гармонізації законодавства, підвищення стандартів процесуальної техніки та створення механізмів оперативного виконання ухвал слідчих суддів [241].

Попри окреслені проблемні аспекти, у судовій практиці простежуються й позитивні тенденції, пов’язані з поступовим посиленням ролі слідчого судді як незалежного арбітра між сторонами. Зокрема, дедалі частіше ухвали містять посилання на стандарти ЄСПЛ, а також аргументацію, спрямовану на оцінку пропорційності та необхідності втручання у права особи. Це свідчить про поступове формування правозастосовної культури, орієнтованої на пріоритет прав людини та реальний судовий контроль.

Отже, судова практика слідчого судді у кримінальному провадженні перебуває у стані становлення та характеризується поєднанням формалізованих підходів і прогресивних тенденцій. Подальше підвищення ефективності цього інституту потребує вдосконалення законодавчого регулювання та уніфікації судової практики, розвитку стандартів мотивування судових рішень та зміцнення процесуальної автономії слідчого судді як одного із ключових фігур системи кримінальної юстиції.

2.3. Організаційно-правові засади діяльності слідчого судді та їх вплив на ефективність кримінального провадження

Організаційно-правові засади діяльності слідчого судді визначаються як сукупність юридичних норм, організаційних процедур, інституційних механізмів та адміністративних гарантій, що спрямовані на створення умов для реалізації його ключових функцій у кримінальному судочинстві. Реалізація процесуальних повноважень неможлива без належної організації, у тому числі

адміністративно-організаційних механізмів, гарантій незалежності та участі в судовій системі України.

Організаційно-правові засади діяльності слідчого судді базуються на комплексі взаємопов'язаних нормативно-правових актів, основними серед яких є: КПК України [104] – містить основні положення про повноваження слідчого судді, процедури звернення з клопотаннями, строки розгляду, механізми ухвалення та оскарження процесуальних рішень тощо; Закон України "Про судоустрій і статус суддів" [75] – визначає загальні організаційні засади функціонування суддів, гарантії їх незалежності та організаційні обов'язки; Закон України "Про Вищу раду правосуддя" [186] та інші акти, що регламентують порядок призначення, дисциплінарну відповідальність та управління судовою системою. Ці нормативно-правові документи формують правові кордони діяльності слідчого судді, встановлюють процедурні вимоги, строки, підстави і порядок здійснення судового контролю над діями органів досудового розслідування та визначають організаційні умови для структурованого середовища реалізації його процесуальних повноважень.

Ефективність діяльності слідчого судді перебуває у тісній кореляції із рівнем матеріально-технічного, адміністративного та кадрового забезпечення суду, в межах якого здійснюється відповідна процесуальна діяльність. Зазначені елементи утворюють організаційне підґрунтя реалізації процесуальних повноважень, без якого навіть належне нормативне регулювання не здатне гарантувати фактичну ефективність судового контролю.

У контексті даного підрозділу роботи акцентуємо нашу дослідницьку увагу в основному на матеріально-технічному та адміністративному забезпеченні діяльності слідчого судді.

Матеріально-технічне забезпечення діяльності слідчого судді становить системну сукупність умов і ресурсів, необхідних для належного здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування. У науковій доктрині воно розглядається як одна з ключових організаційно-правових гарантій ефективності правосуддя, оскільки забезпечує реальну можливість реалізації

повноважень суду, передбачених кримінальним процесуальним законодавством [104].

Це регламентується комплексом нормативно-правових актів різного рівня. Відповідно до ст. 130 Конституції України [94] та ст. 147-149 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” [75; 136], держава змушена забезпечити сприятливі умови для діяльності судів [53], включаючи фінансове та матеріально-технічне забезпечення їх діяльності [80]. Такий підхід узгоджується з міжнародними стандартами [22, с. 8], зокрема Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec(2010)12 [205], яка підкреслює необхідність надання судовій владі достатніх ресурсів для виконання її функцій.

Фінансове забезпечення є базисом функціонування всієї матеріально-технічної системи. Відповідно до Бюджетного кодексу України фінансування судів здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету, а розпорядником бюджетних коштів виступає Державна судова адміністрація (ДСА) України [25]. Недостатність бюджетного фінансування, що неодноразово фіксувалася у звітах ДСА України [79; 256; 80], призводить до обмеження можливостей судів у частині забезпечення належного рівня технічного оснащення; модернізації інформаційних систем; утримання приміщень судів. Це, у свою чергу, впливає на здатність слідчого судді здійснювати оперативний та ефективний судовий контроль.

Належні умови розгляду клопотань (приміщення судів, зали судових засідань, спеціальні приміщення для утримання осіб під вартою, засоби безпеки), особливо пов’язаних із застосуванням запобіжних заходів, мають вагоме значення для дотримання прав людини, зокрема права на свободу та особисту недоторканність. Функції організації матеріально-технічного забезпечення покладено на ДСА України, її територіальні управління та апарат суду. Науковці О. Дрозд та Л. Сорока зазначають, що організаційна спроможність апарату суду є вагомим фактором ефективності судового контролю [56]. Натомість, недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення має системний негативний вплив на кримінальні провадження, зокрема призводить до затримок

у розгляді клопотань, ускладнює дотримання процесуальних строків, знижує якість судового контролю, створює ризики порушення прав учасників процесу.

Важливим елементом матеріально-технічного забезпечення є наявність сучасних технічних засобів, необхідних для здійснення процесуальних функцій. Відповідно до ст. 107 КПК України обов'язковою є повна фіксація судового засідання технічними засобами, що зумовлює необхідність оснащення судів відповідною аудіо- та відеотехнікою [56]. Важливу роль відіграє діяльність Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), яка забезпечує електронний документообіг, автоматизований розподіл справ, доступ до матеріалів провадження, взаємодію між судом і учасниками процесу, можливість дистанційної участі [192].

Окремо слід зупинитися на характеристиці цифровізації судового контролю в кримінальному провадженні, що на сучасному етапі розвитку правової системи України виступає технічним інструментом модернізації судочинства, а також самостійним організаційно-правовим чинником удосконалення процесуальних відносин у судовій системі України. Це значною мірою впливає на ефективність діяльності слідчого судді, дотримання розумних строків та реалізацію процесуальних гарантій учасників кримінального провадження.

У сучасних наукових працях, зокрема Я. Берназюка [11; 12], В. Борщенко [22], В. Гусєвої [49], наголошується на поступовій трансформації судової системи України під впливом цифрових технологій. Запровадження та поетапне функціонування ЄСІТС, у тому числі підсистеми "Електронний суд", істотно трансформує організацію судового контролю на стадії досудового розслідування. У цьому контексті цифрові інструменти забезпечують оперативність надходження процесуальних документів, мінімізують часові витрати на їх реєстрацію, розподіл та передачу слідчому судді, а також знижують ризики організаційних збоїв, пов'язаних із паперовим документообігом [6, с. 60].

Науковці К. Р. Резворович, О. Л. Лазарєва зазначають, що важливим напрямом державної політики, особливо в умовах воєнного стану, є забезпечення

реального доступу до правосуддя із використанням електронних засобів комунікації. У практиці Верховного Суду сформувалися два підходи до оцінки допустимості подання процесуальних документів в електронній формі. Перший із них полягає у визнанні належним способом звернення до суду подання документів через платфому “Е-Суд”. Другий підхід допускає можливість направлення процесуальних документів на офіційну електронну адресу суду за умови їх підписання електронним цифровим підписом, хоча відповідне нормативне врегулювання цього питання залишається неповним [204, с. 97].

А. Ю. Каламайко у своїх працях зазначає, що накопичений практичний досвід у сфері інформатизації судової діяльності зумовив поступовий перехід до впровадження електронного правосуддя на всіх рівнях судової системи. Особливої актуальності ці процеси набули в період поширення COVID-19, коли значна кількість судів була змушена оперативно адаптуватися до нових умов функціонування. Це сприяло широкому застосуванню допоміжних цифрових інструментів, зокрема технологій відеоконференцзв’язку та платформ для електронного обміну документами, таких як “Zoom” , “Teams”, “Skype”, “Google Hangouts” і “WebEx”. Окремі суди, маючи вже впроваджені електронні сервіси подання процесуальних документів, виявилися більш підготовленими до переходу на дистанційні форми здійснення судочинства [83, с. 100].

Натомість, у наукових дослідженнях О. О. Барабаш акцентується увага на недостатності рівня інтеграції інформаційних ресурсів у функціонування судової системи в сучасних умовах, що ускладнює ефективний обмін даними в процесі здійснення правосуддя. За таких умов документообіг у судах переважно зберігає паперову форму, що негативно впливає на оперативність розгляду справ. У зв’язку з цим впровадження підсистеми “Е-Суд” розглядається як інституційний механізм оптимізації комунікації між судом та учасниками процесу, оскільки вона передбачає можливість подання процесуальних документів, направлення судових рішень, повісток та інших матеріалів у електронному форматі [6, с. 58].

З організаційної точки зору електронна форма подання клопотань, скарг і заяв до слідчого судді сприяє оптимізації внутрішніх адміністративних процесів

суду, оскільки усуває необхідність додаткових технічних дій апарату суду, пов’язаних із фізичним прийняттям, копіюванням і розподілом матеріалів. Це, у свою чергу, дозволяє зосередити кадрові та часові ресурси на безпосередньому забезпеченні судового розгляду, що має істотне значення в умовах підвищеного навантаження на слідчих суддів.

Особливого значення цифровізація набуває у площині дотримання процесуальних строків, установлених кримінальним процесуальним законом. Як зазначається у дослідженнях Н. В. Глинської, Д. І. Клепки, А. А. Барабаш [95; 265], рівень розвитку інформаційних систем безпосередньо впливає на оперативність судового контролю. Електронна фіксація моменту подання клопотання або скарги забезпечує об’єктивність визначення початку перебігу відповідних строків їх розгляду, унеможливлює маніпуляції з датами надходження процесуальних документів та підвищує рівень процесуальної дисципліни як з боку сторін кримінального провадження, так і з боку суду.

Організаційною перевагою функціонування ЄСІТС є також підвищення прозорості судового контролю, оскільки електронні системи дозволяють відстежувати рух матеріалів, фіксувати всі процесуальні дії та часові параметри їх вчинення. Це створює додаткові умови для внутрішнього та зовнішнього контролю за діяльністю слідчого судді, а також для оцінки ефективності організації судової роботи в конкретному суді [176].

Водночас цифровізація судового контролю висуває нові організаційні виклики, пов’язані з необхідністю належного технічного забезпечення судів, стабільного функціонування інформаційних систем, кібербезпеки та підготовки персоналу апарату суду і самих суддів до роботи в електронному середовищі. Недостатній рівень технічної оснащеності або перебої в роботі електронних сервісів можуть нівелювати потенційні переваги цифровізації та, навпаки, створювати додаткові затримки у здійсненні судового контролю.

Крім того, організаційний аспект цифровізації охоплює питання уніфікації судової практики, оскільки електронні системи сприяють стандартизації процесуальних форм, шаблонів рішень і процедур розгляду клопотань слідчим

суддею. Це позитивно впливає на передбачуваність судових рішень, рівність процесуальних можливостей сторін та загальний рівень правової визначеності в кримінальному провадженні.

Таким чином ЄСІТС (“Е-суд”) у системі організаційно-правових засад діяльності слідчого судді виступають значним інструментом підвищення ефективності судового контролю, забезпечуючи оперативність, прозорість і процесуальну впорядкованість досудового провадження,. Разом із тим їх результативність безпосередньо залежить від комплексного організаційного підходу, що поєднує нормативне регулювання, кадрове забезпечення, технічну інфраструктуру та належну адміністративну підтримку судової діяльності.

Слід відзначити, що одним із важливих організаційно-правових механізмів забезпечення принципів незалежності, об’єктивності та неупередженості судової діяльності на стадії досудового розслідування є автоматизований розподіл справ між слідчими суддями. Його регламентує низка нормативно-правових та підзаконних актів, зокрема: ст. 5 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” [75]; ст. 35 КПК України [104]; Положення про автоматизовану систему документообігу суду (затверджене рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 року № 30 (у редакціях зі змінами) [176]; акти органів суддівського врядування; документи Державної судової адміністрації України [200]; акти щодо функціонування ЄСІТС; внутрішні організаційні документи судів.

Починаючи з моменту ухвалення первинної редакції “Положення про автоматизовану систему документообігу суду” у 2010 р., зазначений нормативно-організаційний акт зазнав значної кількості змін і доповнень [176; 177], що були зумовлені як розвитком судової практики, так і необхідністю адаптації процедур автоматизованого розподілу до нових умов функціонування судової системи. Однак поступове нашарування змін у тексті Положення призвело до ускладнення його структурної цілісності та зниження рівня однозначності правозастосування.

Унаслідок цього окремі положення документа почали сприйматися неоднозначно різними суб’єктами правозастосування, що створювало передумови для альтернативного тлумачення норм, які регламентують функціонування автоматизованої системи документообігу суду. При цьому варто підкреслити, що такі інтерпретаційні розбіжності не мали прямого впливу на алгоритмічні засади автоматизованого розподілу судових справ між суддями, які залишалися технічно стабільними та незмінними за своїми базовими параметрами.

Водночас відсутність належної систематизації та уніфікованого викладення нормативного матеріалу об’єктивно сприяла виникненню практичних труднощів у застосуванні окремих норм, що, у свою чергу, зумовлювало зростання кількості звернень до органів суддівського самоврядування, зокрема до Ради суддів України, з метою отримання офіційних роз’яснень щодо порядку застосування відповідних положень [263].

Таким чином, аналіз поступових змін нормативного регулювання автоматизованого розподілу справ засвідчує, що навіть за умов збереження технічної стабільності відповідних процедур, організаційна якість нормативного акта, його структурна узгодженість та однозначність формулювань мають вагоме значення для забезпечення ефективного та уніфікованого правозастосування у діяльності судів.

З організаційної точки зору автоматизований розподіл справ виступає адміністративно-процесуальним фільтром, який унеможливлює будь-яке вибіркове або дискреційне втручання в механізм формування судового складу, мінімізуючи людський фактор.

Особливого значення автоматизований розподіл справ набуває в контексті організаційного навантаження на слідчих суддів. Досудове розслідування характеризується високою інтенсивністю звернень до суду, значною кількістю невідкладних та строкових клопотань, що потребують оперативного розгляду. У цих умовах рівномірний розподіл справ дозволяє уникнути надмірної концентрації процесуальних матеріалів у провадженні окремих суддів, що

об’єктивно знижує ризик затягування розгляду та формального підходу до ухвалення рішень.

Забезпечення балансу суддівського навантаження має організаційне та функціональне значення. Перевантаження слідчого судді може призводити до зниження якості аналізу матеріалів клопотання, обмеження часу на мотивування судового рішення та, як наслідок, до зменшення ефективності судового контролю. Натомість недостатнє навантаження окремих суддів створює ризики нерівномірності судової практики та виникнення необґрунтованих відмінностей у підходах до розгляду аналогічних процесуальних питань.

У цьому контексті автоматизований розподіл справ виконує також стабілізуючу функцію, спрямовану на уніфікацію правозастосовної практики. Рівномірне надходження справ до слідчих суддів сприяє формуванню узгоджених стандартів судового контролю, зменшенню варіативності процесуальних рішень та підвищенню передбачуваності судової діяльності, що є важливим елементом принципу правової визначеності.

Крім того, автоматизований розподіл справ має превентивне антикорупційне значення, оскільки усуває передумови для неформального впливу на процес визначення судді, у тому числі через адміністративні або позапроцесуальні механізми. Відсутність можливості “цільового” спрямування клопотань до конкретного слідчого судді підвищує рівень довіри до суду як інституції та зміцнює легітимність судового контролю у кримінальному провадженні.

З позиції ефективності кримінального провадження цей розподіл справ сприяє оптимізації процесуального таймінгу досудового розслідування. Чіткий, прогнозований і стабільний механізм розподілу забезпечує своєчасний розгляд клопотань, що мають значення для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій [226]. Своєю чергою це має вплив на загальну результативність кримінального процесу, запобігаючи безпідставному

обмеженню прав особи, а також втраті доказової інформації через процесуальні затримки.

Таким чином, автоматизований розподіл справ між слідчими суддями регламентується багаторівневою системою, у якій нормативно-правові акти закріплюють принципи незалежності;

– положення про автоматизовану систему документообігу суду виконує функцію базового регулятора алгоритмів розподілу;

– рішення Ради суддів України та накази ДСА України забезпечують інституційне та технічне функціонування системи; локальні акти судів адаптують ці правила до конкретних організаційних умов. Така багаторівнева модель гарантує об’єктивність, неупередженість і рівномірність навантаження, що є важливим для ефективності діяльності слідчого судді.

Особливої уваги потребують питання застосування штучного інтелекту у діяльності слідчого судді. За позицією В. Гусєвої, одним із сучасних напрямів трансформації судової системи виступає поступова автоматизація та технологізація діяльності суддівського корпусу, а також працівників апарату суду. У цьому контексті особлива увага приділяється використанню штучних нейронних мереж, здатних до самонавчання та виконання аналітичних функцій без безпосереднього втручання людини. Застосування таких технологій розглядається як перспективний інструмент підвищення ефективності обробки інформації та прийняття процесуальних рішень [49, с. 171].

О. Барабаш вважає, що питання нормативного врегулювання використання технологій штучного інтелекту в Україні залишається недостатньо опрацьованим, особливо у сфері правозастосування. Зазначається, що на сьогодні відсутнє узгоджене як на рівні законодавства, так і в межах правничої доктрини, розуміння правової природи штучного інтелекту, його статусу та меж допустимого використання у юридичній діяльності. Така невизначеність створює суттєві труднощі для інтеграції відповідних технологій у сферу правосуддя [6, с. 61].

Водночас окремі елементи правового регулювання зазначеної сфери все ж простежуються у чинному законодавстві. Зокрема, певні аспекти, пов'язані з обробкою даних із використанням автоматизованих систем, відображені у Законі України "Про захист персональних даних" [190]. Крім того, важливим кроком у напрямі формування державної політики у цій сфері стало схвалення у 2020 р. урядом України Концепції розвитку штучного інтелекту [195], яка визначає стратегічні орієнтири впровадження відповідних технологій, у тому числі у правовій та судовій діяльності.

У тому зв'язку, Я. Берназюк зазначає, що запровадження інструментів штучного інтелекту розглядається як один із перспективних напрямів модернізації правосуддя, здатний підвищити ефективність обробки інформації та аналітичної діяльності [11]. Водночас підкреслюється, що використання таких технологій повинно здійснюватися виключно в межах чітко визначених нормативних рамок та з дотриманням етичних принципів, що забезпечують збереження фундаментальних засад судочинства, зокрема незалежності суду та пріоритету людського фактору при ухваленні рішень.

Значний резонанс у правозастосовній практиці викликала позиція Верховного Суду щодо використання штучного інтелекту учасниками судового процесу. У відповідних роз'ясненнях Суд наголосив, що посилання у процесуальних документах на так звані "правові позиції", сформовані системами штучного інтелекту, зокрема "ChatGPT", не можуть розглядатися як належний аргумент у судовому провадженні. Більше того, така практика була оцінена як прояв неповаги до суду та як потенційне зловживання процесуальними правами. Водночас Верховний Суд визнав, що технології штучного інтелекту можуть використовуватися як допоміжний інструмент у правничій діяльності, однак їх функціональне призначення не передбачає і не може передбачати заміщення дискреційної ролі судді при здійсненні правосуддя [12].

Подальший розвиток підходів до використання штучного інтелекту у сфері правосуддя Я. Берназюк підтверджує низкою важливих інституційних рішень і нормативних ініціатив [11; 12]:

Ухвалою Судової палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів Касаційного господарського суду від 08.02.2024 р. у справі № 925/200/22 [11] було сформульовано правову позицію щодо недопустимості використання результатів діяльності штучного інтелекту як самостійного джерела правових аргументів у судовому процесі [251].

Важливе значення має також позиція З'їзду суддів України, відображена у Кодексі суддівської етики від 18.09.2024 р., у якому визначено етичні орієнтири щодо застосування інноваційних технологій у діяльності суддів, включаючи необхідність збереження професійної незалежності та недопущення підміни суддівського розсуду алгоритмічними рішеннями [281].

Окремої уваги заслуговує затвердження Всеукраїнською громадською організацією "Асоціація правників України" та внесення 26.12.2024 р. Національним агентством кваліфікацій до відповідного Реєстру Професійного стандарту "Суддя" [11], який містить сучасні вимоги до професійних компетентностей суддів, зокрема у сфері цифрових технологій та їх відповідального використання [198].

За результатами аналізу даних Google Scholar науковцем М. Малянчук встановлено, що протягом 2021-2025 рр. опубліковано 1220 наукових праць, присвячених проблематиці цифровізації правосуддя. Водночас значна частина цих досліджень сфокусована на функціонуванні окремих елементів ЄСІТС, зокрема підсистеми "Електронний суд" та модулів відеоконференцзв'язку. Разом із тим цифрова трансформація судочинства має значно ширший характер і не обмежується лише електронним документообігом чи дистанційною участю в судових засіданнях. До недостатньо досліджених аспектів належать, зокрема, цифровізація стадії виконання судових рішень, визначення правового статусу електронних довіреностей, а також виклики, пов'язані з використанням технологій штучного інтелекту у сфері правосуддя [147, с. 38].

Адміністративне забезпечення діяльності слідчого судді слід розглядати як сукупність внутрішньоорганізаційних управлінських механізмів, процедур та ресурсів, спрямованих на створення належних умов для реалізації судових

повноважень у межах кримінального провадження. На відміну від процесуального регулювання, яке визначає юридичні межі діяльності судді, адміністративний компонент забезпечує її практичну реалізацію через належну організацію документообігу, інформаційного супроводу та координації дій працівників апарату суду. З огляду на це, адміністративне забезпечення виступає своєрідним "операційним середовищем" здійснення судового контролю, від якості якого залежить технічна своєчасність розгляду процесуальних питань та фактична здатність суду виконувати покладені на нього функції.

Ключовим елементом адміністративного забезпечення є діяльність апарату суду. Погоджуємося із позицією С. П. Назаркевич, який стверджує, що визначена правовим статусом апарату суду нормативно закріплена сукупність взаємопов'язаних завдань, функціональних напрямів діяльності, обсягу компетенції, адміністративних повноважень та гарантій їх реалізації окреслює місце апарату суду в інституційній структурі судової влади, а також встановлює засади його організації та порядок функціонування. При цьому апарат суду виступає організаційно відокремленим елементом у межах судової системи, на який покладено забезпечення належних умов здійснення правосуддя. Його діяльність охоплює широкий спектр завдань, зокрема організаційне супроводження судового процесу, кадрове забезпечення, інформаційно-аналітичну підтримку, матеріально-технічне та фінансове забезпечення функціонування суду, що в сукупності формує основу ефективної реалізації судових повноважень [156, с. 46].

При цьому відзначимо комплекс взаємопов'язаних функцій організаційного характеру, до яких належать:

– первинна обробка та реєстрація процесуальних документів, що надходять до суду;

– забезпечення їх належного руху в межах судової установи;

– формування та підготовка матеріалів до судового розгляду;

– організація виклику та повідомлення учасників кримінального провадження;

– технічне та організаційне супроводження судових засідань;

– контроль за належним оформленням та направленням судових рішень до виконання тощо (ст. 155 ЗУ “Про судоустрій і статус суддів”) [75].

У цьому контексті апарат суду виконує системоутворюючу функцію, оскільки саме від його діяльності залежить узгодженість усіх етапів проходження процесуальних матеріалів – від моменту їх надходження до фактичної реалізації ухвали слідчого судді [189].

Ефективність адміністративного забезпечення значною мірою визначається рівнем внутрішньої координації діяльності структурних підрозділів суду. Належна організація управлінських процесів передбачає:

– чіткий розподіл функціональних обов’язків між працівниками апарату суду;

– встановлення стандартизованих процедур обробки процесуальних документів;

– впровадження механізмів внутрішнього контролю за строками виконання завдань;

– оперативну взаємодію між суддею та працівниками апарату.

За відсутності ефективної координації виникають організаційні ризики, пов’язані з дублюванням функцій, затримками у передачі матеріалів, порушенням логістики документообігу, що в кінцевому результаті негативно впливає на строки розгляду процесуальних питань.

Особливого значення набуває забезпечення належного обліку, зберігання та руху процесуальних документів. В умовах інтенсивного документообігу, характерного для досудової стадії кримінального провадження, будь-які порушення у цій сфері можуть призвести до втрати або несвоєчасного опрацювання матеріалів, порушення процесуальних строків, створення підстав для оскарження судових рішень. Тому адміністративні процедури мають бути спрямовані на забезпечення повної відслідковуваності руху документів, їх своєчасної реєстрації та належного зберігання, що є важливою складовою принципу правової визначеності.

Рівень адміністративної спроможності суду безпосередньо залежить від кількісних і якісних характеристик кадрового складу апарату суду. Недостатня укомплектованість посад, висока плинність кадрів або недостатній рівень професійної підготовки працівників можуть істотно знижувати ефективність організаційного забезпечення діяльності слідчого судді [56, с. 127-128]. Зокрема, перевантаженість працівників апарату призводить до збільшення часу обробки процесуальних документів, зростання ймовірності технічних помилок і порушення встановлених процедур взаємодії між структурними підрозділами суду. У свою чергу, належний рівень професійної підготовки персоналу забезпечує оперативність, точність і передбачуваність адміністративних процесів.

Досудове розслідування характеризується високим рівнем процесуальної динаміки та значною кількістю невідкладних питань, що потребують негайного судового реагування. У таких умовах адміністративне забезпечення виступає вагомим чинником забезпечення оперативності діяльності слідчого судді. Неефективність внутрішніх організаційних процедур (затримки у реєстрації клопотань, несвоєчасне повідомлення учасників процесу або порушення логістики документів) фактично нівелює можливість своєчасного здійснення судового контролю, що у багатьох випадках призводить до порушення прав учасників, незважаючи на формальне існування відповідних процесуальних гарантій.

Організаційні аспекти діяльності слідчого судді у кримінальному провадженні нерозривно пов’язані з нормативно закріпленою системою процесуальних строків, у межах яких здійснюється судовий контроль за рішеннями, діями чи бездіяльністю органів досудового розслідування та прокурора [32]. У КПК України строки розгляду клопотань і скарг слідчим суддею мають імперативний характер, що свідчить про їх функціональне призначення як організаційно-правового інструменту забезпечення оперативності та результативності досудового провадження.

Загальною нормативною основою строкового регулювання виступає стаття 28 КПК України, яка закріплює принцип розумних строків кримінального провадження [104]. Вважаємо, що у доктринальному вимірі цей принцип розглядається не лише як декларативна процесуальна вимога, а як комплексна організаційна гарантія, що покладає на суд, зокрема на слідчого суддю, обов'язок забезпечити таку процесуальну динаміку, за якої втручання у права особи є мінімальним за часом і пропорційним поставленим завданням кримінального провадження. Саме через систему чітко визначених строків реалізується здатність судового контролю бути ефективним, а не суто формальним.

Спеціальні процесуальні строки розгляду клопотань слідчим суддею встановлені низкою норм КПК України та мають чітке організаційне спрямування. Так, відповідно до ст. 184 КПК України клопотання про застосування запобіжного заходу підлягає невідкладному розгляду [254], що зумовлено підвищеним ступенем втручання у право особи на свободу та особисту недоторканність [209]. Аналогічний підхід закріплено у статті 206 КПК України, яка покладає на слідчого суддю обов'язок негайно реагувати на факти незаконного позбавлення свободи [104]. З точки зору організації судової діяльності такі норми формують режим пріоритетності відповідних матеріалів, визначаючи алгоритм дій як судді, так і апарату суду.

Водночас стаття 172 КПК України встановлює граничний строк розгляду клопотань про арешт майна, який не може перевищувати двох днів з моменту його надходження до суду [104]. Доктринальний аналіз цієї норми свідчить, що законодавець прагне забезпечити баланс між необхідністю судового контролю за втручанням у право власності та потребою органів досудового розслідування у своєчасному забезпеченні доказової бази. Організаційно це зумовлює необхідність чіткого планування судового ресурсу часу та раціонального розподілу навантаження між слідчими суддями.

Окрему групу становлять строки розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора [133], визначені статтями 303-307 КПК України. Зокрема, відповідно до статті 306 КПК України такі скарги

розглядаються не пізніше сімдесяти двох годин з моменту надходження [133], а у випадках, що стосуються затримання особи, – невідкладно [104; 133]. З організаційної точки зору ці норми спрямовані на запобігання ситуаціям, коли процесуальна пасивність органів досудового розслідування фактично блокує реалізацію прав сторони захисту або потерпілого.

У науковій літературі обґрунтовано зазначається, що строковість судового контролю на досудовій стадії виконує подвійну функцію: по-перше, забезпечує динаміку кримінального провадження, а по-друге, виступає організаційним критерієм оцінки ефективності діяльності слідчого судді. Недотримання встановлених строків, навіть за наявності формально законних підстав для розгляду клопотань, нівелює саму ідею судового контролю як гарантії прав людини та може призводити до порушення стандарту розумного строку в розумінні як національного законодавства, так і практики ЄСПЛ.

У цьому контексті оптимальний розподіл навантаження, чітка регламентація процедур прийняття та підготовки матеріалів до розгляду, а також наявність внутрішніх організаційних стандартів роботи суду виступають необхідними передумовами реального дотримання процесуальних строків. Саме за таких умов строки, встановлені КПК України, набувають не формального, а змістовного характеру, забезпечуючи ефективний, своєчасний і результативний судовий контроль за дотриманням прав учасників кримінального провадження.

Практика Верховного Суду України свідчить, що питання дотримання строків при здійсненні судового контролю слідчим суддею не є лише технічно-процесуальною категорією, а виступає важливою організаційно-правовою проблемою, що впливає на ефективність кримінального провадження та захист прав учасників процесу.

Однією з визначальних позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду є висновок щодо апеляційного оскарження ухвали слідчого судді про встановлення строку для вчинення процесуальних дій, необхідних для завершення досудового розслідування [182]. Так, у постанові від 24 вересня 2024 р. у справі № 761/26342/22 Верховний Суд встановив , що ухвали слідчого

судді, якими визначаються строки для проведення процесуальних дій у межах досудового розслідування, мають істотне процесуальне значення і, відповідно, підлягають апеляційному оскарженню [182]. Причина цього полягає в тому, що таке рішення судді визначає часові рамки досудового розслідування та безпосередньо впливає на хід і строки самого кримінального провадження.

На нашу думку, ця позиція Верховного Суду має важливі організаційні наслідки: вона визнає, що процесуальні строки, встановлені судом, є складовою частиною управління кримінальним провадженням, і що їх правильна організація впливає на забезпечення "розумного строку", передбаченого ч. 1 ст. 28 КПК України [104].

Інший аспект практики Верховного Суду пов'язаний із тлумаченням національних норм щодо строків досудового розслідування. Суд неодноразово звертав увагу на необхідність об'єктивного визначення моменту обчислення строків, що має суттєве значення для оцінки дотримання "розумного строку" як в національних, так і міжнародних вимірах. У постанові колегії Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду, ухваленій у серпні 2025 р. у справі № 363/4797/19, чітко вказано, що строки досудового розслідування мають обчислюватися з моменту пред'явлення першої підозри особі, що забезпечує прозорий і передбачуваний початок перебігу процесуальних строків із точки зору організації провадження [183].

Попри зазначене, у практиці застосування кримінального процесуального законодавства існують організаційні виклики, пов'язані з визначенням строків і їх правильним імплементуванням у діяльність слідчого судді. Зокрема, у деяких випадках апеляційні та касаційні інстанції змушені розглядати питання не лише щодо правомірності конкретних рішень, а й щодо того, чи не створюють вони ризик затримок або непропорційних обмежень прав учасників провадження, що прямо кореспондується із загальним принципом "розумного строку".

Такий підхід Верховного Суду віддзеркалює потребу правильного застосування процесуальних норм, а також вплив організаційних умов на забезпечення розумного строку кримінального провадження. Він підкреслює

важливість свідомого й системного підходу при встановленні строків слідчими суддями, який, зокрема, повинен бути врахований під час організації щоденної діяльності суду, планування робочого навантаження та прийняття процесуальних рішень.

У підсумку, практика Верховного Суду демонструє, що порушення строків або їх неналежне встановлення слідчим суддею може являти собою не лише формальне відхилення від процесуального закону, а й суттєву організаційну помилку, що впливає на загальну ефективність кримінального провадження і захист прав людини, у тому числі на досудовій стадії.

Резюмуючи відзначимо, що матеріально-технічне, адміністративне та кадрове забезпечення діяльності слідчого судді слід розглядати як невід'ємні організаційно-правові умови ефективного здійснення судового контролю. Їх належний рівень сприяє своєчасному прийняттю обґрунтованих процесуальних рішень, підвищенню якості захисту прав і свобод учасників кримінального провадження та загальному зростанню ефективності кримінального процесу. Водночас недоліки у сфері організаційного забезпечення мають системний негативний вплив, здатний істотно знизити результативність діяльності інституту слідчого судді незалежно від якості нормативного регулювання.

Висновки до другого розділу

Здійснено комплексне дослідження правового регулювання статусу та меж компетенції слідчого судді при реалізації судово-контрольної функції на досудовій стадії кримінального провадження. Обґрунтовано, що функціональна компетенція слідчого судді становить самостійну систему процесуальних повноважень, спрямованих на забезпечення законності кримінальної процесуальної діяльності, гарантування прав і свобод учасників провадження та підтримання належного балансу між публічними інтересами кримінального переслідування і приватними правами особи.

Встановлено, що чинний КПК України, хоча й визначає коло повноважень слідчого судді, однак не містить їх нормативної класифікації. У процесі дослідження виділено основні їх групи, серед яких повноваження щодо: використання передбачених кримінальним процесуальним законом заходів забезпечення провадження; забезпечення співмірності втручання держави у сферу конституційно гарантованих прав і свобод особи з легітимною метою такого обмеження; судового розгляду звернень щодо незаконності або необґрунтованості рішень, процесуальних дій чи бездіяльності суб'єктів досудового розслідування і прокуратури; загального правозахисного характеру; а також допоміжні процесуальні повноваження, що забезпечують належне функціонування механізму судового контролю.

На підставі аналізу законодавчих змін у сфері кримінального процесуального регулювання встановлено тенденцію поступової трансформації статусу слідчого судді: від суб'єкта формального санкціонування окремих процесуальних дій до центрального елементу системи судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження. Обґрунтовано, що сучасний розвиток цього інституту характеризується розширенням компетенції, посиленням правозахисної функції, деталізацією процесуальних процедур та адаптацією національного законодавства до європейських стандартів кримінальної юстиції.

Обґрунтовано, що інститут слідчого судді, сформований як процесуальний механізм на практиці не завжди забезпечує повноцінне виконання свого правозахисного призначення, що зумовлено сукупністю нормативних, організаційних та правозастосовних чинників.

Встановлено наявність дисбалансу між нормативною моделлю функціонального призначення слідчого судді та фактичними підходами до здійснення судового контролю. У практичній діяльності окремих судів простежується тенденція до формалізації розгляду клопотань сторони обвинувачення, коли перевірка їх відповідності процесуальним вимогам не завжди супроводжується належним дослідженням фактичних обставин,

достатності доказового обґрунтування та співмірності запропонованого обмеження прав особи. Такий підхід знижує гарантійну природу судового контролю та створює ризик перетворення слідчого судді із незалежного процесуального арбітра на формального учасника процедури санкціонування рішень органів досудового розслідування.

Окреслено проблему неоднакового застосування норм кримінального процесуального законодавства щодо меж повноважень слідчого судді, зокрема у питаннях визначення стандартів доказування, оцінки необхідності та пропорційності втручання у конституційні права особи, а також застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Відзначено, що відсутність єдиних критеріїв оцінки обґрунтованості процесуальних звернень призводить до фрагментарності судової практики, зниження рівня правової визначеності та ускладнює прогнозованість судових рішень. Особливого значення набуває забезпечення реалізації принципу пропорційності, який має виступати основним орієнтиром під час вирішення питань щодо обмеження прав і свобод людини відповідно до вимог Конституції України, КПК України та практики Європейського суду з прав людини.

Виявлено проблемні аспекти виконання ухвал слідчих суддів, що негативно впливають на ефективність судового контролю. Встановлено, що одним із ключових недоліків сучасної практики є недостатній рівень їх мотивування. Формальне відтворення положень закону без належного аналізу доводів сторін, доказової бази та конкретних обставин кримінального провадження не відповідає стандартам справедливого судового розгляду та знижує ефективність подальшого апеляційного контролю. Належна мотивація судового рішення визначена як необхідна умова забезпечення прозорості, передбачуваності та легітимності судового контролю, оскільки саме через мотивувальну частину реалізується можливість перевірки законності й пропорційності втручання у права особи.

Окремо акцентовано увагу на проблемі надмірного процесуального навантаження на слідчих суддів, що об’єктивно впливає на якість здійснення

судового контролю. Встановлено, що значна кількість процесуальних звернень, обмежені строки їх розгляду та необхідність оперативного реагування можуть призводити до переважання швидкості вирішення питань над повнотою їх правової оцінки. У зв'язку з цим аргументовано необхідність удосконалення організаційного забезпечення діяльності слідчих суддів та оптимізації процесуальних процедур.

Визначено, що організаційно-правові засади діяльності слідчого судді становлять цілісну систему взаємопов'язаних нормативних приписів, інституційних механізмів та організаційних процедур, спрямованих на забезпечення належної реалізації його процесуальної компетенції. Обгрунтовано, що чинна нормативна база загалом визначає правові межі здійснення судового контролю, однак характеризується фрагментарністю окремих організаційних механізмів, що негативно позначається на єдності правозастосовної практики та ефективності функціонування інституту слідчого судді.

Підтверджено визначальне значення матеріально-технічного забезпечення як однієї з ключових організаційно-правових гарантій ефективного правосуддя. Доведено, що належне фінансування судової системи, сучасне технічне оснащення, функціонування електронного судочинства та Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи забезпечують оперативність здійснення судового контролю, дотримання процесуальних строків, відкритість судових процедур та підвищення рівня процесуальної доступності правосуддя. Водночас встановлено, що недостатній рівень технічної оснащеності судів, нестабільність функціонування інформаційних систем та кадровий дефіцит істотно знижують ефективність реалізації процесуальних повноважень слідчого судді.

Обгрунтовано, що організаційна спроможність суду є необхідною передумовою ефективного здійснення судового контролю, тоді як недоліки матеріально-технічного, кадрового чи адміністративного характеру істотно обмежують можливості слідчого судді щодо повного й своєчасного виконання

покладених на нього функцій незалежно від рівня нормативного регулювання. У зв’язку з цим доведено доцільність комплексного вдосконалення організаційно-правових механізмів забезпечення діяльності слідчого судді шляхом розвитку цифровізації судочинства, зміцнення кадрового потенціалу судів, удосконалення адміністративного управління, забезпечення належного фінансування судової системи та підвищення ефективності функціонування автоматизованих інформаційних систем, що у сукупності сприятиме підвищенню результативності судового контролю, зміцненню гарантій захисту прав людини та ефективності кримінального провадження.

РОЗДІЛ 3
ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО СУДДІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

3.1. Організація професійної підготовки та вдосконалення добору кадрів на посаду слідчого судді

Нормативно-правове регулювання питань професійної підготовки та добору осіб для виконання функцій слідчого судді в Україні характеризується відсутністю самостійного спеціалізованого механізму, орієнтованого саме на формування відповідної категорії суддівських кадрів. Водночас аналіз чинного законодавства дозволяє виокремити комплекс правових норм, які опосередковано визначають порядок професійного становлення судді та подальшого наділення його повноваженнями слідчого судді.

Передусім слід звернутися до уже вище згаданих положень КПК України, який визначає правовий статус слідчого судді та особливості реалізації ним функції судового контролю [104]. Разом із тим КПК України не встановлює окремих вимог щодо освіти, стажу роботи, спеціальної підготовки чи професійної спеціалізації особи для здійснення повноважень слідчого судді. Відтак законодавець виходить із презумпції того, що належний рівень професійної компетентності формується ще на етапі набуття статусу судді.

Питання професійної підготовки кандидатів на посаду судді врегульовано Законом України “Про судоустрій і статус суддів” [140]. Так, відповідно до ст. 77 зазначеного Закону особи, які успішно склали кваліфікаційний іспит та пройшли конкурсні процедури, направляються для проходження спеціальної підготовки кандидата на посаду судді до Національної школи суддів України [75; 140]. Відповідно до ст. 89 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” Національна школа суддів України є державною установою зі спеціальним статусом у системі правосуддя, яка забезпечує підготовку кандидатів на посаду

судді, підготовку суддів, у тому числі обраних на адміністративні посади [140; 210], а також безперервне підвищення кваліфікації суддів [75].

Особливе значення для формування професійної компетентності суддів має ст. 90 зазначеного Закону, відповідно до якої суддя зобов'язаний проходити підготовку для підтримання та підвищення рівня кваліфікації [257]. Законодавець прямо пов'язує професійний розвиток судді з необхідністю постійного вдосконалення його знань та практичних навичок здійснення правосуддя [75].

Аналіз сучасного стану професійної підготовки суддів в Україні свідчить про те, що її функціонування ґрунтується на достатньо централізованій організаційній моделі, у межах якої ключові повноваження щодо формування професійних компетентностей суддівського корпусу зосереджені в межах єдиної спеціалізованої інституції – Національної школи суддів України. Відповідно до чинного законодавства саме ця установа забезпечує реалізацію комплексу заходів, спрямованих на спеціальну підготовку осіб, які претендують на зайняття посади судді, так і на організацію безперервного професійного розвитку суддів, що вже здійснюють правосуддя [161]. Відтак Національна школа суддів України фактично виступає центральною ланкою механізму кадрового забезпечення судової влади, через яку відбувається формування, підтримання та вдосконалення професійної компетентності представників суддівського корпусу [178].

Слід зауважити, що подібна модель має низку беззаперечних переваг. Передусім централізація освітнього процесу сприяє запровадженню єдиних підходів до підготовки суддів, забезпечує уніфікованість змісту навчальних програм, створює умови для належного контролю за якістю навчання та дозволяє формувати єдині стандарти професійної діяльності судді незалежно від спеціалізації чи територіальної юрисдикції суду. Разом із тим надмірна концентрація функцій підготовки в межах одного освітнього центру об'єктивно обмежує можливості оперативного реагування на динамічні зміни правозастосовної практики. Особливо виразно ця проблема проявляється в

умовах постійного ускладнення кримінально-процесуальних механізмів та розширення кола завдань, які покладаються на суддів під час здійснення ними окремих процесуальних функцій.

Попри беззаперечне значення базової юридичної підготовки для формування професійної компетентності судді, результати аналізу освітніх програм Національної школи суддів України свідчать про те, що їх зміст переважно спрямований на формування універсальної системи загальноправових знань, суддівської етики, практики застосування законодавства та загальних навичок здійснення правосуддя [84]. Безумовно, така модель підготовки виконує важливу функцію забезпечення єдиних стандартів професійної діяльності суддівського корпусу та створює належне підґрунтя для реалізації принципу єдності судової практики. Відтак універсалізація змісту суддівської освіти є об'єктивно необхідним елементом функціонування системи підготовки суддівських кадрів.

Разом з тим сучасні тенденції розвитку кримінального процесуального законодавства та практики його застосування свідчать про поступове ускладнення функціонального навантаження на окремі категорії суддів, насамперед на слідчих суддів. Саме тому, на нашу думку, сьогодні дедалі більшої актуальності набуває питання формування вузькоспеціалізованих компетентностей, без яких ефективне здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування стає практично неможливим.

Слід зауважити, що інститут слідчого судді займає особливе місце у механізмі забезпечення законності кримінального провадження [104]. За таких умов професійна діяльність слідчого судді потребує значно ширшого спектру компетентностей, ніж ті, що традиційно формуються в межах загальної суддівської підготовки. Насамперед ідеться про здатність здійснювати поглиблений аналіз матеріалів кримінального провадження на предмет наявності достатніх правових підстав для втручання держави у сферу приватних прав особи. Крім того, важливого значення набувають навички оцінювання ризиків, передбачених кримінальним процесуальним законодавством при вирішенні

питань про застосування запобіжних заходів, а також уміння здійснювати перевірку відповідності процесуальних рішень принципам пропорційності, необхідності та обґрунтованості.

Не менш важливою компетентністю виступає здатність застосовувати в якості джерела права практичний досвід ЄСПЛ. Як неодноразово наголошувалося у його рішеннях, державне втручання у право свободу особи, гарантоване статтею 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, повинно відповідати критеріям законності, необхідності та пропорційності [92; 275]. Відтак слідчий суддя повинен володіти знаннями положень національного законодавства, а також навичками інтеграції конвенційних стандартів у процес ухвалення судових рішень.

Окрему групу спеціалізованих компетентностей становлять навички роботи з цифровими доказами та інформацією, отриманою в результаті використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. В умовах стрімкої цифровізації кримінального судочинства дедалі більшого значення набувають питання допустимості електронних доказів, оцінки даних телекомунікаційних мереж, результатів кіберрозвідки та інформації, отриманої у процесі здійснення негласних слідчих (розшукових) дій . У тому зв’язку слідчий суддя має володіти базовими знаннями у сфері цифрової криміналістики та розуміти особливості функціонування сучасних технологічних засобів фіксації доказової інформації.

Крім професійно-правових компетентностей, вагоме значення мають навички оперативного прийняття процесуальних рішень в умовах обмеженого часу. Особливість діяльності слідчого судді полягає в тому, що значна частина його повноважень реалізується в умовах підвищеної процесуальної динаміки, коли затримка з ухваленням рішення може призвести як до порушення прав особи, так і до втрати важливих доказів у кримінальному провадженні. Саме тому важливими складовими професійної підготовки мають бути розвиток аналітичного мислення, навичок юридичної аргументації та здатності швидко оцінювати юридично значущі обставини конкретної справи.

Особливого значення для обґрунтування необхідності належної організації професійної підготовки суддів набуває практика ЄСПЛ та національних органів суддівського врядування. Хоча питання суддівської освіти рідко стає безпосереднім предметом судового розгляду, аналіз відповідних правових позицій дає підстави стверджувати, що належний рівень професійної компетентності суддів розглядається як одна з фундаментальних передумов забезпечення права особи на справедливий суд [10].

Показовим у цьому аспекті є рішення Європейського суду з прав людини у справі "Oleksandr Volkov v. Ukraine" [303; 10]. У зазначеному рішенні Суд констатував системні недоліки механізмів формування та функціонування суддівського корпусу в Україні, звернувши увагу на необхідність забезпечення професійності, незалежності та об'єктивності суддівської діяльності. Хоча предметом спору було незаконне звільнення судді Верховного Суду України, правові висновки Суду фактично виходять за межі індивідуальної справи та стосуються загальних гарантій функціонування судової влади. ЄСПЛ підкреслив, що якість правосуддя безпосередньо залежить від належного функціонування механізмів добору, оцінювання та професійного розвитку суддів. Після ухвалення цього рішення в Україні було започатковано комплекс реформ судової влади, нормативною основою яких стали Закон України "Про забезпечення права на справедливий суд" від 12.02.2015 р. № 192-VIII [73], Закон України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)" від 02.06.2016 р. № 1401-VIII [71] та Закон України "Про судоустрій і статус суддів" від 02.06.2016 р. № 1402-VIII [75], якими суттєво оновлено механізми добору, кваліфікаційного оцінювання, професійної підготовки та кар'єрного розвитку суддів. Як наслідок, було запроваджено нові підходи до кваліфікаційного оцінювання суддів та посилено значення Національної школи суддів України як базової інституції професійної підготовки суддівських кадрів [161; 270].

Слід зауважити, що важливе значення для розуміння європейських стандартів професійної підготовки суддів, поряд із практикою ЄСПЛ, мають акти Консультативної ради європейських суддів, насамперед Висновок № 4

(2003) щодо належної початкової та безперервної підготовки суддів [319; 270], Висновок № 1 (2001) щодо стандартів незалежності судової влади [319; 270] та Висновок № 17 (2014) щодо оцінювання діяльності суддів і якості правосуддя [319; 270], у яких професійна підготовка розглядається як одна з ключових гарантій ефективності суддівської діяльності. Зокрема, у Висновку № 4 (2003) "Про належну початкову та безперервну підготовку суддів" наголошено, що професійна підготовка суддів є не привілеєм, а необхідною умовою забезпечення незалежного, компетентного та ефективного правосуддя [319]. У документі підкреслюється, що сучасний суддя повинен постійно вдосконалювати свої знання не лише у сфері права, але й у питаннях суддівської етики, прав людини, комунікації, управління судовими процесами та застосування міжнародних стандартів правосуддя.

Разом з тим особливий інтерес становить правова позиція, закріплена у Європейській хартії про статус суддів 1998 р [332]. У цьому документі прямо визначено, що ефективне виконання суддівських функцій можливе лише за умови належної підготовки кандидатів на посаду судді та забезпечення їх подальшого професійного розвитку за рахунок держави. Відтак професійна підготовка розглядається як один із ключових елементів гарантування незалежності та компетентності судової влади.

У європейському правовому просторі останніми роками спостерігається стійка тенденція до переосмислення підходів до організації суддівської освіти. Дедалі більшого поширення набуває концепція практикоорієнтованої підготовки, відповідно до якої професійна компетентність судді забезпечується сукупністю теоретичних знань та здатністю ефективно застосовувати їх у реальних умовах здійснення правосуддя.

У цьому контексті особливий науковий і практичний інтерес становить діяльність Європейської мережі судової підготовки "European Judicial Training Network" (EJTN), яка сьогодні виконує функцію провідного координаційного центру співробітництва між установами суддівської освіти держав-членів ЄС [336]. Значення цієї організації полягає у сприянні професійній комунікації між

національними системами підготовки суддів, а також у формуванні спільних підходів до організації освітнього процесу та розробленні сучасних стандартів професійного навчання представників судової влади.

Ознайомлення із програмними документами та методичними матеріалами EJTN дає підстави констатувати, що однією з визначальних характеристик сучасної європейської моделі суддівської освіти є її максимальна орієнтація на практичний компонент навчання [336]. При цьому йдеться про оновлення змістового наповнення освітніх програм, а також про трансформацію самої філософії професійної підготовки суддів. Значна увага приділяється використанню інтерактивних освітніх технологій, спрямованих на розвиток юридичного мислення, професійної комунікації, аналітичних здібностей та навичок прийняття процесуальних рішень [346].

Відтак традиційна модель, заснована переважно на лекційному викладі нормативного матеріалу, поступається місцем підходам, що передбачають активне залучення слухачів до вирішення практичних завдань. У сучасних програмах професійної підготовки широко застосовуються методики аналізу практичних ситуацій, моделювання судових засідань, рольові ігри, імітаційні вправи та інші інструменти , спрямовані на формування навичок правозастосування в умовах максимально наближених до реальної професійної діяльності [315; 333; 336].

Особливе місце в таких програмах займає робота з конкретними процесуальними ситуаціями, що відображають найбільш поширені проблеми судової практики. Майбутні судді залучаються до аналізу доказової бази, оцінювання процесуальних ризиків, визначення меж допустимого втручання держави у сферу прав людини та обґрунтування власних правових позицій. Завдяки цьому відбувається формування знань про зміст правових норм та здатності до їх ефективного застосування у складних і нестандартних юридичних ситуаціях. Саме такий формат підготовки, на переконання багатьох європейських експертів у сфері суддівської освіти, забезпечує розвиток професійного правничого мислення, яке неможливо сформувати виключно

шляхом опанування теоретичного матеріалу. Як слушно зазначають Д. Річардс, А. Бойович, О. Пурич, сучасна модель суддівської освіти має бути спрямована не лише на передачу правових знань, а передусім на формування професійного суддівського мислення, навичок оцінювання доказів, юридичної аргументації та прийняття процесуальних рішень, що досягається шляхом застосування практикоорієнтованих методів навчання [365; 286].

Разом із тим діяльність EJTN спрямована на утвердження єдиного підходу до розуміння професійної культури судді в межах європейського правового простору. Відповідні програмні документи виходять із того, що сучасна підготовка суддів повинна охоплювати не лише питання матеріального та процесуального права, але й проблематику суддівської етики, незалежності судової влади, стандартів справедливого судочинства, практики ЄСПЛ та механізмів забезпечення верховенства права [336]. Такий підхід свідчить про поступове утвердження концепції безперервного професійного розвитку судді, яка розглядає навчання не як одноразову передумову доступу до професії, а як постійний супровід суддівської кар'єри.

На нашу думку, зазначені тенденції мають принципове значення для подальшої модернізації національної системи суддівської освіти. Попри наявність сформованої інституційної бази професійної підготовки суддів, українська модель значною мірою продовжує опиратися на академічну традицію, в межах якої домінуючу роль відіграє теоретичний компонент навчання. Разом із тим сучасні умови здійснення правосуддя, особливо у сфері кримінального провадження, вимагають від судді високого рівня практичної підготовленості, здатності працювати в умовах значного процесуального навантаження, оперативно приймати юридично значущі рішення та забезпечувати належний баланс між інтересами кримінального провадження і правами людини.

Враховуючи викладене, вважаємо, що європейський досвід, накопичений у межах діяльності EJTN, може бути ефективно використаний під час подальшого вдосконалення вітчизняної системи підготовки суддівських кадрів.

Передусім це стосується розширення практикоорієнтованих форм навчання, активнішого використання моделювання процесуальних ситуацій, аналізу реальних кейсів судової практики, а також розвитку навичок професійної аргументації та юридичного мислення. Резюмуючи викладене, слід констатувати, що лише гармонійне поєднання фундаментальної теоретичної підготовки із системним практичним навчанням здатне забезпечити належний рівень професійної готовності судді до ефективного здійснення правосуддя в умовах сучасних викликів розвитку правової системи.

Слід враховувати, що інститут слідчого судді у його сучасному українському розумінні існує далеко не в усіх правових системах. Разом із тим у багатьох державах континентальної правової сім'ї функції судового контролю на стадії досудового розслідування здійснюють спеціалізовані судді, підготовка яких характеризується значно вищим рівнем функціональної спеціалізації порівняно з українською моделлю.

На нашу думку, одним із найбільш перспективних механізмів, який заслуговує на апробацію в Україні, є французька система професійної підготовки суддів, що реалізується через діяльність Національної школи магістратури (Ecole nationale de la magistrature – ENM) [326]. Особливістю французької моделі є те, що майбутній суддя проходить тривалий цикл професійної підготовки, який передбачає академічне навчання та обов'язкові стажування у судах, прокуратурі, адвокатурі, пенітенціарних установах та правоохоронних органах. Відтак особа ще до призначення на посаду отримує комплексне уявлення про функціонування всіх елементів системи кримінальної юстиції. Для майбутніх суддів, які виконуватимуть функції судового контролю, особливе значення має проходження практичних модулів, присвячених санкціонуванню процесуальних заходів примусу, оцінці ризиків та застосуванню стандартів захисту прав людини [326; 341]. В Україні подібний міжвідомчий формат підготовки фактично відсутній, оскільки освітній процес у Національній школі суддів України залишається переважно орієнтованим на судову систему як таку, без широкого залучення інших учасників кримінального провадження.

Не менш цікавим видається досвід Королівства Нідерландів. У системі підготовки суддів, що реалізується через Суддівський навчальний та дослідницький центр (SSR – Stichting Studiecentrum Rechtspleging) [368], широко застосовується компетентнісний підхід до формування професійної готовності майбутнього судді. Йдеться про перевірку рівня правових знань, а також й про оцінювання здатності кандидата працювати в умовах процесуального навантаження, аналізувати великі масиви доказової інформації, ухвалювати рішення в обмежений проміжок часу та належно обґрунтовувати свою правову позицію [372]. Разом з тим значна частина навчання відбувається шляхом моделювання реальних судових ситуацій із залученням професійних психологів та експертів з комунікації. Слід зауважити, що подібні комплексні методики оцінювання професійних компетентностей суддів в Україні наразі використовуються лише фрагментарно.

Особливої уваги заслуговує німецька модель підготовки суддівських кадрів. У Федеративній Республіці Німеччина майбутній суддя до вступу на суддівську службу проходить дворівневу систему юридичної освіти, яка включає університетську підготовку та дворічний практичний референдаріат (Rechtsreferendariat) [322]. Принциповою особливістю цього механізму є те, що під час референдаріату кандидат послідовно проходить стажування в судах різних юрисдикцій, прокуратурі, адвокатурі та органах державного управління. Внаслідок цього формується і вузькопрофесійна, і міжінституційна компетентність майбутнього судді [349; 285]. На нашу думку, впровадження елементів такого механізму в Україні могло б суттєво підвищити якість підготовки осіб, які претендують на здійснення функцій слідчого судді, оскільки дозволило б їм краще розуміти специфіку діяльності органів досудового розслідування та прокуратури.

Відзначимо також іспанську модель підготовки суддів, що реалізується через Судову школу Іспанії (Escuela Judicial) [330]. Важливою особливістю цієї системи є обов’язкове використання технології “навчання через кейси” [320], яка передбачає розв’язання кандидатами складних процесуальних ситуацій на основі

реальних судових справ. Попри те, що окремі елементи кейс-методу використовуються і в діяльності Національної школи суддів України, вони не становлять домінуючої складової навчального процесу [321]. Водночас саме така форма навчання дозволяє формувати практичні навички юридичної аргументації, оцінки доказів та прийняття процесуальних рішень, які мають визначальне значення для діяльності слідчого судді.

На особливу увагу заслуговує також практика Фінляндії, де для кандидатів на суддівські посади функціонує система наставництва [339]. У межах цієї моделі молодий суддя або кандидат протягом тривалого часу працює під керівництвом досвідченого судді-наставника, який здійснює постійний моніторинг його професійного розвитку, оцінює якість підготовки процесуальних документів та формує рекомендації щодо вдосконалення професійних навичок. Попри очевидні переваги такого механізму, інститут офіційного наставництва в системі підготовки суддів України фактично не набув системного характеру [346].

Разом з тим одним із найбільш інноваційних інструментів професійної підготовки суддів у державах ЄС є використання цифрових симуляторів судового процесу та інтерактивних навчальних платформ, які активно впроваджуються в діяльності Європейської мережі судової підготовки (EJTN) [5; 6]. У межах відповідних програм моделюються типові та нестандартні процесуальні ситуації, що дозволяє майбутнім суддям відпрацьовувати алгоритми прийняття рішень без ризику порушення прав реальних учасників провадження. Вважаємо, що впровадження подібних цифрових симуляцій у діяльність Національної школи суддів України могло б суттєво підвищити рівень практичної готовності кандидатів до виконання функцій слідчого судді.

Поряд із модернізацією змісту та методології професійної підготовки суддівського корпусу особливої актуальності набуває питання вдосконалення процедур добору кандидатів на здійснення функцій слідчого судді. Така потреба обумовлена загальними процесами реформування системи правосуддя, а також істотним розширенням обсягу процесуальних завдань, що покладаються на

суддю під час реалізації функції судового контролю у кримінальному провадженні.

Механізм добору суддівських кадрів регламентується положеннями статей 69-79 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, які визначають вимоги до кандидатів на посаду судді, порядок проведення добору, кваліфікаційного іспиту [199], спеціальної перевірки, спеціальної підготовки та конкурсного відбору [75]. Зокрема, ст. 69 встановлює загальні вимоги до кандидата на посаду судді, серед яких наявність вищої юридичної освіти, стажу професійної діяльності у сфері права не менше п’яти років, володіння державною мовою та відповідність критерію компетентності [75; 4].

Водночас безпосередній порядок визначення слідчого судді встановлено Законом України “Про судоустрій і статус суддів”. Відповідно до ч. 5 ст. 21 цього Закону слідчий суддя обирається зборами суддів місцевого суду зі складу суддів відповідного суду [75; 21]. Таким чином, особа не проходить окремої процедури призначення на посаду слідчого судді, а набуває відповідних повноважень шляхом внутрішньої організаційної процедури після отримання статусу судді.

Слід зауважити, що чинне законодавство фактично не передбачає спеціалізованого професійного відбору кандидатів саме для здійснення функцій судового контролю на стадії досудового розслідування. Попри значний обсяг повноважень слідчого судді та підвищені вимоги до його професійної компетентності, законодавчі процедури добору та професійної підготовки залишаються універсальними для всіх категорій суддів незалежно від майбутньої спеціалізації.

У тому зв’язку діяльність слідчого судді не може розглядатися виключно як різновид загальної суддівської діяльності, оскільки вона характеризується підвищеним рівнем процесуальної відповідальності та необхідністю оперативного реагування на численні процесуальні звернення сторін кримінального провадження. За таких умов особливого значення набуває питання відповідності професійних якостей кандидата специфіці майбутніх повноважень. Разом із тим аналіз чинного законодавства України свідчить, що

діючий механізм формування суддівського корпусу переважно орієнтований на оцінювання загальної професійної придатності особи до здійснення правосуддя.

Відповідно до ст. 69-79, 83 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” [75] та ст. 3, 30 Закону України “Про Вищу раду правосуддя” [186; 271] процедури добору, конкурсного відбору, кваліфікаційного оцінювання й подальшого рекомендування кандидатів на посаду судді здійснюються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та Вищою радою правосуддя [75; 186; 271], які перевіряють професійну компетентність, доброчесність і відповідність претендентів критеріям суддівської професії.

Попри важливість зазначених процедур для забезпечення належної якості суддівського корпусу, чинна система кваліфікаційного оцінювання фактично ґрунтується на універсальному підході до визначення професійної придатності кандидата. При цьому функціональні особливості окремих напрямів суддівської діяльності, зокрема здійснення судового контролю під час досудового розслідування, залишаються поза межами спеціалізованої перевірки. На нашу думку, такий підхід не повною мірою узгоджується із сучасними тенденціями розвитку кримінальної юстиції, оскільки не враховує підвищені вимоги до професійної спеціалізації осіб, які виконуватимуть функції слідчого судді.

Саме тому від особи, яка претендує на виконання таких повноважень, вимагається наявність ґрунтовних знань кримінального процесуального законодавства та здатності до швидкого аналізу значних масивів процесуальної інформації, оцінювання допустимості обмеження прав людини, застосування принципу пропорційності та використання стандартів, вироблених практикою ЄСПЛ [284].

Вважаємо, що для належного виконання зазначених функцій важливого значення набувають також такі складові професійної компетентності, як розвинене юридичне мислення, навички процесуальної аргументації, стресостійкість, здатність діяти в умовах дефіциту часу та готовність до ухвалення рішень, наслідки яких можуть істотно впливати на реалізацію фундаментальних прав і свобод особи [351]. Відтак питання добору кандидатів

на здійснення функцій слідчого судді виходить за межі традиційної оцінки рівня правничої підготовки та потребує врахування комплексу спеціалізованих професійних характеристик.

У цьому аспекті заслуговує на увагу досвід європейських держав, у яких поступово утверджується концепція функціонально орієнтованого формування суддівського корпусу [197; 223]. У відповідних документах Консультативної ради європейських суддів неодноразово підкреслювалося, що оцінювання професійної компетентності судді повинно здійснюватися з урахуванням специфіки тих завдань і повноважень, які покладаються на нього в межах відповідної юрисдикції [319]. Такий підхід передбачає відхід від виключно формального встановлення рівня правничих знань та орієнтацію на перевірку практичної здатності кандидата ефективно діяти в умовах реальних правозастосовних ситуацій.

Слід також враховувати, що європейська практика дедалі частіше використовує інструменти, спрямовані на виявлення рівня теоретичної підготовки претендента та його здатності здійснювати правовий аналіз складних процесуальних ситуацій, аргументовано обґрунтовувати власну позицію, інтерпретувати національне законодавство крізь призму практики ЄСПЛ та забезпечувати належний баланс між приватними й публічними інтересами. Відтак професійна спеціалізація поступово перетворюється на один із ключових критеріїв оцінки ефективності діяльності судді.

За результатами проведеного дослідження вважаємо, що одним із перспективних напрямів удосконалення кадрового забезпечення інституту слідчого судді є нормативне закріплення спеціалізованих механізмів професійної підготовки та добору суддів, які здійснюють функцію судового контролю на стадії досудового розслідування [55]. Відтак чинна модель формування суддівського корпусу базується переважно на універсальному підході до підготовки та оцінювання кандидатів на посаду судді, тоді як специфіка діяльності слідчого судді передбачає наявність додаткових професійних компетентностей, безпосередньо пов’язаних із задіюванням засобів

забезпечення кримінального провадження, здійсненням контролю за дотриманням конституційних прав особи та реалізацією стандартів ЄСПЛ [40].

У цьому зв'язку доцільним видається внесення змін до ч. 5 ст. 21 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" [75; 103], якою сьогодні передбачено лише загальний порядок обрання слідчих суддів зборами суддів відповідного суду. На нашу думку, зазначену норму доцільно доповнити положенням про те, що кандидат на здійснення повноважень слідчого судді повинен пройти спеціалізовану підготовку з питань здійснення судового контролю у кримінальному провадженні та підтвердити наявність відповідних професійних компетентностей у порядку, визначеному Національною школою суддів України та Вищою кваліфікаційною комісією суддів України [210].

Крім того, потребує вдосконалення ст. 90 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" [210], яка регламентує підвищення кваліфікації суддів. Вважаємо за доцільне доповнити її окремою частиною, відповідно до якої судді, уповноважені здійснювати функції слідчого судді, зобов'язані проходити спеціалізоване тематичне навчання з періодичністю, що не може бути меншою за один раз протягом дворічного періоду з питань застосування практики ЄСПЛ, здійснення негласних слідчих (розшукових) дій [279], застосування запобіжних заходів, використання електронних доказів та забезпечення балансу між публічними інтересами й правами людини у кримінальному провадженні.

Слід зауважити, що реалізація запропонованих законодавчих змін дозволить забезпечити більш тісний взаємозв'язок між характером процесуальних повноважень слідчого судді та професійними вимогами до особи, яка їх здійснює. Відтак підвищиться якість судового контролю на стадії досудового розслідування, а також буде посилено інституційні гарантії захисту прав і свобод людини у кримінальному провадженні [267].

Резюмуючи викладене, вважаємо, що подальший розвиток інституту слідчого судді повинен відбуватися шляхом переходу від універсальної моделі підготовки та добору суддівських кадрів до моделі функціональної спеціалізації,

яка враховуватиме особливості здійснення судового контролю та відповідатиме сучасним європейським стандартам організації правосуддя.

3.2. Організаційно-правове забезпечення взаємодії слідчого судді з учасниками кримінального провадження: європейський досвід та перспективи впровадження в Україні

Ефективність процесуальної комунікації між слідчим суддею та учасниками кримінального провадження є важливим критерієм оцінки реального стану функціонування механізму судового контролю в демократичній правовій державі. Слід зауважити, що саме практична реалізація процесуальних гарантій, а не їх декларативне нормативне закріплення, забезпечує належний баланс між інтересами кримінальної юстиції та необхідністю належного захисту фундаментальних прав і свобод людини. Відтак формальне існування процесуальних інструментів без їх ефективного застосування не може розглядатися як достатня гарантія дотримання принципу верховенства права.

У сучасних умовах розвитку кримінального процесуального законодавства України особливої актуальності набувають питання визначення оптимального співвідношення процесуальних повноважень слідчого судді, прокурора, органів досудового розслідування та сторони захисту. Після набрання чинності КПК України 2012 р. інститут слідчого судді фактично посів центральне місце в системі гарантій судового контролю на стадії досудового розслідування [55]. Разом із тим зазначимо, що попри значний обсяг законодавчих новел, чинна модель реалізації контрольних повноважень залишається предметом активних наукових дискусій. Передусім це стосується визначення допустимих меж втручання суду у процесуальну діяльність органів кримінального переслідування та забезпечення фактичної рівності.

Так, відповідно до положень чинного кримінального процесуального законодавства України (п. 18 ч. 1 ст. 3, ст. 26, 131-132, 159-166, 170-174, 176-199,

206, 233-235, 246-248) [104] слідчий суддя наділений комплексом повноважень щодо здійснення контролю за додержанням прав, свобод та законних інтересів осіб у кримінальному провадженні [228; 135]. Реалізація зазначеної функції здійснюється шляхом розгляду звернень щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження [36], санкціонування проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій [135], вирішення питань щодо застосування запобіжних заходів [235], накладення арешту на майно, надання дозволів на проведення обшуків та прийняття інших процесуальних рішень, безпосередньо пов'язаних з обмеженням конституційних прав особи [36; 104].

Разом з тим, як уже попередньо відзначалося, практика функціонування інституту слідчого судді в Україні свідчить про надмірне процесуальне навантаження на слідчих суддів, що об'єктивно ускладнює можливість всебічного та повного дослідження матеріалів, поданих сторонами. Як наслідок, окремі форми судового контролю нерідко набувають ознак процедурної формалізації. В юридичній літературі неодноразово підкреслювалося, що за певних обставин окремі контрольні процедури трансформуються з інструменту незалежної перевірки обґрунтованості процесуальних рішень сторони обвинувачення у механізм їх фактичного погодження, що не відповідає природі судової влади та її конституційному призначенню [64; 131; 52].

Проведений аналіз механізмів процесуальної взаємодії слідчого судді з суб'єктами кримінального провадження дає підстави стверджувати, що інститут слідчого судді посідає ключове місце у системі гарантій дотримання прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування [98]. Так, характер та зміст відповідної взаємодії суттєво відрізняються залежно від процесуального статусу суб'єкта, однак у всіх випадках її визначальною метою залишається забезпечення ефективного судового контролю за діяльністю органів кримінальної юстиції та реалізація принципу верховенства права (додаток Г).

Незважаючи на різні предмети дослідження, наукові підходи дослідників формують цілісне доктринальне уявлення про характер взаємодії слідчого судді

зі слідчим і прокурором [34; 135; 21; 160; 172]. Слідчий суддя не бере участі у здійсненні кримінального переслідування, не виконує функцій процесуального керівництва досудовим розслідуванням і не підміняє повноваження прокурора чи слідчого, тоді як його процесуальна роль зводиться до незалежної перевірки законності, обґрунтованості, необхідності та пропорційності процесуальних рішень, реалізація яких пов'язана з можливим обмеженням конституційних прав і свобод людини.

Разом із тим аналіз відповідних підходів свідчить про різні наукові акценти у розкритті змісту цієї взаємодії. Так, М. А. Макаров обґрунтовує її через концепцію судового контролю як самостійної процесуальної функції [135], А. Ф. Бондюк – крізь призму процесуального статусу слідчого судді та його інституційної незалежності [21], К. Д. Волков акцентує увагу на гарантійній ролі судового контролю під час застосування заходів процесуального примусу [34], В. В. Налуцишин пов'язує діяльність слідчого судді із забезпеченням принципу змагальності та процесуального балансу між сторонами [160], тоді як М. А. Погорецький розглядає судовий контроль як один із ключових механізмів забезпечення захисту прав людини у кримінальному провадженні [172].

Додатково в сучасних дослідженнях, зокрема у працях О. Ю. Симоненка [219] та Ю. П. Хить [260], наголошується, що взаємодія прокурора і слідчого в межах процесуального керівництва має системний і багаторівневий характер, однак її ефективність безпосередньо залежить від чіткості меж судового контролю, який здійснює слідчий суддя як зовнішній незалежний суб'єкт перевірки допустимості процесуального втручання [219; 260]. Відтак у науковій доктрині домінує узгоджена позиція про те, що взаємодія слідчого судді з прокурором і слідчим не є партнерською, а має чітко окреслений контрольний характер, у межах якого суддя забезпечує дотримання принципів законності, пропорційності та гарантій прав людини на стадії досудового розслідування. На нашу думку, саме в межах цих правовідносин найбільш повно реалізується функція стримування владних повноважень органів досудового розслідування.

Разом із тим взаємодія зі стороною захисту характеризується виразною правозахисною спрямованістю. Слідчий суддя у таких правовідносинах фактично виконує роль незалежного процесуального гаранта, покликаного забезпечити реальну дію принципів змагальності, рівності сторін та права на захист. На думку В. М. Тертишника, слідчий суддя виступає процесуальним арбітром на досудовій стадії [240; 241; 242]. Учений підкреслює, що саме активна процесуальна позиція сторони захисту в поєднанні з контрольними повноваженнями слідчого судді формує реальний механізм судового захисту на досудовій стадії. У працях О. В. Капліної акцентується увага на тому, що слідчий суддя, взаємодіючи зі стороною захисту, забезпечує процесуальну рівновагу, оскільки розгляд клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження [85; 16], зокрема запобіжних заходів, передбачає обов'язкове врахування аргументів захисту [237]. Разом з тим, вчена зазначає, що ефективність такої взаємодії прямо залежить від дійсної можливості участі сторони захисту в судовому засіданні [254], подавати докази та заперечення. Ю. М. Грошевий, у свою чергу, розглядає слідчого суддю як елемент системи судового контролю, який покликаний мінімізувати ризики процесуального свавілля на досудовій стадії. Відтак, учений наголошує, що взаємодія зі стороною захисту повинна будуватися на засадах рівності процесуальних прав, забезпечення реальної, а не формальної змагальності, що є необхідною умовою легітимності ухвалених судових рішень [101]. Вважаємо, що саме можливість оперативного судового реагування на рішення, дії чи бездіяльність органів кримінального переслідування формує належний механізм захисту особи від свавільного обмеження її прав.

Аналізуючи доктринальні підходи до проблематики взаємодії слідчого судді з потерпілим та його представниками, слід зауважити, що у сучасній науці кримінального процесу України домінує концепція гарантійної ролі слідчого судді як інституційного механізму забезпечення прав потерпілого, його представника та законного представника у досудовому провадженні. Так, на нашу думку, ключовим є розуміння того, що потерпілий у кримінальному

провадженні виступає не пасивним учасником процесу, а самостійною процесуальною фігурою, яка реалізує права через взаємодію зі слідчим суддею, зокрема під час розгляду скарг на бездіяльність слідчого або прокурора, клопотань щодо заходів забезпечення провадження, а також питань доступу до правосуддя.

У тому зв'язку В. М. Тертишник послідовно обґрунтовує позицію [240], згідно з якою слідчий суддя у досудовому провадженні виконує функцію процесуального гаранта прав учасників, у тому числі потерпілого, забезпечуючи баланс між сторонами кримінального провадження. Разом з тим, учений наголошує, що реалізація прав потерпілого є ефективною лише за умови реальної судової перевірки процесуальних рішень сторони обвинувачення, що здійснюється саме слідчим суддею. О. В. Капліна у співавторстві з іншими представниками харківської наукової школи кримінального процесу акцентує увагу на тому, що взаємодія слідчого судді з потерпілим та його представником має забезпечувати принцип процесуальної рівності сторін [237]. Так, зазначається, що участь потерпілого та його представника у судовому контролі є не формальною, а змістовною гарантією, оскільки саме через подання клопотань, доказів та заперечень реалізується їх процесуальна активність. Попри це, підкреслюється, що ефективність такої взаємодії прямо залежить від реальної можливості потерпілого бути вислуханим слідчим суддею, що, у свою чергу, формує стандарт справедливого досудового розгляду.

Розвиваючи концепцію судового контролю, Ю. М. Грошевий виходить із того, що слідчий суддя є ключовим елементом системи стримувань і противаг у кримінальному провадженні [101]. Зокрема, науковець наголошує, що захист прав потерпілого забезпечується через можливість оскарження процесуальних рішень органів досудового розслідування до слідчого судді, що фактично створює самостійний канал судового захисту ще до розгляду справи по суті. Разом з тим, зазначається, що ефективність такого механізму залежить від активності потерпілого та його представника, які ініціюють відповідні процесуальні дії.

Вважаємо, що процесуальна взаємодія щодо потерпілого та його представників зі слідчим суддею спрямована на забезпечення доступу до ефективного правосуддя та недопущення ігнорування законних інтересів осіб, яким кримінальним правопорушенням завдано шкоди. Слід відзначити, що реалізація відповідних контрольних повноважень сприяє відновленню балансу між інтересами держави, потерпілого та сторони обвинувачення, а також забезпечує належний рівень процесуальної справедливості.

Не менш важливе значення має взаємодія слідчого судді з іншими учасниками кримінального провадження, зокрема свідками, експертами, спеціалістами та перекладачами. Попри допоміжний характер таких правовідносин, вони безпосередньо впливають на повноту, допустимість та достовірність доказової бази. Відтак діяльність слідчого судді у цій сфері спрямована на створення належних процесуальних умов для всебічного, повного й неупередженого встановлення фактичних обставин кримінального провадження.

Окремої уваги заслуговує категорія осіб, права яких потребують судового захисту незалежно від набуття ними формального процесуального статусу. Зазначимо, що саме ця складова сучасної моделі судового контролю найбільшою мірою відображає європейські підходи до захисту прав людини. Попри відсутність у таких осіб статусу учасника кримінального провадження, обмеження їхніх прав унаслідок проведення обшуків, тимчасового вилучення майна, арешту майна чи інших процесуальних заходів обумовлює необхідність надання їм ефективних засобів судового захисту. На нашу думку, така практика повністю узгоджується із стандартами ЄСПЛ щодо забезпечення права на ефективний засіб юридичного захисту [309; 304; 289; 300].

У контексті аналізу процесуальної взаємодії слідчого судді з п’ятьма умовними групами учасників кримінального провадження слід констатувати, що нормативна модель, закріплена насамперед у положеннях КПК України, формально вибудовує достатньо збалансовану систему судового контролю. Водночас реальна правозастосовна практика демонструє істотні диспропорції у

ступені ефективності такої взаємодії, що зумовлює необхідність наукової оцінки так званих “зон процесуального перекосу”.

Насамперед, найбільш проблемний характер взаємодії простежується у відносинах слідчого судді зі стороною обвинувачення – прокурором та слідчим. Вважаємо, що причинами цього є: інституційна асиметрія процесуальних можливостей сторін, домінування обвинувальної логіки досудового розслідування, обмежена можливість слідчого судді щодо самостійної перевірки фактичних підстав клопотань, перевантаженість суддівського корпусу. Саме ця площина характеризується системним домінуванням ініціативи сторони обвинувачення у поєднанні з високим рівнем процесуальної залежності судового контролю від якості поданих клопотань. Так, відповідно до ст. 26, 40, 131-132, 234-235, 170-174 КПК України слідчий суддя розглядає питання про обмеження конституційних прав особи, однак фактично здійснює контроль переважно в межах наданих матеріалів, що об’єктивно звужує глибину перевірки обґрунтованості втручання [104]. У науковій літературі обґрунтовано зазначається, що значна частина ухвал слідчих суддів має ознаки формалізованого санкціонування рішень сторони обвинувачення, а не повноцінного судового контролю [85].

Відтак, на нашу думку, ключовим дисбалансом є асиметрія процесуальних ресурсів сторін: прокурор і слідчий формують доказову базу, тоді як слідчий суддя позбавлений процесуальної можливості ініціювати збір додаткових відомостей у повному обсязі. Це прямо впливає на якість судового контролю при вирішенні питань щодо обшуку, арешту майна, НСРД та запобіжних заходів. Так, попри формальну відповідність європейським стандартам, фактична модель судового контролю потребує подальшого вдосконалення у напрямі посилення реальної змагальності та розширення контрольних повноважень слідчого судді як незалежного арбітра на досудовій стадії.

Відзначимо також, що однією з найбільш дискусійних передумов сучасної національної моделі судового контролю залишається відсутність достатньо конкретизованих критеріїв оцінки обґрунтованості клопотань сторони

обвинувачення. Відтак у правозастосовній діяльності простежується неоднаковість підходів до визначення змісту та рівня стандартів доказування під час вирішення питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Вважаємо, що така ситуація негативно впливає на забезпечення принципу правової визначеності та передбачуваності судової практики. У цьому контексті заслуговує на увагу наукова позиція В. В. Вапнярчука, який обґрунтовано зазначає, що вітчизняна практика оцінки достатності та переконливості доказів при ухваленні рішень слідчим суддею характеризується відсутністю належного рівня уніфікації, що створює ризики неоднакового застосування норм кримінального процесуального права [27].

Разом з тим, дещо менш проблемною є взаємодія зі стороною захисту, оскільки вона нормативно забезпечена через механізми оскарження дій слідчого і прокурора (ст. 303-307 КПК України), права на захист (ст. 20, 42 КПК України; ст. 5, 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) та практику ЄСПЛ, яка послідовно вимагає ефективного судового контролю за втручанням держави у права особи [92]. Проте й тут на практиці зберігається проблема обмеженої оперативності реагування слідчого судді на порушення прав захисту.

Що стосується потерпілого, то взаємодія зі слідчим суддею має переважно декларативно-компенсаторний характер. Попри закріплення його процесуального статусу (ст. 55-58 КПК України), реальний вплив потерпілого на хід досудового розслідування залишається обмеженим, що в практиці пов’язується з домінуванням публічного інтересу обвинувачення над приватним інтересом потерпілого [202]. Взаємодія з іншими учасниками (свідок, експерт, спеціаліст, перекладач) та особами, права яких зачіпаються без набуття процесуального статусу, загалом має фрагментарний і допоміжний характер. Водночас саме остання категорія поступово набуває більшої ваги у практиці ЄСПЛ, який у рішеннях “Smirnov v. Russia” [309], “Buck v. Germany” [289], “Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine” [300] підкреслює необхідність ефективного судового контролю за будь-яким втручанням у приватне життя та власність.

При цьому доцільним, вважаємо, є звернення до європейського досвіду, оскільки інститут судового контролю на досудових стадіях кримінального процесу формувався у державах континентальної правової традиції протягом тривалого історичного періоду. Відзначимо, що для країн романо-германської правової сім'ї характерним є поступовий розвиток механізмів процесуального стримування органів кримінального переслідування через посилення ролі незалежного судового контролю.

Особливий науково-практичний інтерес для дослідження механізмів процесуальної взаємодії слідчого судді зі стороною обвинувачення становить досвід Французької Республіки, правова система якої історично справила суттєвий вплив на формування континентальної моделі кримінального процесу в більшості європейських держав. Саме французька модель тривалий час розглядалася як класичний приклад поєднання судового контролю та досудового розслідування в межах діяльності спеціального судового суб'єкта – слідчого магістрату (Juge d'instruction) [348; 314].

Слід зауважити, що інститут слідчого магістрату сформувався у Франції ще в період становлення Наполеонівського кримінального процесу та протягом майже двох століть залишався однією з центральних фігур кримінального судочинства. Його процесуальне становище суттєво відрізнялося від сучасного розуміння судового контролю, оскільки слідчий магістрат санкціонував окремі процесуальні рішення та фактично здійснював активне керівництво досудовим розслідуванням. До його компетенції належало проведення допитів, призначення експертиз, організація збирання доказів, прийняття рішень щодо застосування заходів процесуального примусу, а також здійснення контролю за діяльністю поліції [314].

Разом із тим уже наприкінці XX століття у французькій юридичній доктрині почали активно порушуватися питання щодо відповідності такої моделі сучасним стандартам справедливого судочинства, затверджених у Європейській конвенції з прав людини, зокрема щодо права на справедливий суд (ст. 6) та права на свободу і особисту недоторканність (ст. 5) ЄСПЛ [92]. Науковці та

практики дедалі частіше звертали увагу на те, що поєднання в одній особі функцій збору доказів, контролю за слідством та ухвалення процесуальних рішень потенційно створює ризики для забезпечення неупередженості судової влади, що підтверджується також практикою Європейського суду з прав людини, зокрема у справах “Medvedyev and Others v. France” (Application no. 3394/03) [297] та “Moulin v. France” (Application no. 37104/06) [299].

Відтак предметом критики стала саме надмірна концентрація владних повноважень у руках слідчого магістрату. У відповідь на зазначені виклики французький законодавець розпочав поетапне реформування кримінального процесуального законодавства, метою якого стало чітке розмежування функцій кримінального переслідування та судового контролю [350]. У результаті таких реформ значна частина повноважень, які раніше належали слідчому магістрату, була передана прокурору та органам судової поліції, тоді як судовий компонент поступово трансформувався у систему незалежного контролю за дотриманням прав людини.

Особливо важливим етапом реформування стало створення інституту судді з питань свобод і тримання під вартою (Juge des libertés et de la détention – JLD) [362]. Саме цей суддя сьогодні виконує ключові контрольні функції щодо процесуальних рішень, які пов’язані з обмеженням основоположних прав особи. На відміну від класичного слідчого магістрату, JLD не бере участі у зборі доказів та не здійснює процесуального керівництва розслідуванням. Його діяльність обмежується виключно перевіркою законності, необхідності та пропорційності втручання держави у сферу прав людини [361].

На нашу думку, саме через створення інституту JLD Франція значною мірою вирішила проблему процесуального дисбалансу у взаємовідносинах між судом та стороною обвинувачення. Якщо в попередній моделі судовий суб’єкт фактично був інтегрований у механізм кримінального переслідування, то сучасна система побудована на функціональному розмежуванні компетенції. Прокурор (Ministère public) відповідає за підтримання обвинувачення та процесуальне керівництво розслідуванням, судова поліція здійснює

безпосереднє проведення слідчих дій, а суддя забезпечує незалежний контроль за законністю втручання у права особи [361].

Відзначимо, що взаємодія між суддею та стороною обвинувачення у Франції сьогодні здійснюється переважно через процедуру судового розгляду відповідних клопотань прокурора. При цьому прокурор зобов'язаний довести наявність законних підстав для застосування обмежувальних заходів, а суддя не пов'язаний позицією сторони обвинувачення та приймає рішення виключно на підставі оцінки поданих матеріалів і вимог принципу пропорційності.

Особливо показовим є порядок застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Французьке законодавство передбачає, що прокурор не має права самостійно ухвалювати рішення про взяття особи під варту. Таке рішення може бути прийняте лише незалежним суддею після проведення окремого судового слухання з обов'язковим забезпеченням права особи на захист. Аналогічні підходи застосовуються під час санкціонування обшуків, прослуховування телекомунікацій, тимчасового обмеження права власності та інших заходів, пов'язаних із втручанням у конституційні права [361].

Разом із тим французька модель не виключає процесуальної взаємодії між прокурором та судом, однак така взаємодія має виключно контрольний характер і не трансформується у відносини підпорядкування чи процесуального сприяння стороні обвинувачення. Саме тому у французькій доктрині дедалі частіше підкреслюється, що судовий контроль повинен виконувати функцію стримування державної влади, а не забезпечення ефективності кримінального переслідування.

Як слушно зазначає відомий французький дослідник Жан Прадел, сучасна кримінальна юстиція Франції поступово відходить від традиційної інквізиційної моделі та орієнтується на європейські стандарти змагального процесу, у межах якого пріоритетного значення набуває захист прав людини, забезпечення рівності сторін та судова неупередженість [361; 343]. Відтак основним завданням судового контролю визнається не сприяння діяльності органів кримінального переслідування, а гарантування того, щоб будь-яке втручання держави у сферу

приватних прав здійснювалося виключно за умов законності, необхідності та пропорційності.

На нашу думку, найбільш цінним елементом французької моделі є інституційне відокремлення судового контролю за обмеженням прав людини від загального контролю за досудовим розслідуванням шляхом функціонування судді у справах свобод та тримання під вартою (Juge des libertes et de la detention). Слід зауважити, що в Україні всі основні повноваження щодо санкціонування обшуків, арешту майна, застосування запобіжних заходів, надання дозволів на проведення негласних слідчих (розшукових) дій та розгляду скарг на дії органів досудового розслідування зосереджені в межах компетенції одного слідчого судді (ст. 206, 233-235, 170-174, 176-199, 246-248, 303307 КПК України) [104]. Відтак українське законодавство не передбачає окремої спеціалізації слідчих суддів залежно від ступеня втручання у права людини.

Разом із тим у Франції питання, пов’язані з позбавленням свободи особи, продовженням тримання під вартою, окремими видами обшуків та іншими найбільш чутливими обмеженнями прав, вирішуються спеціалізованим суддею, який організаційно відмежований від осіб, що здійснюють розслідування [361; 362]. На нашу думку, саме такого рівня функціональної спеціалізації сьогодні українська модель не містить.

Не менш показовим та концептуально значущим для вдосконалення національної моделі судового контролю є досвід Федеративної Республіки Німеччина, у межах якого сформовано одну з найбільш послідовних європейських систем розмежування повноважень між органами кримінального переслідування та судом на стадії досудового провадження. Особливістю німецького кримінального процесу є те, що суддя досудового розслідування (Ermittlungsrichter) не здійснює жодних функцій процесуального керівництва розслідуванням та не бере участі у формуванні доказової бази сторони обвинувачення. Його процесуальна роль обмежується виключно реалізацією контрольних та гарантійних повноважень, спрямованих на забезпечення конституційно допустимого балансу між інтересами кримінального

переслідування та фундаментальними правами особи. Саме така конструкція, на думку деяких представників німецької правової системи, дозволяє максимально наблизити діяльність суду до стандартів інституційної та функціональної неупередженості, що є однією з ключових передумов справедливого кримінального судочинства [329; 366].

Слід зауважити, що нормативне підґрунтя відповідної моделі закріплене насамперед у положеннях Кримінально-процесуального кодексу Німеччини (Strafprozessordnung – StPO), відповідно до яких прокурор (Staatsanwaltschaft) виступає центральним суб'єктом досудового розслідування та здійснює процесуальне керівництво діяльністю поліції, тоді як суддя досудового розслідування залучається виключно у випадках, коли реалізація повноважень сторони обвинувачення пов'язана з необхідністю втручання у сферу основоположних прав і свобод людини. Зокрема, проведення обшуків, арештів, застосування окремих видів негласного спостереження, санкціонування затримання, взяття під варту та інших примусових заходів потребує попереднього судового дозволу або подальшої судової перевірки законності таких рішень [340]. Таким чином, судовий контроль не є продовженням діяльності органів розслідування, а виступає самостійним інструментом зовнішнього стримування кримінального переслідування.

Відтак принциповою особливістю німецької моделі є відсутність будь-якої організаційної чи функціональної залежності судді досудового розслідування від прокурора або поліції. На відміну від історичних моделей інквізиційного типу, де суддя нерідко поєднував контрольні та слідчі функції, сучасний німецький слідчий суддя (Ermittlungsrichter) не здійснює збору доказів за власною ініціативою, не визначає напрями розслідування та не надає органам кримінального переслідування вказівок щодо проведення слідчих дій. Його компетенція обмежується оцінкою правомірності, обґрунтованості та пропорційності процесуального втручання, запропонованого стороною обвинувачення. Саме тому взаємодія між слідчим суддею та прокурором має виключно процесуальний, а не управлінський характер [366].

Разом із тим слід відзначити, що в німецькій правовій системі прокурор не наділений можливістю отримувати судовий дозвіл у спрощеному або формальному порядку. Кожне звернення до судді досудового розслідування повинно містити належне юридичне обґрунтування необхідності обмеження відповідного права особи. Суддя зобов'язаний перевірити наявність достатніх фактичних підстав для втручання, його відповідність принципу законності, а також співмірність такого втручання із легітимною процесуальною метою. Вважаємо, що саме ця вимога становить одну з ключових гарантій недопущення трансформації судового контролю на механізм автоматичного погодження рішень сторони обвинувачення.

Особливого значення у німецькій моделі набуває принцип пропорційності (Verhältnismäßigkeitsprinzip), який фактично пронизує всю систему судового контролю під час досудового розслідування. Федеральний конституційний суд Німеччини неодноразово наголошував, що будь-яке втручання держави у сферу приватного життя [203], недоторканності житла, права власності чи особистої свободи повинно бути необхідним, придатним для досягнення законної мети та мінімально обтяжливим для особи [373; 337]. Саме тому слідчий суддя зобов'язаний формально перевірити законність поданого клопотання та оцінити його змістовну обґрунтованість з позицій конституційних стандартів захисту прав людини.

На нашу думку, цінним елементом німецького досвіду для України є те, що модель взаємодії між судом та стороною обвинувачення побудована на принципі інституційної дистанції. Суд не розглядається як учасник реалізації функції кримінального переслідування і не виконує допоміжної ролі щодо прокурора чи слідчого. Навпаки, він виступає незалежним арбітром, покликаним здійснювати контроль за законністю дій держави у сфері кримінальної юстиції. Відзначимо, що саме така концепція повністю кореспондує із практикою European Court of Human Rights, який у своїх рішеннях неодноразово підкреслював необхідність існування ефективного та незалежного судового контролю за застосуванням примусових процесуальних заходів [334]. Попри це,

німецька модель не виключає активної процесуальної взаємодії між суддею та прокурором. Однак така взаємодія має виключно змагальний характер і відбувається в межах чітко визначених законом процедур. Суддя не підміняє сторону обвинувачення у доведенні необхідності застосування відповідного заходу, а прокурор не може розраховувати на презумпцію правомірності усіх своїх процесуальних рішень. Відтак саме сторона обвинувачення несе повний тягар доведення необхідності обмеження прав особи, тоді як суд здійснює незалежну правову оцінку наданих аргументів.

Так, відповідно до німецької концепції діяльності слідчого судді (Ermittlungsrichter) суддя досудового розслідування не бере участі у жодних елементах формування доказової бази та не залучається до процесуальних рішень, які можуть створити враження підтримки сторони обвинувачення. Слід відзначити, що формально аналогічний принцип закріплений і в українському КПК. Однак на практиці слідчий суддя змушений розглядати значний обсяг клопотань сторони обвинувачення, які нерідко мають технічний або процедурний характер. За даними дослідження фахівців Міжнародного фонду “Відродження” 2020), значна кількість процесуальних звернень фактично перетворює судовий контроль в Україні на постійний елемент процесуального супроводу досудового розслідування [209]. Вважаємо, що на відміну від України, у Німеччині діє більш жорстка модель субсидіарного судового контролю, за якої судове втручання допускається лише тоді, коли відповідна процесуальна дія безпосередньо пов’язана з обмеженням основоположних прав особи. Проте в українському законодавстві відсутня повноцінна концепція мінімального судового втручання (судової стриманості), характерна для німецького кримінального процесу.

Показовим у контексті пошуку оптимальної моделі співвідношення повноважень органів кримінального переслідування та судового контролю є досвід Італійської Республіки, де внаслідок масштабної реформи кримінального процесу наприкінці XX століття було здійснено докорінний перегляд традиційних підходів до організації досудового провадження. Прийняття нового

Кримінально-процесуального кодексу Італії (Codice di Procedura Penale) у 1988 р. [345] ознаменувало перехід від інквізиційної моделі до змагальної системи кримінального судочинства, у межах якої було запроваджено інститут судді попереднього розслідування (Giudice per le indagini preliminari – GIP). Саме створення цього інституту стало одним із ключових інструментів подолання проблеми надмірного зближення суду та сторони обвинувачення, яка традиційно була характерною для континентальних моделей кримінального процесу [367].

Слід зауважити, що основною ідеєю італійської реформи стало чітке функціональне розмежування між суб'єктами, які здійснюють кримінальне переслідування, та суб'єктами, покликаними забезпечувати незалежний контроль за законністю такого переслідування. Відтак прокурор (Pubblico Ministero) отримав виключні повноваження щодо організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, тоді як суддя попереднього розслідування був повністю усунутий від будь-якої участі у формуванні доказової бази сторони обвинувачення [359]. На відміну від історичних моделей слідчого судді, які тривалий час існували в окремих державах континентальної Європи, італійський GIP не проводить слідчих дій за власною ініціативою, не визначає напрямів розслідування та не наділений повноваженнями процесуального керівництва діяльністю поліції чи прокуратури. Його функціональне призначення полягає виключно у здійсненні зовнішнього судового контролю за дотриманням прав людини під час досудового провадження [344].

Разом із тим принципово важливим є те, що в італійській системі прокурор та суддя попереднього розслідування належать до різних функціональних сегментів судової влади. Попри те, що формально прокурори в Італії входять до єдиного магістратського корпусу (magistratura), їх процесуальна діяльність суворо відмежована від діяльності суддів. Такий підхід був додатково посилений практикою Конституційного суду Італії та реформами судоустрою, спрямованими на забезпечення максимальної безсторонності судового контролю [318]. Унаслідок цього будь-які процесуальні звернення прокурора до судді

розглядаються не як внутрішньо-організаційна взаємодія представників єдиної системи, а як процесуальна комунікація між двома незалежними суб'єктами, які реалізують різні конституційні функції.Відповідно до положень Кримінально-процесуального кодексу Італії більшість процесуальних рішень, які пов'язані з істотним обмеженням прав людини, можуть бути реалізовані виключно після отримання санкції GIP. Йдеться, зокрема, про застосування запобіжних заходів, арешт майна, проведення окремих видів обшуків, санкціонування спеціальних слідчих заходів та інші форми втручання у сферу приватних прав особи. При цьому прокурор зобов'язаний довести наявність достатніх фактичних та юридичних підстав для застосування відповідного заходу, а суддя здійснює самостійну перевірку поданих матеріалів. Відтак судовий контроль не перетворюється на формальне погодження рішень сторони обвинувачення, а набуває характеру реального механізму стримування державного примусу [344; 359].

На нашу думку, саме в цьому аспекті італійська модель становить особливий інтерес для України. Якщо в окремих правових системах між органами розслідування та судом можуть виникати елементи процесуальної співзалежності, то в Італії законодавець свідомо сформував механізм інституційної дистанції між ними. Суддя попереднього розслідування не бере участі у виробленні стратегії обвинувачення, не консультує прокурора щодо перспектив розслідування та не здійснює оцінки доказів з точки зору доведеності вини особи. Натомість предметом його діяльності виступає виключно перевірка законності, необхідності та пропорційності запропонованого обмеження прав людини. Слід відзначити ще одну важливу особливість італійської системи. Поряд із суддею попереднього розслідування функціонує також суддя попереднього слухання (Giudice dell'Udienza Preliminare), який здійснює перевірку достатності доказової бази для передачі справи до судового розгляду по суті. Такий розподіл компетенції дозволяє уникнути концентрації значного обсягу процесуальних повноважень в руках одного судді та мінімізує ризики формування упередженого ставлення до результатів досудового розслідування.

Вважаємо, що саме багаторівнева система судового контролю є одним із факторів, які забезпечують високий рівень довіри до кримінальної юстиції в Італії [359]. Попри це, особливу роль у формуванні сучасної моделі відіграє практика ЄСПЛ, яка послідовно виходить із необхідності існування незалежного органу, здатного здійснювати ефективний контроль за обмеженням права на свободу, недоторканність житла, право власності та інші фундаментальні права особи. Саме тому італійська модель розглядається багатьма європейськими дослідниками як одна з найбільш збалансованих систем організації досудового судового контролю.

Вважаємо, що подальше вдосконалення інституту слідчого судді в Україні повинно здійснюватися з урахуванням найкращих практик держав-членів ЄС та правових позицій ЄСПЛ. Передусім потребують удосконалення вимоги до обґрунтування клопотань сторони обвинувачення, стандарти мотивування судових рішень та процесуальні гарантії забезпечення реальної рівності сторін. Крім того, слід нормативно конкретизувати межі дискреційних повноважень слідчого судді під час здійснення контрольної функції. На нашу думку, це сприятиме формуванню більш послідовної та передбачуваної правозастосовної практики, а також мінімізує ризики неоднакового тлумачення положень кримінального процесуального законодавства.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що європейський досвід переконливо демонструє: ефективність процесуальної взаємодії слідчого судді з учасниками кримінального провадження безпосередньо залежить від рівня незалежності судової влади, якості процесуальної культури учасників судочинства та чіткості законодавчого визначення меж судового контролю. Відтак імплементація європейських підходів у національне кримінальне процесуальне законодавство повинна розглядатися не як механічне запозичення окремих інституційних моделей, а як складова комплексної модернізації системи кримінальної юстиції України, спрямованої на формування ефективного механізму гарантування прав і свобод людини на всіх стадіях кримінального провадження.

3.3. Напрями оптимізації діяльності слідчого судді в умовах цифровізації кримінального судочинства

Стрімка цифрова трансформація публічного управління, правоохоронної діяльності та судової системи об'єктивно зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування. Слід зауважити, що інститут слідчого судді сьогодні функціонує в принципово новому технологічному середовищі, у якому значна частина доказової інформації існує в електронній формі, процесуальна комунікація дедалі частіше здійснюється дистанційно, а прийняття процесуальних рішень потребує оперативного реагування на виклики цифрового суспільства.

Разом з тим цифровізація кримінального судочинства не повинна зводитися виключно до технічного переведення паперових процедур в електронний формат. На нашу думку, йдеться про комплексну модернізацію всієї системи судового контролю, яка має забезпечити одночасно ефективність досудового розслідування, належний рівень процесуальних гарантій та відповідність стандартам захисту прав людини, сформованим практикою ЄСПЛ та правом ЄС. Відтак у контексті оптимізації діяльності слідчого судді слід визнати актуальним створення повноцінного електронного середовища судового контролю за аналогією з моделями, які функціонують у низці європейських держав.

Одним із перспективних напрямів удосконалення діяльності слідчого судді в умовах цифрової трансформації кримінальної юстиції, на нашу думку, є запровадження повноцінної моделі електронного кримінального провадження, побудованої на принципах інтегрованого електронного документообігу, цифрового управління процесуальними даними та безперервного інформаційного обміну між усіма суб'єктами кримінального процесу.

Слід зауважити, що в Україні протягом останніх років здійснюються послідовні кроки щодо цифровізації судової влади. Важливим елементом

відповідних реформ стало функціонування окресленої у попередньому розділі дисертації Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІТС), нормативне підґрунтя якої визначене Законом України “Про судоустрій і статус суддів” [75] та Положенням про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) ЄСІТС [188]. Разом із тим аналіз практики здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування свідчить, що цифровізація діяльності слідчого судді залишається переважно фрагментарною. Попри наявність електронних сервісів подання процесуальних документів та електронного листування між судами й учасниками провадження, переважна більшість матеріалів, які подаються на розгляд слідчого судді, продовжує існувати у вигляді паперових томів або електронних копій паперових документів. Відтак цифровізація фактично не змінила самої моделі кримінального провадження, а лише доповнила її окремими електронними інструментами.

На нашу думку, ключова проблема полягає у відсутності єдиного електронного кримінального досьє, доступ до якого в режимі реального часу мали б слідчий, прокурор, слідчий суддя, сторона захисту та інші уповноважені учасники процесу відповідно до обсягу їх процесуальних прав. За нинішньої моделі кожне звернення до слідчого судді супроводжується фактичним дублюванням значної кількості матеріалів, що значно збільшує процесуальні витрати та істотно впливає на строки здійснення судового контролю.

Відзначимо, що держави Північної та Західної Європи вже тривалий час реалізують принципово іншу концепцію цифрового кримінального провадження. Так, в Естонській Республіці функціонує система e-File (E-Toimik), яка забезпечує централізоване електронне управління матеріалами кримінальних справ та інтегрує діяльність поліції, прокуратури, судів, адвокатури і пенітенціарних органів. Особливістю цієї системи є формування електронного процесуального досьє з моменту реєстрації кримінального правопорушення до завершення виконання судового рішення. Усі процесуальні документи створюються та зберігаються в цифровому середовищі, а кожна процесуальна дія

автоматично фіксується в системі із зазначенням часу її вчинення та особи, яка її здійснила [354; 331].

Не менш показовим є досвід Королівства Нідерландів, де в межах програми цифровізації правосуддя реалізовано комплексний підхід до електронного обігу матеріалів кримінального провадження. Суддя отримує доступ до електронного досьє без необхідності витребування окремих матеріалів від сторін. Водночас будь-які зміни, доповнення або нові процесуальні документи автоматично відображаються в системі та стають доступними всім уповноваженим учасникам процесу. Відтак істотно скорочуються часові витрати на організацію судового контролю та усуваються ризики маніпулювання матеріалами провадження. Аналогічні підходи поступово впроваджуються і у Фінляндській Республіці, де цифровізація кримінальної юстиції стала складовою загальної державної стратегії електронного урядування. Відповідні інформаційні системи дозволяють забезпечити безперервний електронний рух процесуальної інформації між поліцією, прокуратурою та судами без необхідності дублювання документів на паперових носіях [356; 338].

На нашу думку, для України особливу цінність становить як технічний аспект зазначених моделей, так і насамперед їх процесуальна логіка. У сучасних європейських системах електронне досьє розглядається не як архів документів, а як самостійне процесуальне середовище здійснення кримінального провадження. Саме тому слідчий суддя отримує можливість оперативно перевіряти повноту матеріалів, аналізувати історію процесуальних рішень, контролювати строки досудового розслідування та здійснювати комплексну оцінку обґрунтованості клопотань сторони обвинувачення.

Разом із тим впровадження інтегрованого електронного кримінального провадження створює додаткові гарантії дотримання прав людини. Автоматична фіксація кожної процесуальної дії суттєво ускладнює можливість несанкціонованого втручання в матеріали справи, внесення змін заднім числом або приховування доказової інформації. Більше того, цифровий журнал процесуальних дій дозволяє слідчому судді оперативно встановлювати факти

можливого порушення процесуальних строків чи недотримання вимог кримінального процесуального законодавства [316].

Вважаємо, що перспективною для України могла б стати модель створення єдиного електронного кримінального досьє на базі інтеграції ЄРДР, інформаційних систем органів прокуратури, підсистем ЄСІТС та електронних сервісів адвокатури. За такої моделі слідчий суддя фактично здійснював би судовий контроль безпосередньо в цифровому процесуальному середовищі, що забезпечило б істотне скорочення строків розгляду клопотань, підвищення рівня процесуальної прозорості та посилення гарантій захисту прав учасників кримінального провадження.

Одним із чутливих аспектів сучасного кримінального судочинства, як уже згадувалося, залишається забезпечення належного контролю за дотриманням процесуальних строків на стадії досудового розслідування. Слід зауважити, що саме порушення часових меж здійснення кримінального провадження найчастіше стає підставою для констатації порушень базових прав особи в Україні та європейській практиці. Йдеться не лише про недотримання розумних строків кримінального провадження [58], гарантованих ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [92], але й про незаконне продовження строків тримання особи під вартою [179], несвоєчасний перегляд запобіжних заходів, тривале збереження арешту майна, а також затягування виконання ухвал слідчого судді.

Відзначимо, що чинна модель кримінального процесу України значною мірою ґрунтується на ініціативному механізмі контролю за процесуальними строками. Фактично обов’язок реагування на порушення переважно покладається на сторони кримінального провадження, які повинні самостійно відстежувати перебіг строків та звертатися до слідчого судді з відповідними клопотаннями чи скаргами. Такий підхід відповідає принципу змагальності, закріпленому у ст. 22 Кримінального процесуального кодексу України [104], однак в умовах значного навантаження на учасників провадження не завжди забезпечує належний рівень захисту прав людини.

Разом з тим аналіз сучасних європейських тенденцій свідчить про поступовий перехід від реактивної моделі процесуального контролю до моделі превентивного цифрового адміністрування кримінального провадження. Так, у Федеративній Республіці Німеччина в межах програм цифровізації правосуддя активно впроваджуються електронні системи управління судовими справами, інтегровані з механізмами автоматичного контролю процесуальних строків. Функціонування електронної судової інфраструктури базується на положеннях Закону про впровадження електронного правосуддя (Gesetz zur Förderung des elektronischen Rechtsverkehrs mit den Gerichten) та подальших цифрових реформах судової системи. У межах таких систем суддя та працівники судового апарату отримують автоматизовані повідомлення про наближення процесуально значущих дат, що мінімізує ризики пропуску строків та сприяє своєчасному реагуванню на можливі порушення [327].

Не менш показовим є досвід Австрійської Республіки, де функціонує комплексна інформаційна система електронного правосуддя Justiz 3.0. Одним із її елементів є автоматизований контроль процесуального календаря кримінальних проваджень. У разі наближення критичних строків система формує відповідні попередження для суддів та працівників судових установ. Внаслідок цього забезпечується безперервний моніторинг виконання процесуальних обов'язків усіма учасниками провадження, а ризик виникнення необґрунтованих затримок істотно знижується [323].

Водночас у Королівстві Данія цифровізація кримінального судочинства здійснюється шляхом інтеграції судових інформаційних платформ із базами даних правоохоронних органів та прокуратури. Відтак процесуальні строки контролюються не окремими суб’єктами, а всією електронною екосистемою кримінальної юстиції. Такий підхід дозволяє забезпечити безперервність процесуального контролю та оперативно виявляти потенційні ризики порушення прав учасників провадження ще до настання відповідних негативних наслідків [355].

На нашу думку, для України одним із важливих перспективних напрямів модернізації діяльності слідчого судді має стати створення автоматизованої системи процесуального моніторингу, інтегрованої із підсистемами Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, Єдиного реєстру досудових розслідувань та майбутнього електронного кримінального провадження. У межах такої системи контроль строків повинен здійснюватися не постфактум після звернення сторін, а в автоматичному режимі. Зокрема, доцільним видається запровадження цифрового контролю за строками тримання під вартою, передбаченими ст. 197-199 КПК України [104]. За декілька днів до завершення строку дії відповідної ухвали слідчий суддя, прокурор та адміністрація установи виконання покарань могли б отримувати автоматичне повідомлення про необхідність вирішення питання щодо подальшого процесуального статусу особи. Аналогічний алгоритм може застосовуватися до строків домашнього арешту, особистого зобов'язання, арешту майна, спеціального досудового розслідування та строків досудового розслідування, визначених ст. 219 КПК України [104].

Окремої уваги заслуговує можливість автоматичного контролю за виконанням ухвал слідчого судді. На практиці нерідко виникають ситуації, коли судові рішення про повернення тимчасово вилученого майна, скасування арешту або проведення певних процесуальних дій залишаються невиконаними або виконуються із суттєвим запізненням. Вважаємо, що електронна система повинна автоматично формувати повідомлення про сплив встановлених строків виконання відповідних ухвал та інформувати про це суд, прокурора і відповідного керівника органу досудового розслідування. Попри це, впровадження подібних механізмів не повинно зводитися виключно до технічної модернізації. Йдеться про формування принципово нового підходу до здійснення судового контролю, в межах якого цифрові технології виступають інструментом превентивного захисту прав людини.

Європейський досвід переконливо засвідчує, що однією з найбільш конфліктних сфер кримінального провадження, у межах якої найчастіше

констатуються порушення гарантій [55], передбачених ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [92; 103], залишаються проведення обшуків, тимчасове вилучення речей, арешт майна та інші процесуальні заходи, пов'язані із втручанням держави у приватну сферу особи. Подібна тенденція є закономірною, оскільки саме зазначені процесуальні примусові заходи безпосередньо пов’язані з проникненням до житла чи іншого володіння особи [245], вилученням майна, ознайомленням із конфіденційною інформацією, комерційною таємницею, адвокатською, банківською або лікарською таємницею, персональними даними, цифровими носіями інформації, що об’єктивно створює підвищений ризик непропорційного обмеження фундаментальних прав людини [92].

Відтак практика ЄСПЛ сформувала комплекс обов’язкових критеріїв оцінки правомірності такого втручання, відповідно до яких будь-яке обмеження права на повагу до приватного життя має здійснюватися виключно за наявності законної підстави, відповідати суспільно виправданій меті, бути об’єктивно зумовленим потребами демократичного правопорядку та відповідати принципу пропорційності [255]. При цьому Суд незмінно наголошує, що саме на державі покладається обов’язок забезпечити існування достатніх процесуальних гарантій проти свавільного втручання органів влади у приватне життя особи.

Особливо показовими у цьому аспекті є рішення ЄСПЛ у справах “Smirnov v. Russia” (2007) [309], “Iliya Stefanov v. Bulgaria” (2008) [293], у яких Суд сформулював принципові підходи щодо законності проведення обшуків. Аналіз зазначених рішень дозволяє дійти висновку, що навіть формальне отримання судового дозволу саме по собі не гарантує відповідності втручання вимогам ст. 8 Конвенції. Вирішальне значення має якість судового контролю, зміст ухвали, достатність мотивування необхідності проведення обшуку, визначеність його меж, конкретизація предметів пошуку, а також ефективність подальшого судового контролю за діями органів досудового розслідування.

Важливо відзначити, дана проблема особливо актуалізується в умовах цифровізації кримінального судочинства. Якщо ще десять-п’ятнадцять років

тому основним предметом вилучення були матеріальні носії інформації, паперові документи або окремі речові докази, то сучасне кримінальне провадження дедалі частіше пов’язане з вилученням серверного обладнання, мобільних телефонів, комп’ютерної техніки, хмарних сховищ даних, електронної переписки, корпоративних інформаційних систем, криптографічних засобів захисту інформації та інших цифрових ресурсів. Саме тому процесуальні гарантії судового контролю повинні адаптуватися до нових технологічних викликів, забезпечуючи належний баланс між ефективністю кримінального переслідування та охороною приватного життя.

Разом з тим позитивний досвід окремих держав – членів ЄС демонструє, що істотне підвищення ефективності судового контролю можливе шляхом широкого впровадження сучасних цифрових технологій у діяльність органів кримінальної юстиції. Так, у Французькій Республіці функціонування інформаційних систем кримінального судочинства забезпечується через цифрові платформи Міністерства юстиції, електронний документообіг та застосування технічної аудіо- і відеофіксації окремих процесуальних дій у випадках, визначених кримінальним процесуальним законодавством [342]. Водночас у Федеративній Республіці Німеччина цифровізація кримінального процесу реалізується шляхом функціонування електронного кримінального провадження (Elektronische Strafakte), використання електронного документообігу між судом, прокуратурою та поліцією, а також застосування технічних засобів відеофіксації процесуальних дій у випадках, передбачених законодавством [340]. Зазначені технологічні рішення істотно зменшують ризики фальсифікації матеріалів кримінального провадження, підвищують рівень процесуальної дисципліни посадових осіб та створюють додаткові гарантії перевірки законності здійснення процесуальних повноважень.

Попри це в Україні чинна модель судового контролю після постановлення ухвали слідчого судді фактично не забезпечує постійного інформаційного супроводу її виконання. На практиці слідчий суддя, за судовим рішенням якого було санкціоновано проведення обшукових заходів, застосування арешту щодо

майна, отримання тимчасового доступу до визначених речей і документів або здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, не володіє процесуальними інструментами оперативного моніторингу виконання власного рішення [104]. Відомості щодо фактичного часу виконання ухвали, кола посадових осіб, які брали участь у відповідній процесуальній дії, результатів проведення обшуку, переліку вилученого майна, застосування технічних засобів фіксації, повернення тимчасово вилучених речей або скасування арешту часто залишаються розпорошеними у матеріалах кримінального провадження та не формують єдиної інформаційної системи судового контролю [104].

На нашу думку, одним із найбільш перспективних напрямів модернізації інституту судового контролю має стати створення Єдиного електронного реєстру виконання ухвал слідчих суддів. Йдеться про комплексну інформаційно-комунікаційну систему, інтегровану з Єдиним реєстром досудових розслідувань, Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою та іншими державними електронними ресурсами. До такого реєстру доцільно вносити відомості про дату постановлення ухвали, строк її чинності, дату фактичного виконання, посадових осіб, відповідальних за реалізацію судового рішення, застосування засобів аудіо- та відеофіксації, результати проведення процесуальної дії, перелік вилученого майна, його подальший процесуальний статус, результати розгляду скарг учасників кримінального провадження, а також інформацію про виконання судових рішень щодо повернення майна або скасування арешту.

Вважаємо, що функціонування такого реєстру дозволить реалізувати декілька взаємопов’язаних завдань. По-перше, буде забезпечено реальний, а не формальний попередній і подальший судовий контроль за виконанням ухвал слідчого судді. По-друге, істотно підвищиться рівень процесуальної відповідальності слідчих, прокурорів та інших уповноважених осіб, оскільки кожна процесуальна дія залишатиме цифровий слід, доступний для перевірки судом. По-третє, мінімізуються можливості внесення змін до процесуальних документів після завершення відповідної слідчої (розшукової) дії або

приховування інформації про фактичний порядок її проведення. По-четверте, створюються додаткові гарантії реалізації права особи на ефективний судовий захист, гарантованого статтями 6, 8 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [92; 1].

Водночас його функціонування має супроводжуватися встановленням чітких правил захисту інформації, обмеження доступу до персональних даних, криптографічного захисту електронних документів, використання кваліфікованого електронного підпису, автоматичної фіксації всіх дій користувачів системи та неможливості несанкціонованого втручання у відповідні електронні записи.

Окремого наукового осмислення в контексті модернізації інституту судового контролю потребує питання використання технологій штучного інтелекту під час здійснення кримінального провадження. Стрімкий розвиток цифрових технологій, поширення алгоритмічних моделей аналізу інформації та інтеграція інтелектуальних інформаційних систем у діяльність органів публічної влади об'єктивно формують новий вектор трансформації механізму здійснення правосуддя. Відтак проблема визначення допустимих меж використання технологій штучного інтелекту у кримінальному процесі набуває практичного та фундаментального правового значення, оскільки безпосередньо стосується забезпечення принципів верховенства права, незалежності судової влади, справедливого судового розгляду, юридичної визначеності та ефективного захисту прав людини.

Слід зауважити, що сучасна європейська правова доктрина не розглядає штучний інтелект як суб’єкта здійснення правосуддя або автономного носія дискреційних процесуальних повноважень. Навпаки, міжнародні стандарти, сформовані Радою Європи та Європейським Союзом, виходять із концепції допоміжного використання алгоритмічних систем, відповідно до якої цифрові технології можуть застосовуватися виключно як інструмент інформаційно-аналітичної підтримки діяльності суддів, прокурорів та інших учасників кримінального провадження, але не здатні підміняти собою процес формування

внутрішнього переконання судді чи прийняття остаточного процесуального рішення.

Так, відповідно до положень Європейської етичної хартії щодо використання штучного інтелекту (ШІ) [173] у судових системах та їхньому середовищі (European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment), схваленої Європейською комісією з питань ефективності правосуддя (CEPEJ) [106] у 2018 р., використання технологій ШІ у сфері [175] правосуддя повинно здійснюватися з дотриманням п'яти базових принципів: поваги до основоположних прав людини, недискримінації, забезпечення якості та безпеки алгоритмічних рішень, прозорості функціонування алгоритмів, а також обов'язкового збереження контролю людини (principle of "under user control") [313]. Останній із зазначених принципів має визначальне значення для кримінального судочинства, оскільки прямо передбачає, що остаточне процесуальне рішення повинно залишатися результатом виключно людської інтелектуальної діяльності судді, який несе персональну юридичну відповідальність за законність і обґрунтованість постановленої ухвали.

У тому зв'язку перспективний розвиток міжнародних стандартів отримав нормативне закріплення у Рамковій конвенції Ради Європи про ШІ, права людини, демократію та верховенство права (Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law) [175], відкритій для підписання Радою Європи у 2024 р. [371]. Зазначена Конвенція вперше на міжнародному договірному рівні встановила універсальні правові вимоги щодо застосування ШІ-систем органами державної влади, зокрема судами [175]. Документ виходить із необхідності забезпечення постійного людського нагляду (human oversight), обов'язкової оцінки ризиків функціонування алгоритмічних систем, їх підзвітності, прозорості та можливості ефективного юридичного оскарження наслідків застосування штучного інтелекту. Відтак навіть за умови широкого впровадження цифрових технологій

відповідальність за прийняття процесуального рішення покладається виключно на суддю, тоді як алгоритм виступає допоміжним технічним інструментом.

Окремої уваги в межах зазначеної проблематики заслуговує також Регламент (ЄС) 2024/1689 Європейського Парламенту і Ради від 13 червня 2024 р. [106], яким установлено гармонізовані правила використання штучного інтелекту (Artificial Intelligence Act) [364]. Зазначений нормативний акт відносить окремі системи штучного інтелекту, що застосовуються у сфері правосуддя та правоохоронної діяльності, до категорії систем високого ризику (high-risk AI systems), що обумовлює необхідність їх функціонування за умов обов'язкового людського контролю, документування алгоритмічних процедур, забезпечення простежуваності результатів функціонування системи, належної якості навчальних даних, кібербезпеки та можливості перевірки законності алгоритмічних висновків. Такий підхід повністю узгоджується із фундаментальними засадами кримінального процесуального права, відповідно до яких будь-яке процесуальне рішення повинно бути мотивованим, піддаватися судовому контролю та бути зрозумілим для учасників кримінального провадження.

Попри це вважаємо, що повна відмова від використання технологій штучного інтелекту у діяльності слідчих суддів не відповідала б сучасним тенденціям розвитку електронного правосуддя та цифрової трансформації державного управління. На нашу думку, найбільш перспективною є модель функціонального використання алгоритмічних систем для виконання допоміжних інформаційно-аналітичних операцій, які не пов'язані зі здійсненням дискреційних повноважень суду. Насамперед йдеться про автоматизований пошук релевантної судової практики Верховного Суду, Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу [139], аналіз значних масивів процесуальних документів, виявлення суперечностей між окремими доказами, автоматичне групування матеріалів кримінального провадження, підготовку проєктів процесуальних документів, перевірку повноти реквізитів процесуальних актів, формування статистичних

моделей судового навантаження, а також автоматичний контроль процесуальних строків.

Разом із тим використання алгоритмічних технологій може бути ефективним інструментом забезпечення якості судового контролю під час розгляду клопотань про проведення обшуків, накладення арешту на майно, тимчасовий доступ до речей і документів або застосування негласних слідчих (розшукових) дій [21]. Зокрема, інтелектуальні інформаційні системи можуть автоматично перевіряти наявність обов'язкових реквізитів процесуального документа, здійснювати зіставлення викладених у клопотанні фактичних обставин із матеріалами кримінального провадження, виявляти можливі суперечності між доказами, формувати перелік релевантної судової практики щодо аналогічних правовідносин, а також сигналізувати судді про можливі ризики порушення принципу пропорційності втручання у права особи. При цьому остаточна оцінка достатності доказів, допустимості втручання у конституційні права людини та прийняття відповідної ухвали повинні залишатися виключною компетенцією слідчого судді.

Відтак застосування технологій штучного інтелекту саме як інструменту інформаційної підтримки судді здатне істотно скоротити час опрацювання матеріалів кримінального провадження, мінімізувати технічні помилки, забезпечити однаковість підходів до аналізу судової практики та підвищити якість мотивування судових рішень без порушення принципу незалежності суду.

Після пандемії COVID-19 у державах-членах ЄС відбулися суттєві трансформаційні зміни у сфері здійснення правосуддя, які проявилися, насамперед, у масштабному впровадженні технологій відеоконференцзв'язку у кримінальному та кримінально-процесуальному судочинстві. Відтак, можна констатувати, що дистанційні судові засідання перестали розглядатися як виключний або тимчасовий антикризовий інструмент, трансформувавшись у сталий елемент сучасної моделі "е-правосуддя", спрямованої на оптимізацію процесуальних витрат, забезпечення розумних строків розгляду справи та підвищення ефективності судового контролю.

Слід зауважити, що відповідно до сучасних європейських підходів, закріплених у практиці держав Балтії та Північної Європи, використання відеоконференцзв'язку у кримінальному провадженні охоплює стадію судового розгляду та окремі процесуальні дії досудового розслідування. Зокрема, у Республіці Литва законодавчо закріплено можливість застосування дистанційної участі учасників кримінального провадження під час здійснення окремих слідчих (розшукових) дій, допиту учасників процесу, а також розгляду процесуальних питань у випадках, коли це обумовлено необхідністю забезпечення оперативності та ефективності кримінального провадження. Нормативне регулювання використання відеоконференцзв'язку у кримінальному процесі Литви міститься, зокрема, у положеннях Кодексу кримінального процесу Литовської Республіки, який передбачає можливість застосування інформаційно-комунікаційних технологій за умови дотримання гарантій справедливого судового розгляду та прав учасників процесу [324].

Водночас у науковій доктрині підкреслюється, що масове впровадження дистанційних судових засідань у країнах Балтії та Скандинавії було зумовлено не лише пандемією як форс-мажорним чинником, але й загальною тенденцією цифровізації публічного управління та розвитку електронного правосуддя. Як свідчить сучасна наукова література, зокрема дослідження литовських науковців, дистанційні кримінальні провадження, попри їх ефективність у контексті економії процесуальних ресурсів та скорочення строків розгляду справ, водночас породжують низку проблем, пов'язаних із дотриманням принципу безпосередності дослідження доказів, оцінкою достовірності показань, а також забезпеченням рівності процесуальних можливостей сторін [360].

Разом з тим, у Республіці Латвія та Республіці Естонія використання відеоконференцзв'язку у кримінальному провадженні розглядається як елемент ширшої концепції цифрового судочинства, що охоплює інтеграцію електронних судових платформ, електронного документообігу та цифрових засобів фіксації процесуальних дій. Особливого значення набуває можливість дистанційної

участі окремих учасників процесу у судових засіданнях, що дозволяє забезпечити баланс між процесуальною економією та гарантіями справедливого судового розгляду [354; 331; 283].

Фінляндська Республіка, у свою чергу, демонструє високий рівень інституціоналізації дистанційних судових процедур, де застосування відеоконференцій є невід'ємним елементом функціонування судової системи, особливо у контексті кримінальних проваджень із значною географічною віддаленістю учасників або участю осіб, які перебувають під вартою. При цьому законодавець виходить із презумпції допустимості дистанційного розгляду процесуальних питань за умови забезпечення належного рівня ідентифікації учасників та технічної надійності комунікаційних засобів [356].

Попри це, у доктрині кримінального процесуального права підкреслюється, що дистанційне судове провадження не може повністю замінити безпосередню участь сторін у судовому засіданні, оскільки відеоконференцзв'язок об'єктивно обмежує можливості суду щодо оцінки невербальної поведінки учасників процесу, психологічної динаміки допиту та безпосереднього дослідження доказів. Зазначене підтверджується також сучасними емпіричними дослідженнями, відповідно до яких використання відеозв'язку може впливати на сприйняття достовірності показань та рівень процесуальної взаємодії між учасниками кримінального провадження [360].

Відтак, аналіз європейського досвіду дозволяє дійти висновку, що дистанційні судові засідання є допустимим і доцільним інструментом модернізації кримінального судочинства лише за умови дотримання фундаментальних процесуальних гарантій, серед яких особливе місце займають принципи змагальності, безпосередності, рівності сторін та справедливого судового розгляду, гарантовані ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [92].

В Україні інститут дистанційного судового провадження вже імплементований у кримінальне процесуальне законодавство, однак його застосування має переважно факультативний характер і не охоплює повною

мірою всі стадії судового контролю у досудовому провадженні, що зумовлює необхідність його нормативного розширення [6, с. 57-66]. На нашу думку, імплементація зазначеного досвіду в національну правову систему України доцільною та об'єктивно необхідною в умовах сучасних викликів, зумовлених воєнним станом, значним навантаженням на слідчих суддів, а також потребою забезпечення безперервності здійснення правосуддя. Вважаємо, що нормативне розширення можливостей дистанційного судового провадження повинно охоплювати насамперед такі категорії процесуальних питань, як розгляд клопотань про застосування запобіжних заходів, перевірка законності бездіяльності слідчого чи прокурора, вирішення питань тимчасового доступу до речей і документів, а також розгляд клопотань про накладення арешту на майно.

Водночас слід наголосити, що впровадження дистанційного формату не повинно призводити до звуження процесуальних гарантій учасників кримінального провадження. Навпаки, його ефективність безпосередньо залежить від належного технічного забезпечення, стабільності інформаційних систем, можливості конфіденційного спілкування з захисником, а також чіткої процесуальної регламентації підстав і порядку застосування відеоконференцзв'язку.

Стрімка цифровізація суспільних відносин, широке використання хмарних технологій, електронних комунікацій, мобільних пристроїв та цифрових платформ обумовили істотне збільшення кількості електронних доказів у кримінальному провадженні. Слід зауважити, що цифровізація кримінального процесу зумовлює істотне розширення ролі електронних даних у доказуванні, оскільки відомості, створені або збережені в цифровому середовищі, дедалі частіше використовуються для відтворення фактичних обставин кримінального правопорушення та перевірки обгрунтованості процесуальних рішень. Разом із тим специфіка електронних доказів істотно відрізняється від традиційних речових доказів або документів, оскільки відповідні дані можуть зберігатися одночасно на декількох серверах, перебувати за межами юрисдикції держави, оперативно змінюватися або видалятися, а також потребують застосування

спеціальних технічних засобів для їх отримання та фіксації. Відтак традиційні процесуальні механізми судового контролю дедалі менше відповідають особливостям цифрового середовища [104].

Разом з тим розвиток права ЄС свідчить про формування комплексної моделі правового регулювання отримання електронних доказів у кримінальному провадженні [255]. Так, прийняття Регламенту (ЄС) 2023/1543 Європейського Парламенту і Ради від 12 липня 2023 р. про Європейські накази щодо надання та збереження електронних доказів у кримінальному провадженні (Regulation (EU) 2023/1543 on European Production Orders and European Preservation Orders for electronic evidence in criminal proceedings) [363; 255] та Директиви (ЄС) 2023/1544 Європейського Парламенту і Ради від 12 липня 2023 р. [255] щодо визначених установ та законних представників для збирання у кримінальному провадженні електронних доказів (Directive (EU) 2023/1544 concerning designated establishments and legal representatives for gathering electronic evidence) [325; 174] започаткувало принципово новий підхід до отримання цифрової інформації. Зазначені акти передбачають процесуальні механізми безпосереднього звернення компетентних органів до постачальників цифрових послуг із вимогою про надання або збереження електронних даних, суттєво спрощуючи транскордонний доступ до доказової інформації. Разом із цим важливе значення зберігає й Другий додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність [370], який розширює можливості міжнародного співробітництва щодо отримання електронних доказів, забезпечуючи при цьому дотримання гарантій захисту прав людини та принципу пропорційності втручання у приватне життя.

На нашу думку, імплементація зазначених підходів у кримінальне процесуальне законодавство України повинна здійснюватися шляхом удосконалення інституту судового контролю на стадії досудового розслідування [165]. Насамперед доцільним видається нормативне закріплення спеціалізованих процесуальних повноважень слідчого судді щодо контролю за отриманням електронних доказів, зокрема під час вирішення питань про доступ до інформації, що зберігається у хмарних сервісах, електронній пошті,

месенджерах, соціальних мережах, мобільних пристроях та інших інформаційно-комунікаційних системах. Водночас законодавчого врегулювання потребують особливості судового контролю за виконанням запитів про транскордонне отримання електронних доказів, визначення процесуального порядку їх збереження, перевірки автентичності цифрових даних, а також критерії оцінки допустимості таких доказів. Вважаємо, що запровадження відповідних процесуальних механізмів сприятиме підвищенню ефективності судового контролю, забезпеченню належного балансу між інтересами кримінального правосуддя та гарантуванню недоторканності приватної сфери людини, а також одночасному вдосконаленню національного кримінального процесуального регулювання відповідно до актуальних європейських підходів щодо цифровізації правосуддя [165].

Слід зауважити, що сучасні цифрові технології дозволяють здійснювати комплексний аналіз великих масивів судових даних, автоматизовано оцінювати тривалість розгляду процесуальних клопотань, співвідношення задоволених і відхилених звернень сторони обвинувачення, частоту скасування судових рішень, повторюваність окремих процесуальних порушень та інші показники, які характеризують ефективність реалізації судового контролю. Відтак у європейській практиці поступово формується підхід до використання аналітичних інструментів обробки судових даних як складової цифрової трансформації правосуддя та підвищення його прозорості [313].

Разом з тим позитивний досвід окремих держав – членів ЄС свідчить, що застосування аналітичних цифрових інструментів вже стало одним із напрямів модернізації системи судового управління. Так, у Французькій Республіці цифровізація діяльності судів здійснюється в межах загальнодержавної політики цифрової трансформації Міністерства юстиції, яка передбачає використання централізованих інформаційних систем для формування статистичних показників судової діяльності, аналізу процесуального навантаження, моніторингу строків розгляду справ та оцінювання ефективності функціонування судових установ [353]. Водночас у Естонській Республіці

функціонування інформаційних систем e-File та Court Information System (KIS) забезпечує автоматизований збір і обробку даних щодо перебігу судового провадження, процесуальних строків, виконання судових рішень та інших статистичних показників, необхідних для управління судовою системою [354; 331]. Подібні інформаційно-аналітичні рішення використовуються також у Фінляндській Республіці та Королівстві Нідерландів, де цифрові платформи дозволяють здійснювати постійний моніторинг навантаження на суддів, аналізувати тривалість розгляду окремих категорій справ, прогнозувати кадрові потреби судової системи та оцінювати ефективність процесуального адміністрування [356; 338].

Водночас слід наголосити, що зазначені аналітичні механізми не призначені для втручання у здійснення правосуддя чи оцінювання законності конкретних судових рішень. Їх основне призначення полягає у формуванні достовірної статистичної та аналітичної інформації, необхідної для вдосконалення організації діяльності судів, підвищення якості судового адміністрування, своєчасного виявлення системних недоліків у правозастосовній практиці та прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Саме такий підхід послідовно підтримується у документах Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (CEPEJ) [313], яка рекомендує державам забезпечувати розвиток сучасних цифрових інструментів аналізу судових даних за умови безумовного дотримання принципів незалежності судової влади, захисту персональних даних, прозорості алгоритмів та неприпустимості використання цифрової аналітики для здійснення будь-якого впливу на внутрішнє переконання судді.

На нашу думку, для України особливу практичну цінність має не стільки запозичення окремих програмних продуктів, скільки формування цілісної державної системи аналітичного моніторингу здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування. Вважаємо, що така система могла б функціонувати на базі існуючих інформаційних ресурсів судової влади із використанням даних Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи

та автоматизованого документообігу судів. Доцільним видається накопичення та аналіз статистичних показників щодо кількості поданих і розглянутих клопотань слідчого та прокурора, відсотка їх задоволення або відмови, середньої тривалості розгляду окремих категорій процесуальних питань, кількості випадків скасування ухвал слідчих суддів судами апеляційної інстанції, а також найбільш поширених процесуальних підстав для відмови у задоволенні відповідних клопотань.

Разом із тим принципове значення має законодавче визначення меж використання таких аналітичних інструментів. Вважаємо, що результати автоматизованого аналізу повинні використовуватися виключно для оцінювання ефективності функціонування інституту судового контролю, удосконалення організації роботи судів, виявлення проблемних аспектів правозастосовної практики та планування заходів із підвищення якості здійснення правосуддя. Попри це використання відповідних цифрових технологій не повинно створювати передумов для рейтингування слідчих суддів за кількістю задоволених або відхилених клопотань, автоматизованої оцінки законності ухвал чи будь-якого іншого опосередкованого впливу на реалізацію принципу незалежності суддів.

Вважаємо, що головним напрямом подальшої модернізації діяльності слідчого судді має стати не стільки переведення окремих процедур у цифровий формат, скільки формування якісно нової моделі судового контролю, заснованої на цифровій прозорості, автоматизованому захисті процесуальних прав, електронному управлінні доказами та сучасних інструментах аналітичної підтримки судової діяльності. Саме такий підхід сьогодні демонструють найбільш успішні правові системи ЄС, де цифровізація розглядається не як технічна модернізація документообігу, а як інструмент посилення гарантій справедливого судочинства та ефективного захисту прав людини на стадії досудового розслідування.

Висновки до третього розділу

Проаналізовано сучасний стан нормативного регулювання професійної підготовки, підвищення кваліфікації та добору суддів, уповноважених здійснювати функції судового контролю на стадії досудового розслідування. Встановлено, що чинна модель кадрового забезпечення інституту слідчого судді ґрунтується на універсальному підході до формування суддівського корпусу й не передбачає спеціалізованих вимог до професійної підготовки, добору та оцінювання осіб, які здійснюють відповідні процесуальні повноваження. Встановлено, що такий підхід не повною мірою враховує особливості процесуального статусу слідчого судді, характер його повноважень та підвищені вимоги до забезпечення судового контролю за дотриманням прав і свобод людини у кримінальному провадженні.

Досліджено європейські підходи до організації суддівської освіти та професійної спеціалізації суддів. Відзначено, що сучасна модель професійної підготовки, яка реалізується в діяльності Європейської мережі судової підготовки (EJTN), характеризується практико-орієнтованістю, безперервністю професійного розвитку, широким використанням інтерактивних методів навчання, моделювання процесуальних ситуацій та цифрових освітніх технологій. Підтверджено доцільність адаптації окремих елементів зазначеного досвіду до національної системи суддівської освіти шляхом розширення практичної складової підготовки кандидатів на виконання функцій слідчого судді.

Обґрунтовано теоретико-прикладні засади формування та професійної підготовки кадрів на посаду слідчого судді, яка базується на функціонально-спеціалізованому підході до добору та навчання суддів, що здійснюють судовий контроль у кримінальному провадженні, та передбачає нормативне закріплення обов’язкової спеціалізованої підготовки, системи періодичного оцінювання професійних компетентностей у порядку, визначеному Національною школою суддів України та Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, а також

впровадження спеціальних процедур перевірки готовності кандидата до здійснення повноважень.

Підтверджено, що впровадження функціонально орієнтованої моделі професійної підготовки й добору слідчих суддів сприятиме підвищенню професійної компетентності суддівського корпусу, забезпеченню єдності судової практики, посиленню інституційних гарантій незалежного судового контролю та підвищенню ефективності забезпечення належних процесуальних гарантій для осіб, залучених до кримінального провадження, у період здійснення досудового розслідування.

Досліджено організаційно-правові засади взаємодії слідчого судді з учасниками кримінального провадження та визначено їх вплив на ефективність реалізації судового контролю на стадії досудового розслідування. Обґрунтовано, що результативність процесуальної комунікації між слідчим суддею, стороною обвинувачення, стороною захисту, потерпілим та іншими учасниками кримінального провадження визначається не лише обсягом законодавчо закріплених процесуальних повноважень, а й рівнем їх практичної реалізації, що безпосередньо впливає на забезпечення принципів верховенства права, змагальності, правової визначеності та ефективного судового захисту.

На підставі аналізу європейського досвіду досліджено моделі організації взаємодії суду та органів кримінального переслідування у Франції, Німеччині та Італії, що дозволило виокремити спільні концептуальні засади їх функціонування, серед яких: чітке функціональне розмежування повноважень суду й сторони обвинувачення, інституційна незалежність судового контролю, пріоритет принципу пропорційності під час вирішення питань щодо обмеження прав людини, підвищені вимоги до мотивування процесуальних рішень та забезпечення реальної змагальності сторін. Доведено, що зазначені підходи можуть бути використані як орієнтири для подальшого вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства.

Обгрунтовано доцільність подальшого розвитку організаційно-правових механізмів взаємодії слідчого судді з учасниками кримінального провадження

шляхом конкретизації стандартів обґрунтування процесуальних клопотань, удосконалення вимог до мотивування судових рішень, нормативного визначення меж дискреційних повноважень слідчого судді та посилення процесуальних гарантій незалежності судового контролю. Аргументовано, що імплементація кращих європейських підходів має здійснюватися з урахуванням особливостей національної правової системи та бути спрямована на підвищення ефективності судового контролю, забезпечення балансу між публічними інтересами кримінальної юстиції та належним захистом прав і свобод людини на стадії досудового розслідування.

Досліджено європейський досвід діджиталізації кримінальної юстиції та доведено, що цифрова трансформація кримінального судочинства потребує переосмислення традиційної моделі здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування та формування нового підходу до організації діяльності слідчого судді. Встановлено, що цифровізація має розглядатися не лише як переведення процесуальних процедур в електронну форму, а як комплексний механізм модернізації судового контролю, спрямований на підвищення його ефективності, прозорості та посилення гарантій захисту прав людини відповідно до європейських стандартів.

Обгрунтовано необхідність переходу від використання окремих електронних сервісів до створення інтегрованого цифрового середовища кримінального провадження шляхом формування єдиного електронного кримінального досьє на базі взаємодії Єдиного реєстру досудових розслідувань, Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи та інформаційних ресурсів учасників процесу. Визначено, що така модель забезпечить оперативний доступ слідчого судді до матеріалів провадження, сприятиме скороченню процесуальних строків та підвищенню якості судового контролю.

Розроблено концепцію цифрового забезпечення судового контролю слідчого судді, яка базується на поєднанні автоматизованого моніторингу процесуальних строків, електронного контролю виконання судових рішень, цифрового аудиту процесуальних дій та аналітичної обробки кримінально-

процесуальних даних, що дозволяє забезпечити раннє виявлення процесуальних ризиків, попередження порушень розумних строків та формування превентивного механізму захисту прав учасників кримінального провадження в умовах цифрової трансформації правосуддя.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено комплексне теоретико-правове осмислення та вирішення наукового завдання, що дало змогу розкрити її змістовні характеристики, визначити особливості та систематизувати основні наукові підходи щодо організації діяльності слідчого судді в контексті євроінтеграційних прагнень України, сформовано науково обґрунтовані пропозиції щодо подальшого розвитку та вдосконалення нормативно-правового регулювання у досліджуваній сфері. Проведений аналіз дав підстави для формулювання сукупності положень і висновків, що мають ознаки наукової новизни та виносяться на захист, з-поміж яких основними є такі:

1. Обгрунтовано, що слідчий суддя у механізмі функціонування кримінальної юстиції держави є самостійним носієм судово-контрольної компетенції, функціональне призначення якого полягає у незалежній перевірці законності, обґрунтованості та пропорційності рішень, дій і бездіяльності органів досудового розслідування та прокуратури, якщо вони пов’язані з обмеженням прав і свобод людини. Встановлено, що судовий контроль слідчого судді не зводиться до формального санкціонування процесуальних заходів, а охоплює оцінку необхідності державного втручання, його фактичного та правового обгрунтування, співмірності переслідуваної мети із характером обмеження права та наявності ефективного механізму його поновлення. Доведено, що саме така модель забезпечує практичну реалізацію принципу верховенства права на досудовій стадії та унеможливлює підміну судового контролю формальним підтвердженням позиції сторони обвинувачення.

2. Запропоновано функціональну систематизацію принципів діяльності слідчого судді за критерієм їх безпосереднього впливу на реалізацію судово-контрольної компетенції, у межах якої виокремлено: інституційні принципи – незалежність, безсторонність, процесуальна автономність та інституційна відокремленість судово-контрольної функції від діяльності сторони обвинувачення; гарантійно-правозахисні принципи – пріоритет прав і свобод

людини, ефективність судового захисту та недопустимість свавільного втручання у сферу конституційних прав; процесуально-регулятивні принципи – законність, змагальність, дотримання встановленої процедури та визначених законом меж судового втручання; контрольно-оцінювальні принципи – перевірка законності, обґрунтованості, необхідності та пропорційності процесуальних рішень і заходів; епістемологічні принципи – належність та достатність фактичного обґрунтування клопотань, критична оцінка доказової інформації та обов'язковість належної мотивації судового рішення. Відтак, запропонована систематизація дає змогу визначити нормативні засади, а також функціональні стандарти діяльності слідчого судді, за якими має оцінюватися належність здійснення ним судового контролю.

3. Встановлено, що європейська інтеграція України зумовила трансформацію національної моделі досудового контролю від домінування прокурорського нагляду до судово-юрисдикційної моделі гарантування прав людини. Доведено, що визначальним орієнтиром такої трансформації є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини, положення яких формують стандарти оцінювання допустимості втручання держави у права особи. Визначено, що під час здійснення судового контролю такими критеріями мають виступати: наявність правової підстави втручання, легітимність його мети, необхідність, пропорційність, достатність фактичного обґрунтування, незалежність суб'єкта контролю та належна мотивація судового рішення. Аргументовано, що імплементація зазначених стандартів потребує не декларативного відтворення положень міжнародного права, а їх безпосереднього використання як критеріїв перевірки конкретних процесуальних рішень і заходів.

4. Обґрунтовано функціональну модель повноважень слідчого судді, структуровану за характером судово-контрольного впливу на досудове розслідування, яка охоплює: реалізацію передбачених кримінальним процесуальним законодавством засобів забезпечення належного перебігу кримінального провадження, що передбачає перевірку правових та фактичних

підстав для обмеження прав особи; забезпечення пропорційності процесуальних дій у випадках процесуального втручання у сферу особистого та приватного життя людини, права власності та інших конституційних прав; розгляд звернень щодо оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності уповноважених суб'єктів як гарантію оперативного поновлення порушених прав; здійснення правозахисних повноважень щодо забезпечення законності затримання, застосування запобіжних заходів та дотримання прав осіб, позбавлених свободи; реалізацію допоміжних процесуальних повноважень, необхідних для забезпечення ефективності судового контролю. Встановлено, що зазначене розмежування дозволяє відокремити власне контрольну компетенцію слідчого судді від процедурних повноважень, що забезпечують її реалізацію, та чіткіше визначити межі судового втручання у діяльність органів досудового розслідування.

5. Доведено, що ефективність діяльності слідчого судді визначається якістю практичної реалізації його нормативно закріплених повноважень. Встановлено, що сучасна судова практика характеризується поступовим переходом від формального санкціонування процесуальних заходів до змістовного судового контролю, однак мають місце проблеми, пов'язані з недостатньою уніфікованістю підходів до оцінки обґрунтованості клопотань сторони обвинувачення, застосування принципу пропорційності та мотивування судових рішень. Обґрунтовано, що підвищення ефективності судового контролю потребує формування єдиних стандартів правозастосування, удосконалення вимог до судового мотивування та посилення гарантій реального виконання ухвал слідчого судді.

6. Визначено, що організаційно-правове забезпечення діяльності слідчого судді становить функціонально взаємопов'язану систему нормативних, інституційних, кадрових, адміністративних та цифрових засобів, без належного поєднання яких реалізація судово-контрольної функції втрачає необхідну оперативність та ефективність. Обґрунтовано, що удосконалення потребують механізми спеціалізованої професійної підготовки та підвищення кваліфікації

слідчих суддів, кадрового й матеріально-технічного забезпечення судів, організації роботи апарату суду, автоматизованого розподілу судових справ та контролю за виконанням судових рішень. Окремо запропоновано посилити інформаційно-технологічний компонент шляхом розвитку цифрових інструментів моніторингу процесуальних строків, виконання судових рішень та аналітичного опрацювання даних досудового провадження.

7. Аргументовано необхідність формування спеціалізованої моделі професійної підготовки слідчих суддів, яка має враховувати особливості їх процесуального статусу та специфіку здійснення судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження. Сучасний рівень професійної компетентності слідчого судді має включати: поглиблене знання кримінального процесуального законодавства та практики ЄСПЛ; навички оцінки процесуальних ризиків і пропорційності обмеження прав людини; компетентності у сфері роботи з електронними доказами та цифровими технологіями; здатність приймати мотивовані процесуальні рішення в умовах обмежених строків. Доведено необхідність запровадження спеціалізованої підготовки кандидатів на виконання повноважень слідчого судді та систематичного підвищення їх кваліфікації з урахуванням сучасних європейських стандартів суддівської освіти.

Підтверджено доцільність внесення змін до ч. 5 ст. 21 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, якою сьогодні передбачено лише загальний порядок обрання слідчих суддів зборами суддів відповідного суду. Зазначену норму запропоновано доповнити положенням про те, що кандидат на здійснення повноважень слідчого судді повинен пройти спеціалізовану підготовку з питань здійснення судового контролю у кримінальному провадженні та підтвердити наявність відповідних професійних компетентностей у порядку, визначеному Національною школою суддів України та Вищою кваліфікаційною комісією суддів України.

Обгрунтовано доцільність доповнення ст. 90 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, яка регламентує підвищення кваліфікації суддів,

окремою частиною, відповідно до якої судді, уповноважені здійснювати функції слідчого судді, зобов'язані проходити спеціалізоване тематичне навчання не рідше одного разу на два роки з питань застосування практики ЄСПЛ, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, застосування запобіжних заходів, використання електронних доказів та забезпечення балансу між публічними інтересами й правами людини у кримінальному провадженні.

Реалізація запропонованих законодавчих змін дозволить забезпечити більш тісний взаємозв'язок між характером процесуальних повноважень слідчого судді та професійними вимогами до особи, яка їх здійснює. Відтак підвищиться якість судового контролю на стадії досудового розслідування, а також буде посилено інституційні гарантії захисту прав і свобод людини у кримінальному провадженні.

8. Обгрунтовано, що ефективність організації діяльності слідчого судді значною мірою залежить від належної процесуальної взаємодії з учасниками кримінального провадження. Встановлено, що така взаємодія повинна ґрунтуватися на принципах змагальності, рівності сторін, незалежності суду та процесуальної визначеності. Доведено необхідність удосконалення механізмів взаємодії шляхом нормативної конкретизації критеріїв оцінки процесуальних клопотань, визначення стандартів їх доказового обґрунтування, удосконалення вимог до судових рішень та забезпечення реального балансу між повноваженнями сторони обвинувачення і гарантіями захисту прав особи.

9. Запропоновано концепцію цифрового забезпечення судового контролю слідчого судді, яка базується на поєднанні автоматизованого моніторингу процесуальних строків, електронного контролю виконання судових рішень, цифрового аудиту процесуальних дій та аналітичної обробки кримінально-процесуальних даних, що дозволяє забезпечити раннє виявлення процесуальних ризиків, попередження порушень розумних строків та формування превентивного механізму захисту прав учасників кримінального провадження в умовах цифрової трансформації правосуддя.

За результатами дослідження обгрунтовано доцільність внесення змін до Глави 26 КПК України шляхом її доповнення статтею 309^1 “Загальний порядок розгляду процесуальних питань слідчим суддею”, у якій пропонується нормативно закріпити єдиний процедурний алгоритм здійснення судового контролю під час досудового розслідування. Зокрема, визначити порядок відкриття провадження за клопотанням чи скаргою, правила повідомлення учасників, загальні засади дослідження матеріалів, критерії оцінки обгрунтованості клопотань, вимоги до мотивування ухвал, особливості використання електронних матеріалів кримінального провадження та процесуальні наслідки недодержання встановленої процедури. Реалізація запропонованих змін забезпечить уніфікацію процесуального порядку здійснення судового контролю, підвищить рівень правової визначеності та сприятиме формуванню єдиної судової практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрух В. В. Оскарження у досудовому кримінальному провадженні : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Кропивницький, 2025. 250 с.

2. Бабій С. В. Реалізація галузевих засад кримінального провадження під час обрання, зміни, скасування тримання під вартою : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Одеса, 2025. 237 с.

3. Бабчинська Т. В. Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2020. 234 с.

4. Базарник Б. І. Професіоналізація суддів у контексті сучасного реформування: філософсько-правові аспекти : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.12. Хмельницький, 2019. 216 с.

5. Бандурка О. М. Кримінальний процес України : підручник. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2013. 760 с.

6. Барабаш О. О. Цифровізація правосуддя у контексті впровадження системи е-суд: виклики та завдання. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2023. № 1. С. 57–66. URL: https://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/564/558.

7. Баран В. К. Україна 1950–1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1996. 448 с.

8. Басай В. Д., Савченко В. А., Садова Т. В. Кримінальний процес України, Республіки Польщі, ФРН: порівняльний аналіз : навч. посіб. Київ : Алерта, 2015. 480 с.

9. Басиста І. В. Правові основи прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2013. 589 с.

10. Бережанський Г. І. Організаційно-правові засади реалізації права на справедливий суд: порівняльно-правовий аспект : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2019. 250 с.

11. Берназюк Я. Діджиталізація судочинства: межі допустимого використання ШІ. Національна школа суддів України. 2025. URL: https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2025/03/121.-AI_use_limits_bernaziuk.pptx.

12. Берназюк Я. О. Особливості застосування критерію «якість закону» під час вирішення публічно-правових спорів. Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики. Право і суспільство. 2020. № 5. С. 6–14. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/5_2020/5-2020.pdf.

13. Бєлоусов Ю., Гатіятуллін О., Запорожцев К., Тарасова М., Шурдук В. Фіксація та розслідування катувань у місцях несвободи (аналіз законодавства). URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2018/11/Fiksatsiia-ta-rozsliduvanniakatuvan-.pdf.

14. Біла-Кисельова А. А. Узгодження універсальних і регіональних стандартів прав людини в судочинстві України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2018. 216 с.

15. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : у 2 кн. Київ : Либідь, 1994. 424 с.

16. Білокінь Р. М. Кримінально-процесуальна відповідальність: наукові та правові основи : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 577 с.

17. Бобечко Н. Р. Безумовні істотні порушення кримінального процесуального закону. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2015. № 14. С. 104–109.

18. Бойченко Р. С. Здійснення та захист права приватної власності фізичних осіб : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Одеса, 2026. 230 с.

19. Бондаренко В. В. Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Кропивницький, 2025. 229 с.

20. Бондюк А. Ф. Історичні передумови виникнення інституту слідчого судді: розвиток судового контролю та прокурорського нагляду. Науковий вісник

Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2015. Вип. 2, т. 3. С. 76–80.

21. Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 241 с.

22. Борщенко В. В. Інформаційні технології в судочинстві: сучасний стан та перспективи. Вісник Одеського національного університету. Правознавство. 2024. Т. 26, № 1. С. 7–11. URL: https://journals.visnyk-onu.od.ua/index.php/law/article/view/471/461.

23. Булкат М. С. До питання про історичний поступ судочинства на теренах України (період Гетьманщини; входження українських земель до складу Російської імперії; радянський). Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2018. Т. 29 (68), № 1. С. 1–6. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/1_2018/3.pdf.

24. Бурлака О. В. Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 296 с.

25. Бюджетний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 50–51. Ст. 572. Документ № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text.

26. Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 200 с.

27. Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 509 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0518U002546.

28. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

29. Верланов С. О. Економічні і соціальні права людини : європейські стандарти та їх впровадження в юридичну практику України (загальнотеоретичне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2008. 203 с.

30. Винокуров О. В. Захист прав підозрюваного при затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 257 с.

31. Вишневський Ю. А. Надання згоди на обов'язковість міжнародного договору : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2017. 255 с.

32. Вітушинська О. О. Судовий контроль за законністю рішень слідчого судді, які не підлягають оскарженню : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Хмельницький, 2026.

33. Владовська К., Тисовська В. Міжнародні та європейські стандарти захисту прав людини: до проблеми визначення поняття та класифікації. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Юридичні науки. 2019. Вип. 4. URL: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/302/303.

34. Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 245 с.

35. Галаган О. І., Письменний Д. П. Поняття та система засад (принципів) кримінального провадження. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 4. С. 167–172.

36. Галась І. А. Тимчасове вилучення майна як захід забезпечення кримінального провадження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 189 с.

37. Ганзицька Т. С., Штанько М. В. Міжнародні стандарти прав людини: теорія та практика реалізації в Україні. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 4. С. 16–18. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/07/4_2015.pdf.

38. Гетьман Г. Стандарти обґрунтованості кримінально-процесуальних рішень у кримінальному провадженні. Проблеми законності. 2025. № 169. С. 146–161. URL: http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/327003.

39. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 469 с.

40. Глинська Н. В., Клепка Д. І. Проблемні питання забезпечення права на оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування. Питання боротьби зі злочинністю. 2021. Вип. 41. С. 63–72. DOI: 10.31359/2079-6242-2021-41-63.

41. Головюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 602 с.

42. Головюк І. В. Слідчий суддя у кримінально-процесуальному доказуванні. Часопис Академії адвокатури України. 2013. № 20 (3). С. 1–6.

43. Головюк І. В. Судова діяльність у досудових стадіях кримінального процесу : монографія. Одеса : Фенікс, 2010. 232 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3224/1/Glovjuk_1.pdf.

44. Головко Б. Ю. Європейські стандарти судового контролю на етапі досудового розслідування в кримінальному провадженні. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». 2024. Вип. 85, ч. 4. С. 50–54. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/315979/306616.

45. Городовенко А. В. Конституційно-правові засади модернізації системи судів загальної юрисдикції: проблеми теорії та практики : дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2019. 204 с. URL: https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/b057eba7-06ca-4840-b25b-4fd77fe9d00d/content.

46. Григор'єва Л. «Мала судова реформа», або про деякі зміни в судоустрої та цивільному судочинстві України. Праця і зарплата. 2001. № 32 (276). URL: http://consultant.parus.ua/?doc=0111HC7718.

47. Гринюк В. О. Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 453 с.

48. Грошевий Ю. М. Правові властивості вироку – акту правосуддя : навч. посіб. Харків : Укр. юрид. акад., 1994. 46 с. URL: https://library.znu.edu.ua/newbook/index.php?action=url/view&url_id=66418.

49. Гусєва В. О. Перспективи впровадження інноваційних технологій у практику розслідування кримінальних правопорушень. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. конф. Харків : ХНУВС, 2022. С. 170–173. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/14929/Perspektyvy%20vprovadzhennia_Husieva_2022.pdf?sequence=1.

50. Дашковська О. Р., Терела Г. В., Стрілець В. В. Захист трудових прав та спеціалізований прокурорський нагляд в УСРР (1925–1931). Вісник НАПрН України. 2023. № 2. С. 70–87. URL: https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprnu-2-2023-r/zakhist-trudovikh-prav-ta-spetsializovany-prokurorsky-naglyad-v-usrr-1925-1931.

51. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою : резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 № 40/34. URL: https://zakononline.ua/documents/show/158595___158595#google_vignette.

52. Дехтяр Б. С. Поняття, види та межі судового контролю в кримінальному процесі України. Європейський правничий часопис. 2024. Вип. 5. С. 139–144. URL: https://irback.e-u.edu.ua/server/api/core/bitstreams/909922ff-b5a4-4caf-b2f6-7f08ba54cf6b/content.

53. Джафарова М. В. Адміністративне процесуальне право України: питання теорії : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2018. 554 с.

54. Довідник із застосування статті 2 Європейської конвенції з прав людини. Право на життя. Оновлено 31 серпня 2018. 50 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_UKR.pdf.

55. Дрозд В. Г. Концептуальні засади правового регулювання досудового розслідування як стадії кримінального провадження : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 495 с.

56. Дрозд О., Сорока Л. Місце і роль апарату суду в організаційному забезпеченні діяльності суду. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2023. № 61. С. 126–129. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc61/25.pdf.

57. Другий (Волинський) статут Великого князівства Литовського 1566 року. URL: http://litopys.org.ua/statut2/st1566.htm.

58. Дубівка І. В. Діяльність адвоката в стадії досудового розслідування : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017.

59. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/eu_standarts_book_web-1.pdf.

60. Єщенко О. В. Особливості доступу до правосуддя в часи Київської Русі. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2023. Т. 34 (73), № 5. С. 122–129. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/5_2023/22.pdf.

61. Жишкович В., Щодра О. Галицько-Волинська держава: від князівства до королівства Русі. Русь-Україна від княжої доби до епохи Ренесансу. Науково-мистецький посібник «Художня культура України». Кн. 5. Львів, 2016. С. 4–13.

62. Жупанова О. О. Процесуальна діяльність слідчого судді як гарантія забезпечення прав і свобод у кримінальному провадженні. Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики. Харків, 2018. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/28.pdf.

63. Журавель О. О., Юхно О. О. Проблемні питання забезпечення повноважень слідчого судді під час досудового розслідування при воєнному стані та у повоєнній перспективі. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2025. № 2 (35). Ч. 1. С. 201–212. URL: https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/558/606.

64. Завтур В. А. Розгляд та вирішення слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: сучасні проблеми формування судово-контрольного провадження. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування. URL: https://law.wikireading.ru/h32FPlx7ro.

65. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

66. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text.

67. Закон України «Про Вищий антикорупційний суд». Відомості Верховної Ради України. 2018. № 24. Ст. 212. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text.

68. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». Відомості Верховної Ради України. 2017. № 48. Ст. 436. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text.

69. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства». Відомості Верховної Ради України. 2019. № 50. Ст. 352. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-ix#Text.

70. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та

інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування». Відомості Верховної Ради України. 2017. № 49–50. Ст. 444. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2213-19#Text.

71. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Відомості Верховної Ради України. 2016. № 28. Ст. 532. Документ № 1401-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text.

72. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування». Відомості Верховної Ради України. 2018. № 45. Ст. 364. URL: https://zakononline.ua/documents/show/371394___371459.

73. Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд». Відомості Верховної Ради України. 2015. № 18, № 19–20. Ст. 132. Документ № 192-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text.

74. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції». Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст. 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text.

75. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

76. Закон України № 2147-VIII від 03.10.2017 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (розділи 4–6). Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T172147?an=1.

77. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки № 1000-05 від 28.12.1960 р. Про затвердження Кримінально-процесуального кодексу

Української РСР. Відомості Верховної Ради УРСР. 1961. № 2. Ст. 15. URL: https://zakononline.ua/documents/show/140572___140572.

78. Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у кримінальних провадженнях в Україні : методичні рекомендації для підготовки до практичних і семінарських занять для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «Магістр», галузі знань 08 «Право», спеціальності 081 «Право», кримінально-правової спеціалізації, денної та заочної форм навчання / укладач О. П. Горпинюк. Львів : ПП «Видавництво БОНА», 2018. 174 с.

79. Звіт про діяльність Державної судової адміністрації України за 2021 р. ДСА України. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/zvit_t.v.o._golovy_dsa_ukrayiny_pro_diyalnist_.pdf.

80. Звіт про результати аудиту ефективності використання бюджетних коштів на забезпечення виконання функцій та завдань апеляційними господарськими судами : рішення Рахункової палати від 19.12.2023 № 30-1. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/30-1_2023/Zvit_30-1_2023.pdf.

81. Зеленецький В. С., Глинська Н. В. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины : монография. Харьков : Страйд, 2006. 336 с.

82. Ільєва Т. Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі : дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2014. 259 с.

83. Каламайко А. Ю. Цифровізація правосуддя та доступ до правосуддя під час COVID. Юридичний бюлетень. 2020. Вип. 14. С. 98–108. URL: https://lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2020/14/14.pdf.

84. Календарний план дистанційного навчання суддів та підвищення рівня їхньої кваліфікації на 2026 рік. URL: https://dn.nsj.gov.ua/pluginfile.php.

85. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права : монографія. Харків : Право, 2008. 296 с. С. 137–138.

86. Капралов Г. Мотивування судових рішень у кримінальних справах: сучасні тенденції. Юридична Газета. 2026. № 9–10 (797–798). URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/motivuvannya-sudovih-rishen-u-kriminalnih-spravah-suchasni-tendenciyi.html.

87. Касько В. Критерії ефективності розслідування фактів поганого поводження: огляд прецедентної практики Європейського суду з прав людини, зокрема у справах проти України. Право України. 2011. № 7. С. 96–103. URL: https://files.znu.edu.ua/8080/library/DocDescription?doc_id=751331.

88. Кобак М. В., Коваль А. А. Роль слідчого судді в процесі реалізації принципів кримінального провадження : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. 208 с. URL: https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/Koval_AA_Kobak_M_V_Rol_slidchogo_suddi_v_protsesi_realizatsiyi.pdf.

89. Коваленко А. Кримінально-процесуальні засоби дослідження доказів у провадженні слідчого судді. Вишеградський журнал з прав людини. 2024. № 3. С. 108–114. URL: https://journals.uran.ua/journal-vjhr/article/view/312840/303867.

90. Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2018. 626 с.

91. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446. Документ № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text.

92. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

93. Кондратьєв О. В. Організаційно-правові проблеми судового контролю : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2005. 191 с.

94. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

95. Концептуальні основи цифровізації кримінального провадження України : монографія / за заг. ред. Н. В. Глинської ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2024. 452 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/kontseptualni-osnovi-tsifrovizatsii-kriminalnogo-provadzhennya-ukraini.pdf.

96. Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 471 с.

97. Котляр М. Ф. Історія суспільного життя Русі : нариси. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2016. 288 с. URL: https://file.lib.in.ua/pdf/kotliar-mykola-istoriia-suspilnoho-zhyttia-rusi.pdf.

98. Криворучко Д. В. Зловживання правом під час досудового розслідування в кримінальному провадженні : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Харків, 2023. 263 с.

99. Крижановський В. Я. Конституційно-правові засади судового захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2013. 212 с.

100. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. Документ № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

101. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. Харків : Право, 2010. 608 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi44/0034231.pdf.

102. Кримінальний процес України : підручник / В. М. Тертишник. 7-ме вид. Харків : Правова Єдність, 2017. 840 с.

103. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування : колективна монографія / за заг. ред. Ю. П. Аленіна

; відпов. за вип. І. В. Гловюк. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 1148 с.

104. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17#Text.

105. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17#Text.

106. Кримський М. В. Забезпечення прав людини під час застосування систем штучного інтелекту органами публічної влади: європейські стандарти та українська практика : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Київ, 2026.

107. Крукевич О. М. Здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 272 с.

108. Крушинський С. Проблеми визначення підсудності кримінального провадження під час судового контролю за досудовим розслідуванням. Кримінальне процесуальне право. Слово Національної школи суддів України. 2025. № 1 (50). С. 151–160. URL: https://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2025_1_50/Kryshinskiy.pdf.

109. Кульчицький В. С., Настюк М. І., Тищик Б. Й. Історія держави і права України : посібник. Львів : Світ, 1996. 296 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/376162.pdf.

110. Кунцьо С. В. Історико-правові передумови становлення інституту судового контролю. Академічні візії. 2025. № 50. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2880.

111. Кунцьо С. В. Судовий контроль у кримінальному провадженні: правова природа та принципи реалізації в діяльності слідчого судді. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2025. № 47. С. 811–823. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/2002.

112. Кунцьо С.В. Нормативне регулювання повноважень слідчого судді в Україні. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Вип. 49/2026. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/2175.

113. Кунцьо С.В. Організаційно-правові засади забезпечення діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні. Академічні візії. Вип. 55/2026. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/3300.

114. Кунцьо С.В. Особливості організації професійної підготовки кадрів на посаду слідчого судді. The Hague conference on science and public policy. Proceedings of the international scientific and practical conference. May 8-10, 2026 Hague, Netherlands. P. 56-61.

115. Кунцьо С.В. Проблемні аспекти реалізації повноважень слідчого судді у судовій практиці. Академічні візії. Вип. 54/2026. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/3299.

116. Кунцьо С.В. Процесуальна взаємодія слідчого судді з суб'єктами кримінального провадження: досвід держав членів ЄС. Education and scientific progress. Proceedings of the international scientific and practical conference. April 24-26, 2026 Manchester, United Kingdom. P. 66-71.

117. Кунцьо С.В. Специфіка процедур добору кандидатів на посаду слідчого судді. Актуальні проблеми науки та практики у світлі євроінтеграційних процесів. Тези доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14 травня 2026 р.). Львів: ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», 2026. URL: https://lubp.com.ua/wp-content/uploads/2026/05/APNP2026.pdf.

118. Кучинська О. П. Правові питання імплементації загальновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2014. № 1. С. 57–61.

119. Кучинська О. П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 370 с.

120. Кучинська О. П. Системність принципів кримінального провадження як визначальний фактор їх ефективного регуляторного впливу на кримінально-процесуальні відносини. Адвокат. 2012. № 1 (136). С. 7–11.

121. Ладижинська Н. Зразки та шаблони документів: скарги, постанови, клопотання. URL: https://www.actum.com.ua/blog-3-1/zrazky-ta-shablony-dokumentiv.

122. Легка О. В. Імплементація міжнародних стандартів адміністративної відповідальності у законодавство України : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 475 с.

123. Легких В. В. Теоретичні питання та реалізація апеляційного судового розгляду в кримінальному судочинстві України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 251 с.

124. Леськів С. Р. Правовий статус суддівського самоврядування України в контексті забезпечення професійних прав суддів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.10. Львів, 2016.

125. Леськів С. Р. Створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (стаття 361-1 КК України): окремі аспекти та проблеми кримінально-правової кваліфікації. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 6. С. 747–751. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.06.124.

126. Лисенко Я. О. Теоретико-правове дослідження забезпечення державної політики у сфері прав людини : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Київ, 2025. 245 с.

127. Литвинчук О. І. Конституційні зміни 2016 року як зміна парадигми правосуддя. Нове українське право. 2024. Вип. 5. С. 66–70.

128. Литовський Статут 1529 року. URL: https://pravo.by/upload/pdf/krim-pravo/statut_vkl_1529_goda_izvlechenie.pdf.

129. Литовський Статут 1588 року. URL: https://pravo.by/upload/pdf/pamjatniki-prava/Statut_1588_g_str.41_347_optim.pdf.

130. Лобойко Л. М. Європейські стандарти дотримання прав людини у галузі кримінального судочинства: поняття, система і цінність для реформування кримінального процесу України. Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства : матеріали «круглого столу» (Дніпропетровськ, ДДУВС, 25 травня 2007 р.). 2007. С. 6–8.

131. Лобойко Л., Шило О. Концепція судового права у контексті судового захисту прав і свобод. Право України. 2015. С. 60–70. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=PUErDPQAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=PUErDPQAAAAJ%3Aeq2jaN3J8jMC.

132. Лотиш Т. Застосування штучного інтелекту для мотивування судових рішень у кримінальному провадженні: міжнародний досвід та перспективи для України. ScienceRise: Юридична наука. 2024. № 1 (27). С. 52–57. URL: https://journals.uran.ua/sr_law/article/view/301533/293938.

133. Лукащук К. Р. Оскарження повідомлення про підозру слідчому судді при розслідуванні корупційних правопорушень : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Одеса, 2025. 206 с.

134. Ляхвінєнко С. М. Міжнародні правові стандарти: до визначення поняття та видової характеристики. Держава і право. 2011. Вип. 51. С. 666–672. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34001/106-Lyakhivnenko.pdf?sequence=1.

135. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 495 с.

136. Макаровець А. М. Адміністративно-правовий статус апарату суду в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2018. 216 с.

137. Максимов О. Умови та специфіка запровадження судової реформи 1864 року на Правобережній Україні. Волинські історичні записки. 2010. Т. 5. С. 49–56. URL: https://eprints.zu.edu.ua/4738/1/Maximov.pdf.

138. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 449 с.

139. Мамка Г. М. Засади кримінального провадження: наукові та правові основи : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 465 с.

140. Мандичев Д. В. Адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів в Україні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 427 с.

141. Маринич О. Ю. Забезпечення прав і законних інтересів людини у досудовому кримінальному провадженні : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Кропивницький, 2025. 270 с.

142. Мартиненко П. Місце і роль Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року в конституційно-правовому механізмі України. Вісник Конституційного Суду України. 2002. № 2. С. 64–72.

143. Мартиненко П. Проект конституціоналізації Європейського Союзу. Вісник Конституційного Суду України. 2003. № 5. С. 113–126.

144. Мартиненко П. Ф. Кейс-метод у вивченні права: досвід Заходу і Україна. Проблеми вищої юридичної освіти. Харків, 2002. С. 90–93.

145. Меліхова Ю. Суд і суддя в історичній реальності (від Київської Русі до сьогодення). Вісник Академії правових наук України. Харків : Право, 2011. № 1 (64). URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37c6103d-d08e-4a31-97bb-1e29255d95a1/content.

146. Мельник А. М. Забезпечення прав затриманого у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 720 с.

147. Мелянчук М. Цифровізація цивільного судочинства: новели та перспективи. Вісник Київського національного університету імені Тараса

Шевченка. Юридичні науки. 2025. № 1 (129). С. 38–44. URL: https://legal.bulletin.knu.ua/uk/article/view/3639/3310.

148. Мерзлий Л. В. Категорія «належна правова процедура» у кримінальній процесуальній діяльності слідчого судді в Україні : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Ірпінь, 2026. 215 с.

149. Меркулов С. М. Обвинувачення у кримінальному судочинстві України в контексті європейських стандартів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2013. 199 с.

150. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Либідь, 1999. 536 с.

151. Мишко Д. І. Перший Литовський статут і його історичне значення. Історичні джерела та їх використання. 1969. Вип. 4. Київ : Наукова думка, 1969. С. 14–24. URL: https://biblio.lib.kherson.ua/ru-litovski-statuti.htm.

152. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

153. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. URL: https://zakononline.ua/documents/show/140305___529092.

154. Мірковець Д. М. Попередній судовий контроль як гарантія законності досудового розслідування та засіб забезпечення прав осіб. Кримінальний процес та криміналістика. Юридична наука. 2020. № 2 (104). С. 392–402. URL: https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/106/102.

155. Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 272 с.

156. Назаркевич С. П. Правовий статус та організація апарату суду: досвід зарубіжних країн та можливість його імплементації в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2025. Вип. 2. С. 44–49. URL: https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/472/426.

157. Назаров В. В. Проблемні питання застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні. Глобальна організація союзницького лідерства. URL: https://goal-int.org/problemni-pitannya-zastosuvannya-zapobizhnih-zahodiv-u-kriminalnomu-provadzhenni/.

158. Назаров І. В. Правовий статус Вищої ради юстиції : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2005. 200 с.

159. Назаров І. В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: порівняльно-правовий аналіз : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2011. 470 с.

160. Налуцишин В. В., Налуцишин В. В. Слідчий суддя як гарант принципу змагальності на стадії досудового розслідування: аналіз міжнародного досвіду. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право». 2024. Вип. 84, ч. 4. С. 105–110.

161. Національна школа суддів України. Офіційний сайт. URL: https://nsj.gov.ua.

162. Нор В. Т., Крикливець Д. Є. Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею. Львів : Видавництво ТзОВ «Колір ПРО», 2017. 376 с.

163. Нор В., Бобченко Н. Кримінально-процесуальне право України: надбання, загрози, очікування. Право України. 2017. № 5. С. 112–121.

164. Олійник О. А. Реалізація функції захисту під час досудового розслідування в умовах воєнного стану : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2024. 280 с.

165. Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 246 с.

166. Падох Я. Нарис історії українського карного права. Мюнхен, 1951. 131 с. URL: https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12940/file.pdf.

167. Падох Я. Суди і судовий процес старої України. Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто ; Львів, 1990. 128 с. URL: https://file.lib.in.ua/pdf/naukove-

tovarystvo-imeni-shevchenka-zapysky-tom-209-padokh-ya-sudy-i-sudovyi-protses-staroi-ukrainy-narys-istorii.pdf.

168. Палюх А.Я., Бедратий Ю.В., Сидоренко В.В. Судовий захист прав суб'єктів господарювання в умовах цифровізації. No 48(2026) Scientific notes of Lviv University of Business and Law. 2026-02-28, УДК 346.9:347.9, Judicial protection of the rights of business entities in the context of digitalization. Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License ISSN: 2663-0117. URL: https://doi.org/10.66556/2663-0117.48.bedratyi-i.

169. Палюх А.Я., Пугач Д.О., Пушкар С.І. Гарантії реалізації конституційних прав громадян в умовах воєнного стану в Україні. № 55 (2026); Академічні візії. Опубліковано 2026-05-25, УДК 342.7:342.77(477), Guarantees for the Exercise of Citizens' Constitutional Rights under Martial Law in Ukraine. 4.0 International License e-ISSN: 2786-586X. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/3182.

170. Пашук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII–XVIII столітті (1648–1762). Львів : Видавництво Львівського університету, 1967. 179 с. URL: https://file.lib.in.ua/pdf/pashuk-andrii-sud-i-sudochynstvo-na-livoberezhnii-ukraini-v-xvii-xviii-st-1648-1782.pdf.

171. Пєший Д. А. Засада законності та її забезпечення у досудовому кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 210 с.

172. Погорецький М. А. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування в кримінальному процесі України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 4 (3). С. 269–279.

173. Погорецький М. А. Штучний інтелект у доказуванні в досудовому та судовому провадженнях: доктринальні засади і практика застосування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Т. 4, вип. 91. С. 398–417. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.91.4.56.

174. Погорецький М. А., Меленті Є. О. Документування атак держави-агресора на об'єкти критичної інфраструктури України: методика

інтелектуального аналізу мультисенсорних даних та використання його результатів у кримінальному процесуальному доказуванні. Право і суспільство. 2025. № 4. Т. 1. С. 251–274.

175. Поліщук В. О. Адміністративно-правовий механізм імплементації європейських стандартів регулювання штучного інтелекту в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. 2026.

176. Положення про автоматизовану систему документообігу суду : затв. рішенням Ради суддів України від 26.11.2010 № 30. URL: https://court.gov.ua/sudova-vlada/969076/polozhenniapasds/.

177. Положення про автоматизовану систему документообігу суду : зі змінами, внесеними згідно з рішенням Ради суддів України від 13.11.2025 № 50, погодженими наказом ДСА України від 27.11.2025 № 460. URL: https://court.gov.ua/sudova-vlada/969076/polozhenniapasds/.

178. Положення про підготовку та періодичне навчання суддів у Національній школі суддів України. URL: https://nsj.gov.ua/files/15801139281.%20%20%D0%9F%D0%BE%D0%BB%20%D0%BF%D1%80%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B3%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4%20(%D0%BD%D0%B0%D0%BA%2026%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%2006.07.17)%20%D0%9E%D1%80%D0%B8%D0%B3%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB.pdf.

179. Пономаренко А. В. Забезпечення прав і законних інтересів особи, ув'язненої під час досудового розслідування : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 252 с.

180. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України : монографія. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. 634 с. URL: https://lib.oa.edu.ua/files/funds/vudavnutstvo/Monografiya_Popelushko.pdf.

181. Постанова Верховної Ради України «Про виконання рішення Європейського суду з прав людини у справі "Олександр Волков проти України"»

від 25.12.2014. URL: https://www.rada.gov.ua/en/news/News/News%202/100963.html.

182. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 16.09.2024 у справі № 761/26342/22. URL: https://opendatabot.ua/court/121847380-ed0b89de5d6e4dc68f91afee90349c0a.

183. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 05.08.2025 у справі № 363/4797/19. Верховний Суд. URL: https://opendatabot.ua/.

184. Приходько К. В. Предмет і мета судового контролю на стадії досудового розслідування. Правничий часопис Донецького університету. 2013. № 2. С. 199–207.

185. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. Ст. 282. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text.

186. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 7–8. Ст. 50. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text.

187. Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування : лист № 1640/0/4-12 від 09.11.2012 / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-12#Text.

188. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. Документ № v1845910-21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text.

189. Про затвердження Типового положення про апарат суду : наказ Державної судової адміністрації України від 08.02.2019 № 131. Документ № v0131750-19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0131750-19#Text.

190. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 34. Ст. 481. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text.

191. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2–3. Ст. 12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text.

192. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік : Указ Президента України від 11.05.2021 № 189/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189/2021#Text.

193. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text.

194. Про судовий збір : Закон України від 09.09.2026 № 3674-VI. Відомості Верховної Ради України. 2026. № 14. С. 87. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text

195. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text.

196. Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні : монографія / кол. авт. ; за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. Харків : Право, 2010. 394 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFII_2011/PERESLIDUVANNY_2010.pdf.

197. Прокопенко Б. О. Міжнародні стандарти добору кандидатів на посаду судді. Часопис Київського університету права. 2013. № 1. С. 356–359.

198. Професійні стандарти «Суддя» та «Прокурор» внесені до Реєстру кваліфікацій. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/press/news/1735928/.

199. Прошутя І. Д. Адміністративно-правове регулювання діяльності місцевих загальних судів в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2018.

200. Пчелін В. Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 478 с.

201. Пшенічко С. О. Повноваження слідчого судді з розгляду та вирішення скарг у досудовому провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. 253 с.

202. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 1 (84). С. 19–29. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-19-29.pdf.

203. Радзієвський Ю. Є. Обґрунтованість процесуальних рішень слідчого судді у кримінальних провадженнях : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Київ, 2026. 212 с.

204. Резворович К. Р., Лазарєва О. Л. Роль цифрових технологій у здійсненні цивільного судочинства в умовах воєнного стану в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2024. № 1. С. 95–99.

205. Рекомендація CM/Rec(2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.

206. Рекомендація Rec(2001)10 Комітету Міністрів країнам-членам Ради Європи від 19 вересня 2001 р. за Європейським кодексом поліцейської етики та коментар до неї (прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи на 765-му засіданні заступників міністрів). URL: https://pravo.org.ua/oldsitelink/files/Criminal%20justice/rec1.pdf.

207. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плескача В’ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини третьої статті 307, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу

України : рішення від 17.06.2020 № 4-р(II)/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20#Text.

208. Рогатюк І. В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 604 с.

209. Роль слідчого судді у кримінальному провадженні : аналітичний звіт / Юрій Бєлоусов, Володимир Венгер, Андрій Орлеан, Євген Крапивін, Світлана Шапутько, Василина Яворська ; за заг. ред. Юрія Бєлоусова. Київ : [Клименко Ю. Я.], 2020. 249 с.

210. Романюк Р. В. Виникнення, зміна та припинення трудових правовідносин з суддями : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2018. 238 с.

211. Російська імперія у другій половині XIX ст. Судова реформа. URL: https://uahistory.co/book/world1/770.php.

212. Рудик П. А. Основні міжнародно-правові та європейські стандарти у сфері правосуддя та їх вплив на забезпечення єдності судової практики. Часопис Київського університету права. 2019. № 4. С. 74–80. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/115/103.

213. Савенко М. Є. Апеляційне оскарження та перегляд ухвал слідчого судді, постановлених під час досудового розслідування : монографія. Харків : Право, 2021. 256 с. URL: https://knushop.com.ua/image/catalog/pravoizdat/202307/pdf/4424.pdf.

214. Саленко О. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. Jurnalul Juridic National: Teorie Si Practica. 2014. № 4. С. 263–269.

215. Сванідзе Ерік. Ефективне розслідування фактів жорстокого поводження: керівні принципи застосування європейських стандартів. Київ : К.І.С., 2009. 144 с. URL: https://opac.donnu.edu.ua/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=49806.

216. Свояк Д. В. Про рівний статус слідчих суддів. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2022. № 58. С. 79–87. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/6377.

217. Сиза Н. П. Законність і обґрунтованість ухвали слідчого судді. Вісник кримінального судочинства. 2022. № 3–4. С. 35–45. URL: https://vkslaw.knu.ua/wp-content/uploads/2024/03/visnyk_krim_sud_3-4_22_231024_avt-2-35-45.pdf.

218. Сиза Н. П. Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2012. № 2 (6). С. 2–21.

219. Симоненко О. Ю. Щодо взаємодії прокурора як суб'єкта доказування зі слідчим у кримінальному провадженні. Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 31 трав. 2023 р.). Одеса, 2023. С. 217–221.

220. Синиця А. М. Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення прав і свобод військовослужбовців : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2012. 220 с.

221. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харків, 2011. 19 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/465399c5-6033-4dec-bc5f-4fc645199bef/content.

222. Скляренко І., Соболь Є. Належне мотивування судового рішення у судовій справі як гарантія його правосудності. Актуальні проблеми правознавства. 2023. № 2 (34). С. 206–213. URL: https://dspace.cusu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5d1f6ed2-8b28-4455-a92d-c172767e6134/content.

223. Скомороха Л. В. Конкурсний добір кандидатів на посаду суддів, міжнародний досвід та вітчизняні реалії. URL: http://www.vru.gov.ua/Docs/a160909.pdf.

224. Слідчий суддя та судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Національна школа суддів України. URL: https://nsj.gov.ua/files/15517899713.%20%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%201.%20%D0%A1%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%8F....pdf.

225. Слідчий суддя: актуальні питання діяльності : науково-практичний посібник / кол. авторів ; за заг. ред. О. С. Короткової, І. С. Шаповалової. Київ, 2024. 174 с. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/sud0616/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%87%D0%B8%D1%85%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%96%D0%B2.pdf.

226. Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 258 с.

227. Сокальська О. В. Коронне «scrutшшm» чи литовсько-руське «выведанье»: досудове слідство на українських землях у XVI столітті. Актуальні проблеми держави і права. 2009. № 49. С. 110–116. URL: https://www.apdp.in.ua/v49/20.pdf.

228. Степанов А. Б. Співвідношення прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю під час досудового розслідування : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 235 с.

229. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 541 с.

230. Столітній А. В. Електронне кримінальне провадження на досудовому розслідуванні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 419 с.

231. Столітній А. Втілення міжнародних стандартів досудового розслідування у кримінальному процесуальному законодавстві України. Національний юридичний журнал. Теорія і практика. Інститут права ім. В. Сташиса. Класичний приватний університет. 2015. № 6 (16). С. 241–243. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/241-243_13.pdf.

232. Стратієнко Л. В. Адміністративно-правові засади організації та функціонування господарських судів України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2013. 192 с.

233. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку : монографія / авт. кол.: В. С. Бігун, І. Й. Бойко та ін. ; за ред. І. Б. Усенка. Київ : Наукова думка, 2014. 501 с.

234. Суржик Ю. В. Правові позиції Європейського суду з прав людини та їхній вплив на кримінально-правове регулювання в Україні : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Київ, 2026. 224 с.

235. Сухачова І. О. Нагляд прокурора за додержанням законів при використанні матеріалів оперативно-розшукової діяльності під час проведення досудового розслідування : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 236 с.

236. Сухонос В. В. Організація і діяльність прокуратури України: історія і сучасність : монографія. Суми : Університетська книга, 2004. С. 200–205.

237. Таційй В. Я., Грошевий Ю. М., Капліна О. В., Шило О. Г. Кримінальний процес. Харків : Право, 2013. 824 с.

238. Таційй В. Я., Пшонка В. П., Портнов А. В. та ін. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. Харків : Право, 2013. 1240 с.

239. Теремецький В. І. Судовий контроль під час досудового розслідування в Україні: правова природа та особливості в заході воєнного стану. Бюлетень Кримінологічної асоціації України. 2026. Т. 29, № 2. С. 451–468. URL: https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/405.

240. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. Академічне видання. Київ : Алерта, 2014. 440 с.

241. Тертишник В. М. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар. 20-те вид., допов. і перероб. Київ : Алерта, 2023. 1120 с.

242. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. 10-те вид., доповн. і перероб. Київ : Алерта, 2023. 698 с. URL: https://alerta.kiev.ua/img/cms/PDF/Tertishnik_Krim_proces_pravo_Zmist.pdf.

243. Тимошенко М. О. Загальні засади (принципи) кримінального провадження в системі принципів права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Ужгород, 2015. Вип. 35, ч. 1, т. 3. С. 132–135.

244. Трагнюк Р. Р. Прокурорський нагляд за додержанням законів, що забезпечують права обвинуваченого : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2003. 221 с.

245. Тракало Р. І. Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 228 с.

246. Трохлюк О. П. Реалізація засади забезпечення доведення винуватості в кримінальному процесі України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 209 с.

247. Туманянц А. Контрольні функції суду у кримінальному судочинстві. Вісник Академії правових наук України. Харків : Академія правових наук України, 1997. № 3 (10). С. 139–143. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/db44342e-0466-42c0-b4a1-abc30964f946/content.

248. Туманянц А. Р. Проблеми обґрунтованості рішень слідчого судді. Перший Харківський кримінальний процесуальний полілог. 2016. № 1. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14857/1/Tumaniants_320-327.pdf.

249. Уваров В. Г. Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 411 с.

250. Урода О. В. Гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Хмельницький, 2026.

251. Ухвала Судової палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів Касаційного господарського суду від 08.02.2024 у справі № 925/200/22. Верховний Суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116984639.

252. Фаринник В. І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 565 с.

253. Федорів О. М. Європейські стандарти ефективності досудового розслідування : дис. ... док. філософ. : 081 – Право. Львів, 2023. 240 с.

254. Федосєєв Є. О. Процесуальна діяльність захисника під час застосування неізоляційних запобіжних заходів : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Дніпро, 2025. 191 с.

255. Філімонов М. В. Особливості доказування при здійсненні досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у кіберпросторі : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Одеса, 2026. 215 с.

256. Фінансова звітність Державної судової адміністрації України. ДСА України. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/pokazniki-diyalnosti/finansova_zvitnist/.

257. Фулей Т. І. Інтерактивні методи навчання у підготовці суддів. Навчальний посібник для викладачів (тренерів). Київ : ФОП Клименко Ю. Я., 2017. 156 с.

258. Ханін С. Чи повинен слідчий суддя перевірити допустимість доказів, покладених в основу підозри. Право.ua. URL: https://pravo.ua/chy-povynen-slidchyi-suddia-pereviryty-dopustymist-dokaziv-pokladenykh-v-osnovu-pidozry/.

259. Хаустова М. Г. Національна правова система України в сім'ї правових систем сучасності. Питання історії держави і права та політико-правових учень. Проблеми законності. 2009. № 101. С. 3–12. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3fad8cda-15b0-4581-8409-5410c51a4a28/content.

260. Хить Ю. П. Психологічна характеристика наукових підходів до розуміння поняття «взаємодія» між слідчим і прокурором у сучасному правовому просторі. Юридична психологія. 2020. № 2 (27). С. 24–31.

261. Хорт І. В. Гарантії забезпечення прав учасників кримінального провадження: сучасний стан і перспективи. Юридичний вісник. 2013. № 2 (27). С. 156–160. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/26164/1/5772-14582-1-SM.pdf.

262. Хотинська-Нор О. З. Вплив «малої судової реформи» на розвиток судової системи України: організаційні аспекти. Судова система в Україні. 2016. № 1 (42). С. 6–15.

263. Хрипун В. Огляд ЗМІ. Для чого потрібні нові правила розподілу справ в суді та коли вони набудуть чинності – коментар голови Ради суддів України. URL: https://www.supreme.court.gov.ua/press/publications/1707298/.

264. Худина О. В. Правова природа діяльності слідчого судді у кримінальному процесі України. Журнал східноєвропейського права. 2025. № 135. С. 193–198. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2025/06/khudina_135.pdf.

265. Цифровізація кримінального провадження: стан та перспективи : матеріали наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 19 верес. 2024 р. / редкол.: Н. В. Глинська (голов. ред.), Д. І. Клепка, А. А. Барабаш ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, від. дослідж. проблем кримін. процесу та судоустрою. Харків : Право, 2024. 174 с.

266. Чубатий М. Огляд історії українського права. Історія джерел та державного права. Ч. 1. Мюнхен, 1947. 88 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0007890.

267. Шапутько С. В. Повноваження слідчого судді щодо судового контролю у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 207 с.

268. Шаренко С. Л. Слідчий суддя у кримінальному провадженні: розвиток ідеї та наукове осмислення правового інституту. Кримінальний процес та криміналістика. Проблеми законності. 2020. Вип. 151. С. 140–153. URL: http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/215343/218775.

269. Шаренко С. Л. Теоретико-прикладні проблеми владних повноважень слідчого судді у кримінальному провадженні. Проблеми законності. 2019. № 147. С. 197–209. URL: http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/176449.

270. Шевцова Я. О. Система професійної освіти суддів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2020. 222 с.

271. Шевченко А. В. Дисциплінарна відповідальність суддів України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2013. 239 с.

272. Шепітько В. Ю. Кримінальний процес : підручник. Харків : Право, 2018. 496 с.

273. Шило О. Г. Теоретичні основи та практика реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України : дис. … д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 479 с.

274. Шило О. Г. Теоретичні основи та практика реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України : автореф. дис. … д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 38 с.

275. Шипілов О. В. Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій у кримінальному провадженні : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Чернігів, 2026.

276. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5 : П–С. 736 с.

277. Юшков С. В. Руська Правда. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій / склав та підгот. до друку проф. С. Юшков. Київ : Видавництво Української Академії Наук, 1935. URL: http://litopys.org.ua/yushkov/yu.htm.

278. Якових Є. В. Конвенційні гарантії захисту права власності у кримінальному провадженні України : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Одеса, 2025. 281 с.

279. Яковлєв Р. М. Адміністративно-правові засади реформування органів досудового розслідування в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Тернопіль, 2017.

280. Ясиновський І. Г. Імплементація процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 295 с.

281. XX черговий з'їзд суддів України. Рішення «Про затвердження Кодексу суддівської етики» : документ № 0001415-24. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#Text.

282. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation). International Court of Justice. Document Number 166-20240131-SUM-01-00-EN. URL: https://www.icj-cij.org/index.php/node/203487.

283. Balobina J. Videokonferences izmantošana tiesas procesā. University of Latvia, 2023. URL: https://dspace.lu.lv/items/b65de9ec-40df-42ca-8420-cd6083848085/full.

284. Bangalore Principles of Judicial Conduct 2002. The Hague : United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), 2002. 28 p.

285. Baumann J., Weber U., Mitsch W. Strafrecht. Allgemeiner Teil. 12. Auflage. Bielefeld : Gieseking Verlag, 2016. 980 S.

286. Bojovic A., Purić O. In-Service Training of Judges in Europe. Strani pravni život. 2016. Vol. 60, No. 4. P. 57–70.

287. Case of Assanidze v. Georgia (Application no. 71503/01). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Grand Chamber). 08/04/2004. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-61875%22]}.

288. Case of Brogan and Others v. the United Kingdom (Application no. 11209/84, 11234/84, 11266/84, 11386/85). Judgment (Merits). Court (Plenary). 29/11/1988. Judgment 29 November 1988, [1989]. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57450%22]}.

289. Case of Buck v. Germany (Application no. 41604/98). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Third Section). 28/04/2005. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-68920%22]}.

290. Case of Chappell v. the United Kingdom (Application no. 12587/86). Decision. Commission (Plenary). 14.07.1987. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-481%22]}.

291. Case of Humen v. Poland (Application no. 31842/20). Communicated Case. 25.05.2021. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-210649%22]}.

292. Case of Ignatov v. Ukraine (Application no. 40583/15). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Fifth Section). 15/12/2016. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-192743%22]}.

293. Case of Iliya Stefanov v. Bulgaria (Application no. 65755/01). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Fifth Section). 22/05/2008. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-86449%22]}.

294. Case of Kharchenko v. Ukraine (Application no. 40107/02). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Fifth Section). 10/02/2011. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-103260%22]}.

295. Case of Kruslin v. France (Application no. 11801/85). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Chamber). 24.04.1990. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57626%22]}.

296. Case of Kulykov and others v. Ukraine (Applications nos. 5114/09 and 17 others – see appended list). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Fifth

Section). 19/01/2017. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-170362%22]}.

297. Case of Medvedyev and Others v. France (Application no. 3394/03). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Grand Chamber). 29/03/2010. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-97979%22]}.

298. Case of Merit v. Ukraine (Application no. 66561/01). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Second Section). 30/03/2004. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-61685%22]}.

299. Case of Moulin v. France (Application no. 37104/06). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Fifth Section). 23/11/2010. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-101876%22]}.

300. Case of Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine (Application no. 42310/04). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Fifth Section). 21/04/2011. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-104613%22]}.

301. Case of Nevmerzhitsky v. Ukraine (Application no. 54825/00). Judgment 5 April 2005. Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Second Section). 05/04/2005. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-68715%22]}.

302. Case of Nikolova v. Bulgaria (Application no. 31195/96). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Grand Chamber). 25/03/1999. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58228%22]}.

303. Case of Oleksandr Volkov v. Ukraine (Application no. 21722/11). Judgment (Merits). Court (Fifth Section). 09/01/2013. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-115871%22]}.

304. Case of Posevini v. Bulgaria (Application no. 63638/14). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Fifth Section). 19/01/2017. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-170371%22]}.

305. Case of Salduz v. Turkey (Application no. 36391/02). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Grand Chamber). 27.11.2008. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-89893%22]}.

306. Case of Salov v. Ukraine (Application no. 65518/01). Decision (Final). Court (Second Section). 27/04/2004. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-23870%22]}.

307. Case of Schöps v. Germany (Application no. 25116/94). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (First Section). 13/02/2001. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-59210%22]}.

308. Case of Shchokin v. Ukraine (Applications nos. 23759/03 and 37943/06). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Fifth Section). 14.10.2010. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-100944%22]}.

309. Case of Smirnov v. Russia (Application no. 71362/01). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (First Section). 07.06.2007. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-80953%22]}.

310. Case of Sokurenko and Strygun v. Ukraine (Applications nos. 29458/04 and 29465/04). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Fifth Section). 20/07/2006. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-76467%22]}.

311. Case of Sytnyk v. Ukraine (Application no. 16497/20). Judgment (Merits and Just Satisfaction). Court (Fifth Section). 24/04/2025. The European Court of

Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-242999%22]}.

312. Case of Yeloyev v. Ukraine (Application no. 17283/02). Judgment (Merits). Court (Fifth Section). 06/11/2008. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-89452%22]}.

313. CEPEJ European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence (AI) in Judicial Systems and Their Environment. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). URL: https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment.

314. Code de procédure pénale (France). Version consolidée en vigueur. Articles 137–148-8 (détention provisoire), articles 706-89 et suivants, articles 56–97. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154.

315. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Ensuring justice in the EU – a European judicial training strategy for 2021–2024. Brussels, 02.12.2020. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0713&utm_source.

316. Communication on Digitalisation of justice in the European Union and Proposal for e-CODEX Regulation. Digitalisation of justice. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/digitalisation-justice/communication-digitalisation-justice-european-union-and-proposal-e-codex-regulation_en.

317. Comparative analysis on selection, evaluation and promotion of judges: current criteria and methodology used in EU and beyond. URL: https://judgeportrait.eu/wp-content/uploads/2021/07/2021-06-30-WP3-Report-on-comparative-analysis.pdf.

318. Constitutional Court of Italy (Corte Costituzionale). Official website: Corte Costituzionale della Repubblica Italiana. URL:

https://www.cortecostituzionale.it/contenuti/istituzioni/la-corte-costituzionale-italiana-EN.

319. Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion No. 17 (2014). Strasbourg, 14 January 2014. URL: https://rm.coe.int/16807481cd?utm_source.

320. Corpas Pastor L. La simulación tipo mini-“moot court” como metodología activa en la docencia del derecho sustantivo. Revista Jurídica de Investigación e Innovación Educativa (REJIE Nueva Época). 2024. Vol. 30. P. 17–38. DOI: https://doi.org/10.24310/rejie.30.2024.17456.

321. Cruz Mantilla de los Ríos P. El moot court en la enseñanza del Derecho: el European Law Moot Court as a success story. Docencia y Derecho. 2025. No. 26. P. 1–18. DOI: https://doi.org/10.21071/redd.vi26.18510.

322. Deutsches Richtergesetz (German Judiciary Act). Bundesministerium der Justiz. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/drig.

323. Digitale Justiz. Die österreichische Justiz. URL: https://www.justiz.gv.at/service/digitale-justiz.955.de.html.

324. Digitalisation Regulation – Member State Notifications. This page contains information about the notifications made by the Member States pursuant to Regulation (EU) 2023/2844. Lithuania. URL: https://e-justice.europa.eu/topics/court-procedures/digitalisation-regulation-member-state-notifications/lt_en?utm_source=chatgpt.com.

325. Directive (EU) 2023/1544 of the European Parliament and of the Council of 12 July 2023 Laying Down Harmonised Rules on the Designation of Designated Establishments and the Appointment of Legal Representatives for the Purpose of Gathering Electronic Evidence in Criminal Proceedings. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2023/1544/oj/eng.

326. École nationale de la magistrature. Training of Auditors of Justice. Bordeaux : ENM, 2024. URL: https://www.enm.justice.fr.

327. E-Justice Services and Information: Germany. URL: https://en.justiz.de/bekanntmachungen/index.php.

328. Ensuring the effective implementation of the right to a fair trial (Article 6 of the ECHR) in Ukraine. Council of Europe Office in Ukraine. Kyiv, Ukraine, 24 November 2022. URL: https://www.coe.int/en/web/kyiv/ensuring-the-effective-implementation-of-the-right-to-a-fair-trial-article-6-of-the-echr-in-ukraine.

329. Ermittlungsrichter. Justiz ist für die Menschen da – Recht Sicherheit Vertrauen. Amtsgericht Landshut. URL: https://www.justiz.bayern.de/gerichte-und-behoerden/amtsgerichte/landshut/verfahren_06.php?utm_source.

330. Escuela Judicial de España. Consejo General del Poder Judicial. URL: https://www.poderjudicial.es.

331. Estonia among the best countries to provide digital public services according to the OECD. e-Estonia. 2024. URL: https://e-estonia.com/estonia-among-the-best-countries-to-provide-digital-public-services-according-to-the-oecd/.

332. European Charter on the Statute for Judges. Lisbon, 10 July 1998. URL: https://www.icj.org/wp-content/uploads/2014/06/European-Charter-on-Statute-of-Judges_EN.pdf.

333. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Guidelines on Judicial Training. Strasbourg : Council of Europe, 2015. 28 p.

334. European Convention on Human Rights. Articles 5, 6, 8, 13. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf.

335. European Court of Human Rights. Official website. URL: https://www.echr.coe.int/.

336. European Judicial Training Network. State of Judicial Training in Europe. Brussels, 2026. URL: https://ejtn.eu/wp-content/uploads/2026/01/EJTN_State-of-Judicial-Training-in-Europe2026_EN-1.pdf.

337. Federal Constitutional Court of Germany. Case-law on proportionality and judicial authorization of coercive measures. Bundesverfassungsgericht. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de.

338. Finland 2025 Digital Decade Country Report. European Commission. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/factpages/finland-2025-digital-decade-country-report.

339. Finnish Courts Administration. Judicial Training and Mentoring Programme. URL: https://oikeus.fi/en.

340. German Code of Criminal Procedure. Federal Office of Justice. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html.

341. Guinchard S., Buisson J. Procédure pénale. 17e éd. Paris : LexisNexis, 2023. 1904 p.

342. Haller K., Conzen K. Das Strafverfahren. 10. Aufl. Heidelberg : C. F. Müller, 2024.

343. Hodgson J. French Criminal Justice: A Comparative Account of the Investigation and Prosecution of Crime in France. Oxford : Hart Publishing, 2005. 312 p.

344. Illuminati G. The Accusatorial Process from the Italian Point of View. New Carolina Journal of International Law. 2017. Vol. 35. URL: https://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol35/iss2/2.

345. Italy. Codice di Procedura Penale (Code of Criminal Procedure). Libro V. Indagini preliminari; Libro VI. Udienza preliminare. Normattiva – Codice di Procedura Penale. URL: https://www.brocardi.it/codice-di-procedura-penale/libro-quinto/.

346. Judicial Training Board. Initial training of judges and prosecutors in the European Union: Finland. European e-Justice Portal. URL: https://e-justice.europa.eu/topics/trainings-judicial-networks-and-agencies/training-justice-professionals/national-training-systems/initial-training-judges-and-prosecutors-european-union/fi_en.

347. Kuntso, S. (2026). European Standards of Judicial Control at the Pre-Trial Stage of Criminal Proceedings. Global Prosperity, 6(2). URL: https://gprosperity.org/index.php/journal/article/view/303.

348. La justice en France. Les magistrats du siège. Ministère de la justice. URL: https://www.justice.gouv.fr/justice-france/acteurs-justice/magistrats/magistrats-du-siege?utm_source.

349. Langbein J. H. Prosecuting Crime in the Renaissance: England, Germany, France. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1974. 320 p.

350. Loi no 2000-516 du 15 juin 2000 renforçant la protection de la présomption d'innocence et les droits des victimes. Journal officiel de la République française. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000583597.

351. Mack K., Anleu S. R. Judicial Competence and Performance. Oxford : Hart Publishing, 2021. 288 p.

352. Management of court IT systems: international experience. URL: https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5fa/a5e/c2e/5faa5ec2e4c44093582941.pdf.

353. Ministère de la Justice. Plan de transformation numérique 2023–2027. Paris : Ministère de la Justice, 2023. URL: https://www.justice.gouv.fr/actualites/espace-presse/plan-transformation-numerique-du-ministere-justice.

354. Ministry of Justice of Estonia. E-File (E-Toimik) Information System. URL: https://www.just.ee.

355. OECD e-Government Studies Denmark. URL: https://tile.loc.gov/storage-services/master/gdc/gdcebookspublic/20/21/76/29/15/2021762915/2021762915.pdf.

356. OECD Public Governance Reviews: Estonia and Finland. Fostering Strategic Capacity across Governments and Digital Services across Borders. URL: https://www.oecd.org/en/publications/serials/oecd-public-governance-reviews_g1g1190c.html.

357. Orlean A. Research on the role of the investigating judge. Expert Center for Human Rights. URL: https://ecpl.com.ua/en/news/research-on-the-role-of-the-investigating-judge/.

358. Ostrohliad O., Torbas O., Zavtur V., Sydorchuk V., Fedoriv O. Effectiveness standards for investigation of corruption crimes: Theory and practice. Amazonia Investiga. 2021. № 10 (44). P. 295–306.

359. Pizzi W., Marafioti L. The New Italian Code of Criminal Procedure: The Difficulties of Building an Adversarial Trial System on a Civil Law Foundation. Yale Journal of International Law. 1992. Vol. 17. URL:

https://openyls.law.yale.edu/server/api/core/bitstreams/a293676c-9878-48f8-9e25-bb09f5eed9df/content.

360. Povylius K. Virtual criminal proceedings: the Lithuanian experience. Baltic Journal of Law & Politics. 2024. Vol. 17, No. 1. P. 21–45. DOI: 10.2478/bjlp-2024-0002.

361. Pradel J. Procédure pénale. 20e éd. Paris : Cujas, 2020. 1080 p.

362. Qu'est-ce qu'un juge des libertés et de la détention (JLD). URL: https://www.vie-publique.fr/fiches/38261-quest-ce-quun-juge-des-libertes-et-de-la-detention-jld.

363. Regulation (EU) 2023/1543 of the European Parliament and of the Council of 12 July 2023 on European Production Orders and European Preservation Orders for Electronic Evidence in Criminal Proceedings and for the Execution of Custodial Sentences Following Criminal Proceedings. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1543/oj/eng.

364. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. 2024. L 1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng.

365. Richards D. Current Models of Judicial Training: An Updated Review of Initial and Continuous Training Models Across Western Democratic Jurisdictions. London : Judicial Institute ; Romanian National Institute of Magistracy, 2016.

366. Roxin C., Schünemann B. Strafverfahrensrecht. 30. Aufl. München : C. H. Beck, 2022. 692 S.

367. Sezione GIP. Tribunale di Milano. Ministero della Giustizia. URL: https://tribunale-milano.giustizia.it/it/area_gip.page?utm_source.

368. Stichting Studiecentrum Rechtspleging (SSR). Judicial Training in the Netherlands. URL: https://www.ssr.nl.

369. Susskind R. Online Courts and the Future of Justice. Oxford : Oxford University Press, 2019. 398 p. URL: https://academic.oup.com/oxford-law-pro/book/41081?login=false.

370. The Convention on Cybercrime (Budapest Convention, ETS No. 185) and its Protocols. URL: https://www.coe.int/en/web/cybercrime/the-budapest-convention.

371. The Framework Convention on Artificial Intelligence. Artificial Intelligence. URL: https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/the-framework-convention-on-artificial-intelligence.

372. Voermans W., Albers P. Councils for the Judiciary in EU Countries. The Hague : Ministry of Justice of the Netherlands, 2003. 242 p.

373. Weigend T. Germany. In: The Oxford Handbook of Criminal Process / ed. by Darryl K. Brown, Jenia Iontcheva Turner, Bettina Weisser. Oxford : Oxford University Press, 2019. P. 483–505.

\

ДОДАТКИ

Додаток А

Впровадження європейських стандартів судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження в Україні

Дата	Нормативно-правовий акт (документ)	Характеристика впровадження стандартів
17.07.1997	Закон України № 475/97-ВР "Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року" [74]	Інкорпорація положень Конвенції та юрисдикції ЄСПЛ у національну правову систему [249], що започаткувало обов'язок забезпечення судового контролю за обмеженням прав особи, зокрема на досудовій стадії (ст. 5, 6 Конвенції).
28.06.1996	Конституція України [94]	Закріплення принципу верховенства права (ст. 8), гарантій судового захисту прав і свобод (ст. 55), а також вимоги судового контролю за затриманням особи (ст. 29), що відповідає європейським стандартам.
21.06.2001	Кримінально-процесуальний кодекс України (в редакції змін 2001 р.)	Часткове розширення судового контролю (зокрема щодо санкціонування арешту), однак система залишалась інквізиційною та не відповідала повною мірою стандартам ЄСПЛ.
23.02.2006	Закон України № 3477-IV "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" [66]	Встановлення обов'язковості врахування практики ЄСПЛ судами України як джерела права, що безпосередньо вплинуло на розвиток інституту судового контролю на досудовій стадії [146; 252].
13.04.2012	Кримінальний процесуальний кодекс України (нова редакція) [104]	Системна імплементація європейських стандартів: введення інституту слідчого судді, розширення судового контролю за досудовим розслідуванням (обрання запобіжних заходів, проведення слідчих дій, захист прав учасників провадження). Практичне запровадження моделі змагального процесу та судового контролю відповідно до стандартів ЄСПЛ (зокрема принципів незалежності, неупередженості та ефективного засобу правового захисту).
02.06.2016	Закон України № 1402-VIII "Про судоустрій і статус суддів" [75]	Посилення інституційних гарантій незалежності суддів, у тому числі слідчих суддів, що є ключовим стандартом ЄСПЛ щодо здійснення ефективного судового контролю.
30.09.2016	Закон України № 1401-VIII "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)" [71]	Конституційне закріплення реформованої системи правосуддя, посилення гарантій незалежності суду та впровадження європейських стандартів справедливого судового розгляду.

Продовження додатку А

03.10.2017	Закон України № 2147-VIII “Про судову реформу” [68]	Удосконалення процесуальних механізмів судового контролю, зокрема щодо строків розгляду клопотань, процесуальних гарантій сторін та доступу до правосуддя.
18.09.2018	Закон № 2548-VIII “Про внесення змін до КПК України щодо удосконалення забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування [72]	Розширення процесуальних прав сторін на стадії досудового розслідування та посилення ролі слідчого судді у контролі за дотриманням прав людини [24; 209].
2018-2025	Практика національних судів із урахуванням рішень ЄСПЛ	Формування сталої практики застосування стандартів ЄСПЛ (зокрема щодо обґрунтованості затримання, пропорційності втручання, ефективності судового контролю), що забезпечує їх фактичну імплементацію.

Джерело: сформовано автором

Додаток Б

Урахування практики ЄСПЛ у контексті впровадження європейських стандартів судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження в Україні

Справи ЄСПЛ	Характеристика рішень
Справа “Brogan and Others v. the United Kingdom” від 29.11.1988 р. (заяви № 11209/84, 11234/84, 11266/84, 11386/85) [288; 203]	Встановлено, що тривале тримання осіб під вартою без їх невідкладного доставлення до судді не відповідає вимогам “негайності” у розумінні ст. 5, п. 3 Конвенції; констатовано порушення права на свободу та особисту недоторканність, а також сформульовано підхід, відповідно до якого навіть міркування державної безпеки не можуть виправдовувати надмірну затримку судового контролю за затриманням особи.
Справа “Nikolova v. Bulgaria” від 25.03.1999 р. (заява № 31195/96) [302]	Визначено, що процедура судового контролю за законністю тримання під вартою повинна відповідати принципам змагальності та рівності сторін; встановлено порушення ст. 5 п. 4 Конвенції в зв’язку із обмеженням можливості заявника ефективно оскаржити своє тримання під вартою, а також підкреслено необхідність забезпечення процесуальних гарантій під час такого перегляду [202].
Справа “Schöps v. Germany” від 13.02.2001 р. (заява № 25116/94) [307]	Визначено, що право на справедливий судовий розгляд охоплює обов’язок держави забезпечити стороні захисту реальну можливість ознайомлення з матеріалами щодо тримання під вартою; констатовано порушення принципу рівності сторін у зв’язку з обмеженням доступу до матеріалів справи.
Справа “Merit v. Ukraine” від 30.03.2004 р. (заява № 66561/01) [298]	Констатовано недотримання гарантованих особі стандартів належного судочинства та відсутність дієвих правових механізмів відновлення порушених прав; акцентовано на необхідності належного судового контролю за процесуальними рішеннями.
Справа “Assanidze v. Georgia” від 08.04.2004 р. (заява № 71503/01) [287]	Встановлено грубе порушення ст. 5 Конвенції, що полягало у продовженні незаконного тримання особи під вартою всупереч остаточному судовому рішенню про її звільнення; підкреслено обов’язковість виконання судових рішень як невід’ємного елементу принципу верховенства права та ефективного судового контролю.
Справа “Salov v. Ukraine“ від 27.04.2004 р. (заява № 65518/01) [306]	Встановлено порушення принципу справедливого суду; наголошено на значенні незалежності суду та належної перевірки обмежень прав особи.
Справа “Nevmerzhitsky v. Ukraine” від 05.04.2005 р. (заява № 54825/00) [301]	Констатовано порушення ст. 3 та 5 Конвенції, зокрема у зв’язку із застосуванням примусового годування та неналежним судовим контролем за умовами тримання особи під вартою; підкреслено обов’язок держави забезпечити гуманність поводження з ув’язненими та ефективний судовий нагляд за обмеженням їхніх прав.
Справа “Sokurenko and Strygun v. Ukraine” від 20.07.2006 р. (заяви №	Сформульовано порушення щодо **забезпечення незалежності суду як складової ефективного судового контролю,** включаючи стадію досудового провадження.

29458/04 та № 29465/04) [310]	
Справа “Yeloyev v. Ukraine” від 06.11.2008 р. (заява № 17283/02) [312]	Підкреслено необхідність належного обґрунтування судових рішень щодо тримання під вартою та неприпустимість формального підходу.
Справа “Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine” від 21.04.2011 р. (заява № 42310/04) [300; 78]	Визначено порушення ст. 5 Конвенції щодо незаконного затримання та відсутності ефективного судового контролю; сформульовано стандарти “обґрунтованої підозри” та судового нагляду.
Справа “Kharchenko v. Ukraine” від 10.02.2011 р. (заява № 40107/02) [294]	Встановлено системний характер порушень ст. 5 Конвенції, що проявився у тривалому триманні осіб під вартою без належного судового рішення та формальному продовженні запобіжного заходу; сформульовано стандарти щодо обґрунтованості та законності тримання під вартою, а також наголошено на необхідності регулярного та змістовного судового контролю.
Справа “Ignatov v. Ukraine” від 15.12.2016 р. (заява № 40583/15) [292]	Наголошено на обов’язку національних судів здійснювати оперативний і ефективний контроль за триманням особи під вартою**,** зокрема щодо обґрунтованості продовження запобіжного заходу.
Справа “Kulykov and Others v. Ukraine” від 19.01.2017 р. (заяви № 5114/09 та ін). [296]	Встановлено порушення у зв’язку з відсутністю належного судового контролю за законністю затримання, а також недостатньою мотивацією рішень суду.
Проєкти Ради Європи щодо імплементації ст. 6 Конвенції в Україні (24.11.2022 р.) [328]	Підтверджено необхідність забезпечення ефективного функціонування судового контролю та незалежності судової влади, зокрема в умовах воєнного стану.
Справа “Sytnyk v. Ukraine” від 24.04.2025 р. (заява № 16497/20) [311]	Констатовано порушення права на справедливий суд і приватне життя; підкреслено необхідність належної процесуальної справедливості та пропорційності втручання

Джерело: сформовано автором

Додаток В

Нормативно-правові зміни щодо повноважень слідчого судді у кримінальному процесуальному законодавстві України

Роки	Характеристика змін
2014-2016 рр.	Законодавчі новації після Революції Гідності сфокусовані на посиленні гарантій прав людини. Після 2014 р. було внесено низку змін, спрямованих на: посилення судового контролю за обмеженням прав особи; розширення повноважень слідчого судді щодо перевірки законності затримання. Зокрема, уточнено застосування ст. 206 КПК України [104], що зобов'язує його діяти у разі виявлення будь-яких порушень прав затриманої особи незалежно від наявності скарги.
2017 р.	Суттєвий вплив на повноваження слідчого судді мав Закон України № 2147-VIII від 03.10.2017 р. [68], який комплексно вніс зміни у процесуальне законодавство: – уточнено порядок розгляду клопотань слідчим суддею; – розширено можливості застосування відеоконференцій; – конкретизовано строки розгляду процесуальних питань; – посилено вимоги до мотивувальної частини ухвал. Це призвело до підвищення процесуальної формалізації діяльності слідчого судді.
2018 р.	Закон України № 2213-VIII від 08.07.2018 р. [70] розширив процесуальні можливості учасників кримінального провадження щодо звернення до слідчого судді, зокрема: – деталізовано порядок оскарження рішень (гл. 26 КПК); – уточнено перелік процесуальних рішень, що можуть бути оскаржені; – посилено гарантії захисту прав потерпілих. Це вплинуло на розширення юрисдикції слідчого судді у порядку розгляду скарг.
2019 р.	Відповідно до Закону України № 187-IX від 01.01.2019 р. [69] внесено зміни щодо: – строків досудового розслідування; – порядку їх продовження слідчим суддею; – уточнення процедур погодження клопотань. Слідчий суддя отримав більш чіткі повноваження щодо контролю строків розслідування.
2019 р.	На фоні Антикорупційної реформи та створення ВАКС (2019 р.) прийняття Закону України № 2509-VIII від 12.07.2018 р. (поточна редакція – № 2447-VIII від 08.11.2024 р.) [67] призвело до: – появи спеціалізованих слідчих суддів; – розширення повноважень у сфері розгляду корупційних проваджень; – посилення контролю за негласними слідчими (розшуковими) діями. При цьому сформувався спеціалізований судовий контроль.
2020-2022 рр.	Зміни цього періоду полягали в цифровізації та процесуальній ефективності. В умовах пандемії та активної діджиталізації було запроваджено: – можливість дистанційного розгляду клопотань; – електронну комунікацію між судом і сторонами; – спрощення процедур окремих процесуальних дій.

Продовження додатку В

	Це розширило оперативні можливості слідчого судді.
2022-2024 рр.	У зв'язку із запровадженням воєнного стану внесено низку суттєвих змін до КПК України [104], зокрема: – спрощення процедур обрання запобіжних заходів; – можливість розгляду клопотань без участі окремих сторін; – розширення повноважень прокурора у виняткових випадках; – адаптація діяльності слідчого судді до умов воєнного часу. При цьому відбулося часткове перерозподілення процесуальних функцій, але із збереженням контрольної ролі суду.

Джерело: сформовано автором

Додаток Г

Механізми процесуальної взаємодії слідчого судді з суб'єктами кримінального провадження

Характер процесуальної взаємодії слідчого судді	Основні форми реалізації судового контролю	Процесуальне значення взаємодії
Сторона обвинувачення (прокурор, слідчий) (Конституція України (ст. 29, 30, 31, 32, 55); КПК України: ст. 26, 36, 38, 40, 41, 131-132, 159-166, 170-174, 176-199, 233-235, 246-248, 294-295-1; Закон України "Про прокуратуру")		
Процесуальна взаємодія виникає насамперед у зв'язку із необхідністю отримання судового дозволу на здійснення процесуальних дій, які пов'язані з обмеженням конституційних прав, свобод та законних інтересів особи [24]. При цьому слідчий суддя не підміняє діяльність органів досудового розслідування, а здійснює незалежну перевірку законності, необхідності та пропорційності запропонованого втручання.	Розгляд звернень щодо застосування запобіжних заходів; надання дозволів на проведення обшуку, огляду житла, тимчасового доступу до речей і документів; арешт майна; дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій [9]; продовження строків досудового розслідування [228]; вирішення питань щодо спеціального досудового розслідування.	Забезпечення судового контролю за діяльністю органів кримінального переслідування [9], недопущення необґрунтованого обмеження прав людини та гарантування дотримання принципу верховенства права під час досудового провадження.
Сторона захисту (підозрюваний, захисник, законний представник) (Конституція України (ст. 29, 55, 59, 63); КПК України: ст. 20, 24, 42, 44-52, 206, 220, 221, 303-307, 309; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 5, 6, 13) [250; 139]; Закон України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність")		
Взаємодія спрямована на забезпечення ефективної реалізації права на захист та відновлення порушених прав учасників кримінального провадження [250]. Слідчий суддя виступає процесуальним гарантом дотримання принципів рівності сторін, змагальності та справедливого судового розгляду на досудовій стадії.	Розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора [104]; перевірка законності затримання; вирішення питань щодо зміни або скасування запобіжних заходів; розгляд клопотань про проведення процесуальних дій; забезпечення участі захисника; розгляд заяв про порушення права на захист.	Формування дієвого механізму захисту особи від свавільного кримінального переслідування та забезпечення ефективної реалізації конституційного права на правову допомогу.
Потерпілий та його представники (Конституція України (ст. 55, 56); КПК України: ст. 55-58, 220, 221, 284, 303-307; Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою (ООН, 1985 р.) [103]		
Процесуальна взаємодія обумовлена необхідністю гарантування доступу до правосуддя та забезпечення ефективного захисту прав особи, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоди. Судовий контроль у цій сфері спрямований на недопущення ігнорування законних інтересів потерпілого органами досудового розслідування.	Розгляд скарг на бездіяльність слідчого чи прокурора; перевірка законності закриття кримінального провадження; вирішення питань щодо визнання потерпілим; розгляд клопотань про проведення окремих слідчих дій; забезпечення доступу до матеріалів провадження у випадках, визначених законом.	Гарантування ефективного доступу потерпілого до механізмів кримінальної юстиції та забезпечення реалізації права на відшкодування шкоди і справедливий розгляд його процесуальних вимог.
Інші учасники кримінального провадження (свідок, експерт, спеціаліст, перекладач) (КПК України: ст. 65-72, ст. 139-143, ст. 242-245; Закон України "Про судову експертизу")		

Продовження додатку Г

Взаємодія має допоміжний характер та пов’язана із забезпеченням належного здійснення окремих процесуальних процедур. У таких випадках слідчий суддя контролює законність застосування процесуального примусу та створює умови для належної реалізації прав і виконання обов'язків відповідними учасниками провадження.	Надання дозволу на примусовий привід свідка; вирішення питань щодо залучення експерта; розгляд заяв про відвід експерта або перекладача; забезпечення участі перекладача; вирішення окремих питань, пов’язаних із проведенням експертиз та виконанням процесуальних доручень.	Забезпечення належного процесуального порядку отримання доказової інформації та створення умов для всебічного, повного й неупередженого дослідження обставин кримінального провадження [104].
Особи, права яких потребують судового захисту незалежно від їх процесуального статусу (Конституція України (ст. 30, 32, 41, 55); КПК України: ст. 9; 24, 26, 87, 174, 206, 233-236, 303-307; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 8, 13) [250; 139]; практика ЄСПЛ у справах Smirnov v. Russia, Posevini v. Bulgaria, Buck v. Germany, Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine)		
Особливістю діяльності слідчого судді є можливість здійснення судового захисту щодо осіб, які формально не набули статусу учасника кримінального провадження, однак зазнають обмеження своїх прав у зв’язку із проведенням процесуальних дій. Такий підхід відповідає сучасним європейським стандартам захисту прав людини та принципу ефективного юридичного захисту.	Розгляд скарг на порушення права власності; перевірка законності обшуків і тимчасового вилучення майна; розгляд клопотань про скасування арешту майна; контроль за дотриманням прав осіб під час проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій; застосування механізмів захисту відповідно до ст. 206 КПК України [245].	Забезпечення реального судового захисту прав людини незалежно від формального процесуального статусу особи та запобігання необґрунтованому втручанню держави у сферу приватних прав і свобод.

Джерело: сформовано автором

Додаток Д

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Кунцьо С.В. Історико-правові передумови становлення інституту судового контролю. Академічні візії. Вип. 50/2025. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2880

2. Кунцьо С.В. Судовий контроль у кримінальному провадженні: правова природа та принципи реалізації в діяльності слідчого судді. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Вип. 47/2025. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/2002

3. Кунцьо С.В. Проблемні аспекти реалізації повноважень слідчого судді у судовій практиці. Академічні візії. Вип. 54/2026. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/3299

4. Кунцьо С.В. Організаційно-правові засади забезпечення діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні. Академічні візії. Вип. 55/2026. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/3300

5. Кунцьо С.В. Нормативне регулювання повноважень слідчого судді в Україні. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Вип. 49/2026. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/2175

6. Kuntso, S. (2026). European Standards of Judicial Control at the Pre-Trial Stage of Criminal Proceedings. Global Prosperity, 6(2). URL: https://gprosperity.org/index.php/journal/article/view/303

Додаток Е

Відомості про апробацію результатів дисертації

№	Назва конференції	Місце та дата проведення	Форма участі
1.	Education and scientific progress	April 24-26, 2026 Manchester, United Kingdom	заочна
2.	The Hague conference on science and public policy	May 8-10, 2026 Hague, Netherlands	заочна
3.	Актуальні проблеми науки та практики у світлі євроінтеграційних процесів	м. Львів, 14 травня 2026 р.	очна